

Prókai Margit

**A magyar könyvtári szaknyelv
változásai**

II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár

Miskolc
2013

Borsodi Kalászoslás 9.

ISSN 1787-7202

Sorozatszerkesztő: Venyigéné Makrányi Margit

A kötet megjelenését támogatta:

Lektor: Koltay Tibor

Olvasószerkesztő: Filip Gabriella
Képszerkesztő, borítóterv, technikai munkatárs: Körtvélyesi Éva

ISBN 978-963-9645-09-7

1. A könyvtár és a könyvtártudomány	5
2. Előzmények	6
2.1. A klasszikus (görög–latin) nómenklatúra a könyvtárban	6
Klasszikus könyvtári szókincsünk	7
2.2. A könyvtári szaknyelv nyelvújítási szavai (Szily Kálmán szótára alapján)	54
3. Magyar nyelvű könyvtári szakszókincsünk változásai a 19–20. században	56
3.1. Az első félévszázad.....	56
3.1.1. Történeti könyvtártípusok.....	60
3.1.2. Könyvtáros-elnevezések	62
3.1.3. Az állomány nyilvántartását átfogó munkaterület szókincse	64
3.1.4. A könyvtári munka lelke: a formai és tartalmi feltárás.....	69
3.1.4.1. A formai feltárás szakkifejezései.....	71
3.1.4.2. A tartalmi feltárás szaknyelve.....	75
3.1.4.3. A besorolás szakszókincse.....	77
3.1.5. Raktározás – tárolás	79
Könyvtári eszközök és technikák.....	82
3.1.6. Olvasószolgálat	85
3. 2. A 20. század második fele	87
3.2.1. Történeti könyvtártípusok a 20. század második felében ...	88
3.2.2. Könyvtáros-elnevezések	89
3.2.3. Az állomány nyilvántartását átfogó munkaterület szakszókincse.....	90
3.2.4. A formai és tartalmi feltárás	91
3.2.4.1. A formai feltárás szakkifejezései.....	92

3.2.4.2. A tartalmi feltárás szaknyelve.....	94
3.2.4.3.A besorolás szakszókincse.....	94
3.2.5. Raktározás – tárolás	95
Könyvtári eszközök és technikák.....	96
3.2.6. Olvasószolgálat.....	97
3.2.7. A könyvtári szaknyelv jellegzetességei a szocializmus időszakában.....	99
3.2.8. A változások típusai.....	100
4. Száz év változási tendenciái.....	105
4.1. Dokumentáció és/vagy információ?	105
4.2. A könyvtár és a számítógép nyelve a gépesítés kezdetén ('90- es évek)	109
4.3. A 21. századi terminológia	113
4.4. Összegzés.....	121
5. Tárgymutató.....	123
6. Felhasznált irodalom	138

1. A könyvtár és a könyvtártudomány

A könyvtárak értékmentő, értékőrző és értékközvetítő funkcióját a különböző társadalmakban általában mindig és mindenhol elismerték az elmúlt kétezer évben. A könyvtár a változások őre. Mint kulturális intézménytípus az emberiség emlékezetét, a tudás folytonosságát testesíti meg. Amíg az intézmény esetében pozitív kisugárzásról beszélhetünk, addig a könyvtártudomány létét sokan és gyakrabban vonták kétségbe. Tették ezt más tudományterületek tudósai és a könyvtárosok egyaránt. A vitákban való elmélyülés helyett érdemesebb arra gondolunk, hogy a könyvtár több ezer éves gyakorlata feltételezi azt, hogy lennie kell elméletének is. Hogy a könyvtár vagy a könyvtártudomány, vagyis gyakorlat és elmélet volt-e előbb, a tyúk és a tojás analógiájára fölösleges és lehetetlen volna meghatározni. Annyi tanulság mindenesetre levonható a párhuzamokból, hogy a kettő egymás nélkül aligha létezhet.

A 20. század első éveiben többek között a közismert Gyulai Farkas is kezdeményezte a könyvtártudomány oktatásának egyetemi szintre emelését, 1901-ben ő volt az első könyvtártudósunk, akinek a kolozsvári Ferencz József Tudományegyetemen könyvtártudományokból a magántanári képesítését jóváhagyták.¹ Kortársai azzal hátrították el a javaslatot, hogy nem a könyvtártudományi tanszék a legfontosabb tennivaló, amikor még „rendes” könyvtár is alig akadt (az akkori nagy) Magyarországon.²

A Magyar Könyvszemlében a 20. század első éveiben a könyvtárakról és a könyvtártudományról zajló cikkek szerzőinek mindkét oldalon igazuk volt, hiszen a könyvtárosok képzése és képzettsége elválaszthatatlan volt a könyvtárak akkori állapotától. A gyakorlat és elmélet prioritásának kérdésköre a hazai könyvtárügyben ismétlődő viták tárgyát képezte. A könyvtártudomány elméleti jogosultságát többször vonták kétségbe más tudományterületek képviselői, de sokszor a szakma is beleütközött azokba a vitás kérdésekbe, amelyek a gyakorlat és az elmélet nem kellő összehangolásából származó problémákhoz vezettek. (Leegyszerűsítve: vagy megfelelő elmélet nélkül

¹ A könyvtári tudományok a kolozsvári egyetemen. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 4. sz. 417. p.

² Gyulai Farkas: A könyvtári tudományok célja és feladata Mo-on. Ismertetés. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 2. sz. p. 180–181.

csinálunk valamit, vagy csak vitatkozunk az elvekről és a kívánt cselekvés, a legjobb gyakorlat elmarad.)

A könyvtár nyelvében végbement változások, a kialakult és megszűnt mesterszók és szakszavak azt igazolják, hogy mégiscsak létezik mindkettő (tehát a könyvtár és könyvtártudomány, vagy a könyvtár gyakorlata és elmélete) egyszerre és egymástól függetlenül is. Ez nem véletlen, mivel a könyvtár, mint a változások öre, saját változó nyelvét is megőrizte. Ennek a szaknyelvi változásnak a folyamatát kísérli meg nyomon követni a következő mű. Célja az, amit több mint száz évvel ezelőtt vázoltak fel mintaként könyvtáros elődeink, viszont ma is érvényes: „A könyvtárnok akkor felel meg hivatásának, ha közvetíti a multat a jelennel – a jövő számára.”³

2. Előzmények

2.1. A klasszikus (görög–latin) nómenklatúra a könyvtárban

A klasszikus (görög–latin) nómenklatúra megléte azt bizonyítja, hogy a könyvtári szakkifejezések jelentős része latin és görög eredetű, tehát több mint kétezer éves múltra tekinthet vissza. A terminológia hűen tükrözi azt aényt, hogy a könyvtár az információátvitel és visszakeresés egyik legkorábbi, legelső intézménye. A könyvnek ez a fejezete szótári formában mutatja be a klasszikus könyvtári szókinccs eredetét, a magyar nyelvben bekövetkezett jelentéstani módosulásait, és nem utolsósorban azt, hogy a klasszikus szókinccs ma is fontos szerepet játszik az információfeldolgozás, tárolás és keresés világában. A klasszikus könyvtári kifejezésekhez sokszor ma is korszerű meghatározások kapcsolódhatnak.

Maga a nómenklatúra is latin eredetű szó, amely valamely tudományág, szakterület szakkifejezéseinek összességét jelenti. Ez a rövid fejezet csupán emlékeztető a könyvtártudomány klasszikussá vált szókinccsére, azokra a görög és latin eredetű szavakra, amelyek mai napig megőrződtek a könyvtár nyelvében, jelentős részük nemzetközivé vált, a magyar nyelvben pedig legtöbbször helyett nem is tudunk más szót használni. Akad köztük olyan szó is, amelyről álmodunkban sem gondolnánk, milyen régi, tehát nem a 20. vagy 21. században találták ki. Talán a legjobb példa erre az *automata* kifejezés, melyet a magyar nyelv történeti-etimológiai szótára 1822-re, a Magyar Nyelv című szakfolyóirat 1693-ra datál a következő

³ Kudora K.: Könyvtártan, XIX. p.

szövegkörnyezettel: „egy automatós szekér, mellyet, ha ember felteker, mehetvele”⁴

Nemcsak könyv- és nyomdászattörténeti, hanem művelődés- és nyelvtörténeti érdekesség is, hogy a 15. században az aldinák (Aldus Manutius nyomdájában készült művek) között a kor kedvelt latin nyelvtankönyvei, az ún. Donatusok (Donatus, Aelius, római grammatikus, Kr. u. 4. sz. művei) is megjelentek. Érdeemes a nyelvészeti és nyomdászattörténeti kuriózumot a 4. századtól a 15. századig eltelt ezer év távlatában néznünk. Így talán könnyebben megértjük egyrészt az idő sebességének változását (összehasonlításképpen gondoljunk először ezer évet vissza, aztán előre, hogy mi az, amit nehézség nélkül használni tudunk ennyi idő elteltével). Emellett talán könnyebben észrevehetjük, hogy ezek az „örökzöld” görög–latin szavak a több ezeréves európai kultúra gyökereit őrzik és idézik mai nyelvünkben, valamint a könyvtári dokumentumokban egyaránt. Ha nem lettek volna könyvtárak, és a dokumentumok nem őrződtek volna meg bennük, ez az örökség nem gazdagíthatná kultúránkat, nyelvünket, gondolatainkat.

Nemcsak a régi könyvtári dokumentumok, hanem a klasszikus szókincs is bizonyítja, hogy a legrégebbi könyvtári szakkifejezések a görög és latin nyelvű ókori könyvtári kultúrából őrződtek meg a nemzeti nyelvekben.

Klasszikus könyvtári szókincsünk

A könyvtári szakkifejezések egy jelentős részének tehát latin és görög az eredete, így ezeknek a kifejezéseknek több ezer éves múltjuk van. Hűen tükrözik azt a tényt, hogy a könyvtár az információgazdaság legkorábbi, első intézménye. Szótári formában bemutatjuk a klasszikus könyvtári szókincs eredetét, és nem utolsósorban azt, hogy e szókincs ma is fontos szerepet játszik az információfeldolgozás, információtárolás és információkeresés világában. (E szótári rész rövidebb változata az alfejezettel azonos címen megjelent a Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 51.évf.,7. sz., 2004., p. 291–299.)

A klasszikus nómenklatúra szavai után kerek zárójelek között megadjuk a származási nyelvet (görög, latin). Megadjuk – ha megállapítható volt – az első „magyar” előfordulás évét, aposztrófok között a kifejezés fordítását, jelentését, idézőjelben a meghatározott forrásból származó szó szerinti meghatározást, kerek zárójelek között rövidítve a gyakori forrásokat, saját

⁴ In: Magyar Nyelv, 1992. 122. p. (Bethl. Napló76.)

megjegyzéseket, kiegészítéseket, NDA-előzékkel – ha létezik – a mai kifejezés meghatározását a Nemzeti Digitális Archívum terminológiai névtára szerint.

Rövidítések

ált. – általános

átv. ért. – átvitt értelemben

BF – Bakos Ferenc

GP – Gulyás Pál

gör. – görög

ill. – illetve

jel. – jelentés

lat. – latin

magy. – magyar

M. Könyvszle – Magyar Könyvszemle

Mnyt-esz – A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára

NDA – Nemzeti Digitális Archívum

PJ – Pintér Jenő

rég. – régies

SZE – Szolnoki Ernő

tsz. – többes szám

tud. – tudományos

újlat. – újlatin

v. – vagy

vmely – valamely

vmilyen – valamilyen

(szezői feloldások a felhasznált irodalomban)

acta (lat.) 1644: 'ügyirat', 1959: 'tud.-os folyóirat', időszaki kiadványok gyakori címkezdete, eredeti jelentése: 'megtörtént dolgok', rendeletek, ill. okmány, ügyirat jelentése is ismert

advolutum (lat.) 'melléklet'. NDA: testület, intézmény, vállalat ügyeinek intézésével összefüggő dokumentum ('ügyviteli dokumentum')

akvizíció (lat.) 'vétél, vásárlás, szerzemény, nyereség' (PJ: 11), a gyűjteményszervezésen belül a könyvtári állománygyarapítás kifejezése, integrált könyvtári rendszerekben az ehhez a tevékenységhez kapcsolódó modul neve is lehet

album (lat.) 1752: 'névkönyv, vendégkönyv', a rómaiaknál eredetileg fehér hirdetőtáblát jelentett, ma átv. ért.-ben ált.-ban nagyobb, quart v. folio alakú könyvet jelent" (SZE: 31), rendszerint képekkel gazdagon illusztrált dokumentumtípus, művészeti jellegű vagy fotó-, fényképalbum formában

aldina (lat.) 'Aldus Manutius (1450–1515) velencei nyomdász műhelyében készült könyvek gyűjtőneve'; nyomdajegye a képen látható. Az itt készült könyvek jellegzetes betűtípusa az antikva, formátuma az oktáv, nyolcadrét méret. NDA: gazdag zenei vagy képtartalmú kiadvány vagy díszes könyv

Aldus Manutius nyomdajegye⁵

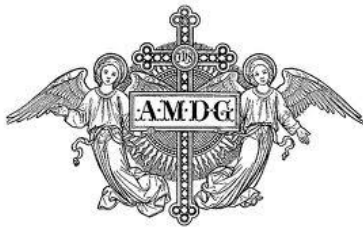
alfabet (gör.– lat.) 'ábécé, betűrend' (PJ: 12),

⁵In: <http://www.italnet.nd.edu/Dante/text/1502.venice.aldus.html> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

alfabetikus (gör.–lat.) 1510: 'a betűk összessége szerinti, betűrendes', a könyvtári rendszerekben a rendezés, információátvitel egyik alapvető módszere

almanach (arab) 1613: 'naptár', később: 1. 'évkönyv', 2. 'eredetileg naptár, melynek irodalmi része az idők folyamán egyre nőtt, s ez vált lényegesebbé'. NDA: általában évente, esetleg annál ritkábban megjelenő, magát évkönyvnek nevező időszaki kiadvány. Szépirodalmi és szakirodalmi jellegű is lehet. Ma a szépirodalmi gyűjteményeket inkább antológiának nevezzük.

A.M.D.G (lat.) Ad Majorem Dei Gloriam: Isten nagyobb dicsőségére, a jezsuiták jelmondata, de könyveikben más szerzők is gyakran föltüntetik. Magyarra fordított változata: MIND: Mindent Isten Nagyobb Dicsőségére. Könyvdíszeknek is része lett.

A.M.D.G ábrázolások mozaikos és könyvdíszes grafikus változatban⁶

anagramma (gör.) 'rejtjeles szerzőnév', név helyett betűjeleket használó szerzői név, pl. Tompa Mihály – anagramma segítségével – Kelemér (borsodi település, ahol lelkész volt) betűiből kirakott álneve: Rém Elek⁷

⁶In: <http://iwillserve.files.wordpress.com/2010/08/amdg-mural.jpg> (Letöltés: 2012. augusztus 18.)

⁷In: http://www.patakarchiv.hu/crbst_23.html (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

analectum (lat.) 1. 'egy v. több író munkáiból összeállított szemelvények', 2. morzsalékot, ételhulladékot, ill. az ezt eltakarító rabszolgát jelentette, tréfás kétértelműséggel az elhullatott, elfelejtett versek összegyűjtője v. gyűjteménye (SZE: 32). NDA: kis terjedelmű, füzetszerű vagy néhány lapnyi kézirat

analitikus (gör.–lat.) 'elemző', a feltárás szintjének egyik típusa a bibliográfiai leírásban, részművek, részdokumentumok (tanulmányok, cikkek) feltárására szolgál

anepigrapha (gör.) 'cím nélküli könyv'

annales (lat.) (tsz.) 'évkönyv', 'krónika', időszaki kiadványok csoportjába tartozó dokumentumtípus

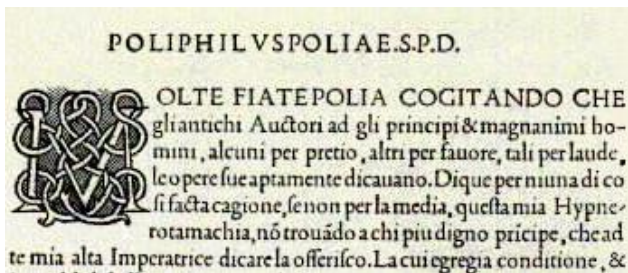
anno Domini rövid. A. D. (lat.) 'az Úr évében', 'Kr. születése utáni... évben', régi könyvek impresszum adatában előforduló megjelenési adatközlés

annotáció (lat.) 'pár soros ismertetés, magyarázó jegyzet', ajánlás. NDA: az eredeti tartalom lényegét legfeljebb 500 karakter terjedelemben összefoglaló, a dokumentum részét nem alkotó tartalmi kivonat, a tartalmi feltárás eszköze

anonim, anonym (gör.–lat.) 'névtelen' anonim mű vagy név nélküli szerző jelölésére

antifonarium, antiphonale (gör.–lat.) 'katolikus egyházi szertartás során énekelt szövegek hangjegyekkel is ellátott gyűjteménye, az ezeket tartalmazó díszes könyv' (BF)

antikva (lat.) 1. 'reneszánsz betűtípus', 2. 'álló latin betű, melynek felfelé menő vonalai vékonyak, a lefelé tartók pedig vastagabbak'. Humanista könyvirásként is ismertté vált. A már említett Aldus Manutius nyomdájához köthető a betűtípus kialakulása.

antikva betűtípus az Aldus Manutius nyomdájában készült Hypnerotomachia Poliphili szövegéből (1499-ből), „minden idők legszebb könyvének” 10.

oldaláról⁸

⁸In: <http://mitpress.mit.edu/e-books/HP/hyp010.htm> (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

antológia (gör.) 'szöveggyűjtemény', a görög szó eredeti jelentése 'virágfüzér', virágyűjtemény'. NDA: írók vagy tárgykör műveiből válogatott (szemelvényes) gyűjtemény, elsősorban szépirodalmi gyűjtemények megnevezésére használjuk

apellatívum (lat.) 'ha egy mű szerzője saját neve helyett köznévvvel jelöli magát (pl. „Egy írástudó”)', 'közfőnév'

apographon (gör.) 'másolat, példány' (lat.: exemplar)

aposztróf (gör.) 'hiányjel'

appendix (lat.) 'függelék', toldalék. NDA: dokumentum vagy egyéb, nem dokumentum jellegű kísérő anyag, amely a dokumentum járulékos része, és általában vele együtt használendő, bár attól fizikailag elkülönül

archívum (gör.) 'levéltár', közgyűjtemény-típus, a könyvtár és a múzeum társintézménye az ókor óta

aritmetika (gör.) 'számtan', a kvadrívium egyik tudományága, a középkori tudományfelosztás része

arkánium (lat.) 'titok, titkos szer', kiadók, testületek neveként is előfordul

árkus (lat.) 'ív', ívpapíros (BF:72)

armárium (lat.) „eredetileg fegyvertár, később könyvtár, könyvszekrény, innen ered a magy. almárium szó is” (SZE: 35), almárium 1517: 'szekrény'

armarius (lat.) 'a kolostori könyvtáros neve', lásd precentor néven is (GP, 1961/1:140)

ars (lat.) 'művészet', a középkorban 'mesterség, tudomány' jelentésben is használatos volt

asszisztens, assistens (lat.) 1811: 'segédkező', 'segéd', a könyvtári nyelvben már a 19. század közepétől használatos 'örsegéd' jelentésben, 100 évvel később újra feltűnik könyvtáros asszisztens és könyvtári asszisztens alakokban, a középfokú képzés részeként

asztronómia (gör.) 'csillagászat' – a kvadrívium egyik tudományága a septem artes liberales-ben, a tudományfelosztáson alapuló könyvtári osztályozás szakterületéhez kapcsolódik

atlasz (gör.) 1749: 'térképalbum', majd 'térképkönyv', R. Mercator 1595-ben megjelent térképgyűjteményének szimbolikus címéből terjedt el a dokumentumtípus neve, melynek jelentése: 'térképlapokat tartalmazó könyv'. NDA: térképek, illetve szemléltető képek könyv alakú gyűjteménye. Átvitt értelemben is használják gazdagon illusztrált dokumentumok műfaji

megjelölésére. Az ilyen szakirodalmi anyagok címében használt atlasz megnevezés a kézikönyvjellegű tartalomra utal.

Mercator 1596-os térképe Magyarországról⁹

attitlatio (lat.) 'címezés'

attitlatio libri (lat.) 'a könyv címe'

audiovizuális (lat.) 'hangosképes'. NDA: hang és kép együtteséből álló dokumentum. Tágabb értelemben minden hangzó, minden képi és minden hang és kép együtteséből álló dokumentum ('audiovizuális dokumentum')

auktor, autor (lat.) 'szerző, író, alkotó'. NDA: az a természetes személy vagy testület, aki/amely a dokumentum vagy annak fő része szellemi tartalmának alkotója, aki/amely a tartalomért elsősorban felelős ('létrehozó'); az írott dokumentumok esetében például a szerzők, vizuális dokumentumok esetében például az alkotóművészek, fényképészek vagy illusztrátorok

aurea sectio (lat.) eredetileg 1. 'arany metszés', 2. 'a könyv lapszéleinek aranyozása', régi könyvek gyakori díszítésmódja

⁹In:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/7/77/Atlas_Cosmographicae_%28Mercator%29_225-Hungaria.jpg (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

autobiográfia (gör.) 'önéletrajz'. NDA: írója életének adatait, eseményeit leíró rövid írás

autográf (gör.) 'eredeti, sajátkezű írás'. NDA: ismert szerző saját kezűleg írt kézírata; különleges tintával készített írás könyvnyomatos sokszorosítása, illetve annak eredménye

automata (gör.–lat.) 1693: 'önműködő', a magyar nyelvben már a 17. század végén ismert kifejezés

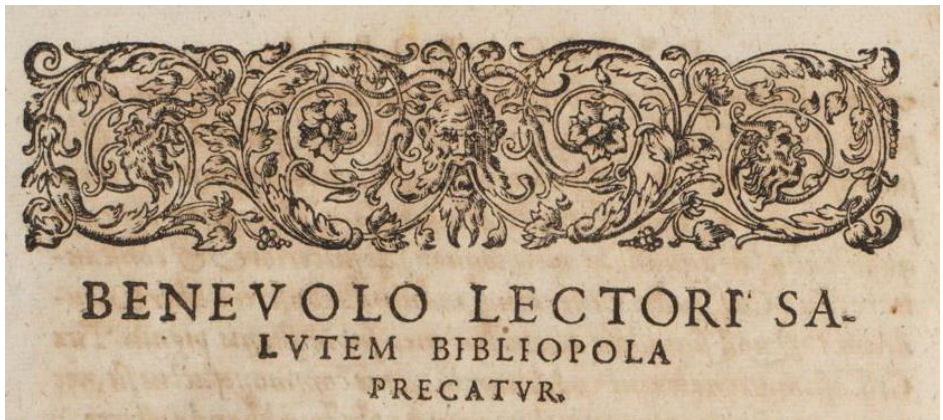
automatikus osztályozás (gör.–lat.) 'humán szellemi beavatkozást nem igénylő, gépi osztályozás'

automatizálás (gör.–lat) 'könyvtáru automatizálás' a könyvtári szaknyelvben a munkafolyamatok gépesítését, integrált könyvtári rendszerrel való működtetését jelenti

autopszia (gör.) 'közvetlen szemlélet', 'személyes tapasztalat alapján', a dokumentumok bibliográfiai leírása során, kézbevétele alapján történő feltárásmód

autotípiá, autotypia (gör.) 'képsokszorosító eljárás', amely a kép árnyalatait pontokra bontja (BF:88)

B.L.S. (lat.) 'üdvözlés a nyájas olvasónak' régi könyvek kezdetén található köszöntés (Benevolo Lectori Salutem 'üdvözlés a jószándékú olvasónak' vagy rövidebb, *Lectori Salutem* 'üdvözlés az olvasónak' alakokban vált közzismertté), amely az olvasó jóindulatának megnyerésére irányult

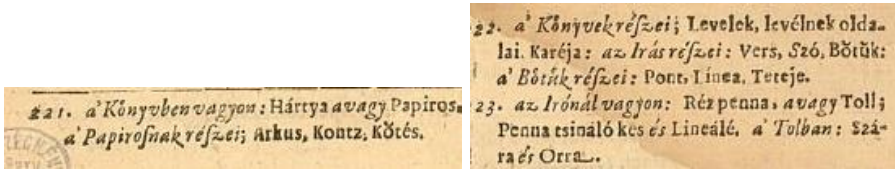

Könyvdíszes üdvözlés a jószándékú olvasónak¹⁰

¹⁰In: <http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/ihd/content/pageview/1909055> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

bestiarium (lat.) 'állattani v. állatmesés könyv', a beste: 1490: 'állat' és a bestia: 1507: 'gonosz' szavakból

biblia (gör.) 'könyvek', a könyv részei Comeniusnál:

Comenius, J. A.: Nyelveknek tornatzaban, In: Eruditionis scholasticae, pars prima. Lőcse, 1657.¹¹

bibliator (gör.) 'könyvmásolók és könyvkereskedők középkori neve'

bibliofil kiadás (gör.) 'díszes, kis példányszámú, könyvgyűjtőket vonzó (pl. számozott) kiadás'

bibliofília (gör.) 'könyvrajongás, könyvbarátság', 'ritka könyvek gyűjtése', 'könyvszeretet'

bibliográfia (gör.) 1835: 'könyvtan, könyvesmerés tudománya, könyvészet' (Mnyt-esz 1/295). NDA: szöveges dokumentumok dokumentumleírásainak szerkesztett jegyzéke

bibliográfus (gör.) „az ókorban másolót, a könyvnyomtatás feltalálása után könyvnyomdászt jelentett, ma könyvészt, könyvszakértőt jelent” (SZE: 38), a kifejezés már 1817-ben előfordul, szerepel 1854-ben a Tudományos Gyűjteményben is

bibliológia (gör.) 'a könyvtesttel foglalkozó ismeret'

bibliománia (gör.) 'könyvedvelési szenvedély'

biblion, biblia (gör.) 'könyv, könyvek' (a gör. biblia eredetileg faháncsot jelentett, mai jelentése az ó- és újtestamentum könyveinek gyűjteménye), 1531: 'szentírás'

bibliopola (gör.) rég. 'könyváros', könyvárus

bibliopolium (gör.) 'könyváros bolt' (GP, 1961/3:156)

¹¹ In: MEK: <http://mek.oszk.hu/04000/04069/04069.pdf> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

Comenius Orbis sensualium pictus 1887. évi kiadásából a könyváros bolt
ábrázolása a 116. oldalon¹²

bibliotafus (gör.) „könyvrejtegető, régen könyvtárőr” (SZE:38)

bibliotéka (gör.) 1765: ’könyvtartó, könyvgyűjtemény, könyvtár’, könyvtéka, könyvszekrény

bibliotekárius (gör.–lat.) ’könyvtáros’

bibliotekográfia (gör.–lat.) ’könyvtártan’

bibliotekonómia (gör.–lat.) ’könyvtártan’, könyvtárökonómia, könyvtárgazdaságtan

bibliothecae praefectus (gör.–lat.) ’könyvtárigazgató’ tisztség (1749) (GP, 1961/3:189)

bifólium (lat.) ’kettőbe hajtott levél’ (Madas–Monok)

bilingvis (lat.) ’kétnyelvű’

biobibliográfia (gör.) ’életrajzi vagy személyi bibliográfia’

biográfia (gör.) ’életrajz’. NDA: emberi élet, sors művészi, tudományos vagy köznap, gyakorlati célra készült leírása

blaszfémia (gör.) eredetileg ’Istenkáromlás’, mai értelemben kisebbítő vagy negatív, pejoratív értelmű szóhasználat, az információkereső nyelvekkel kapcsolatban használjuk

botanicum (gör.–lat.) ’fűvészkönyv, növénytan’, botanika 1778: ’növénytan’

¹²In: Gutenberg project, <http://www.gutenberg.org/files/28299/28299-h/images/page116.png> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

breviárium (lat.) 'szemelvénygyűjtemény', 'katolikus zsolozsmás könyv' (BF). NDA: szerzetesek, papok számára előírt, naponta olvasandó zsolnárokat, imákat, bibliai részleteket, legendák kivonatát tartalmazó hivatalos katolikus gyűjtemény

calamus lásd **kalamus**

capsa (lat.) 'tok, bőrtok, táska a könyvtokercsek, papiruszok megőrzésére az ókori könyvtárakban', kápsa: 1372: 'tarisznya, iszák', később 'szelence, tok', majd 'könyves láda' jelentésben

Capsa papirusztekercsekkel¹³

capitulum (lat.) irodalomban, dokumentumokban 'fejezet' (BF:127)

captatio benevolentiae (lat.) 'jóindulat elnyerése', az olvasó megnyerése, lásd még B.L.S rövidítésben is

caput (lat.) 'fejezet', kapitola, a görög és latin szerzők műveiben (BF:128)

carton (lat.) 'térkép', később: karton 1800: 'rétegesen préselt, kemény papírlemez, kéregpapír'

catalogus lásd **katalógus**

catalogus alphabeticus (lat.) 'betűrendes katalógus', betűrend szerinti katalógus (Szinyei)

catalogus systematicus(lat.) 'tudományszakok szerinti katalógus', 'szakkatalógus', rendszerező vagy szisztematikus katalógus

cathedraticus (gör.–lat.) 'világi könyvmásoló' (Madas–Monok)

cédula (gör.) 'papírlap' és (lat.) scida, kicsinyítőképzős alakja „scidula”: 'cédula, papírlap, papírlapocska'

cenúra, censura (lat.) 1572: 'vélemény', később: 'ellenőrzés', nyomtatásra szánt dokumentumok felülvizsgálata, 1690-től I. Leopold rendelete bevezette és kötelezővé tette, 1703-ban II. Rákóczi Ferenc megszüntette

¹³In: <http://www.ac-grenoble.fr/lycee/diois/Latin/archives/wwwecolearome.htm>
(Letöltés: 2012. augusztus 17.)

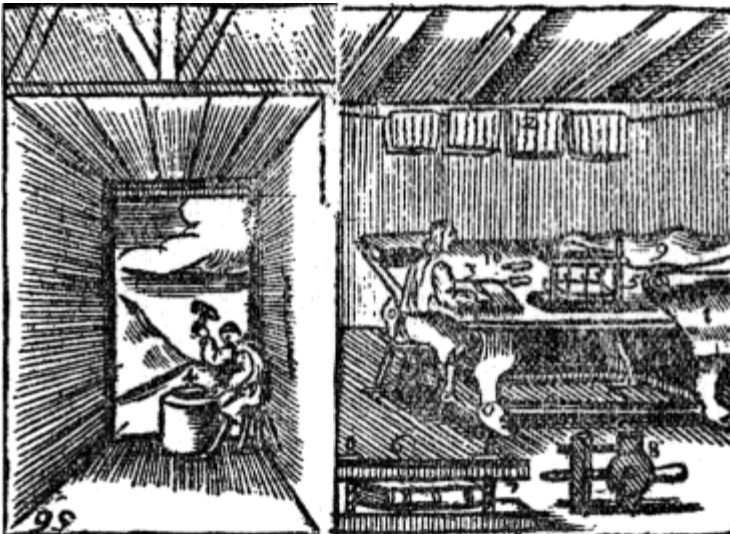
charta, carta (gör.) 'írásra alkalmas papiruszlap, papír', a középkortól: 'okmány' jelentésben is, lásd még magyarosult, 'hártya' változatban
cimélia (gör.) 'könyvtárak és egyházi kincstárak régiségei, kincsei'
citátum (lat.) 'idézet'

codex lásd **kódex**

cognomen (lat.) 'ókori klasszikus szerzők megkülönböztető neve, melléknév, ismertetőnév'

collatio (lat.) bibliográfiai értelemben 'a könyv teljességének vizsgálata, állapotleírása, teljes példánnyal való összehasonlítása'

compactor, kompaktor (lat.) 'könyvkötő'

Comenius Orbis sensualium pictus c. i. m. 117. p.,
a könyvkötő műhely ábrázolása¹⁴

convolutum (lat.) 'több, különböző könyv egybekötve', egybekötés

copertura (lat.) 'kötés minősége'

¹⁴In: Gutenberg project, <http://www.gutenberg.org/files/28299/28299-h/images/page117.png> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

corpus juris (lat.) 'törvénykönyv'

corvina lásd **korvina**

curriculum vitae (lat.) 'önéletrajz', 'pályafutás'

custos (lat.) 1. '(múzeumi és könyvtári) őr', 2. 'őrszó a lap alján', 3. 'örjegy', a raktári helyről kiemelt, példányt helyettesítő karton neve, 'őrszó' (PJ: 52)

custodes (lat.) 'a könyvtár őrei'

custos dirigens (lat.) 'igazgató őr', mai jelentésben a könyvtár igazgatója

datum (lat.) 'levél, okirat kelte'

decimális (lat.) 'tizedes, tizedes rendszerbe tartozó', könyvtári osztályozási rendszertípus

decimátor (lat.) 'könyvtári tisztviselő, aki a decimálást végzi', vagyis tizedes alapú rendszerrel osztályoz, szakoz

dedikálás, dedikáció (lat.) 'ajánlás', korábban főleg a szerző háláját fejezte ki a könyv kiadását támogató mecénás iránt, dedikál 1585: 'szentel', dedikáció 1789: 'ajánlás'

dedukció (lat.) 'következtetés az általánosból az egyesre', 'lefelé hivatkozás', hierarchikus rendszerekben az alárendelt fogalomra való utalás

definíció (lat.) 'fogalommeghatározása', fogalmi magyarázat, információkereső nyelvek értelmezéséhez használjuk

deleátur, röv. del. (lat.) 'töröljük' (PJ: 23), 'törlendő', szövegrészekből való

törlésre vonatkozik, a korrektúrában is használatos a jele ¹⁵, többféle alakváltozata ismert

deletio (lat.) 'törlés', karakterek, szövegek és dokumentumok törlése esetén is használatos

deponálni (lat.) 'letétbe helyezni', dokumentumokat átmeneti helyen tárolni

depozitorium (lat.) 'a kiselejtezett vagy duplum anyag elhelyezésére szolgáló raktár, tároló helyiség'

depozitum (lat.) 'letét', dokumentumok átmeneti tárolása

desiderátum (lat.) 'kívánságlista a beszerzendő könyvekről', javaslat a beszerzésre

desiderium (lat.) 'kívánság', óhaj, kérés, a beszerzéssel kapcsolatban

deskriptor (lat.) a descriptio 'leírás', 'tagozódás' szóból, 'leíró lexikai egység'. NDA: szűkebb értelemben a teaurusz dokumentumok tartalmi leírására és keresésére kitüntetett lexikai egysége. Általános értelemben minden, a dokumentumok tartalmi leírására és keresésére használt kifejezés.

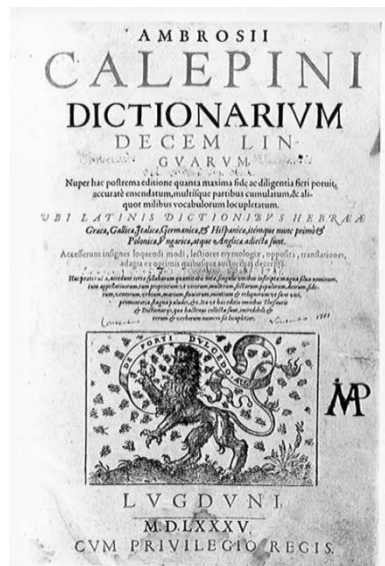
¹⁵In: <http://www.symbols.com/pics/big/49/4931.gif> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

diakritikus jelek (gör.–lat.) ’a betűk alatt, fölött, mellett használt megkülönböztető jelek’, ’mellékjelek’, a könyvtári transliterációban és transzkripcióban használatosak

dialektika (gör.) ’értekezés művészete’, az ókortól a trívium egyik tudományága, feltalálója a Kr. e. 5. sz.-ban eleai Zeno, a legrégibb tudományfelosztáshoz kapcsolódik

diárium (lat.) ’napló’. NDA: személyt vagy intézményt érintő események személyes tapasztalattal rendelkező személy(ek) (napenkénti vagy napokra vonatkozó) följegyzéseiből keletkező dokumentum. Szépirodalmi és szakirodalmi jellegű is lehet.

dictionarium (lat.) ’szótár’. NDA: nyelv vagy nyelvek szavait tartalmazó dokumentum ’szótár’); ’dictionary’, ’Wörterbuch’ a betűrendes szótár; ’glossary’, ’Glossar’ a betűrendes értelmező szótár; ’vocabulary’, ’Vokabular’ a szisztematikusan rendezett értelmező szótár

Calepinus tíznyelvű (magyar nyelvet is tartalmazó) szótárának címoldala, 1585-ből¹⁶

didaktika (gör.) ’oktatástan’

¹⁶In: MOKKA-Rhttp://www.eruditio.hu/ermk/0569.jpeg (Letöltés: 2012. augusztus 18.)

digitus (lat.) 'ujj, mutatóujj, mutató' eredetileg 'index' jelentésben is használták, a számítástechnikai ikonok, piktogramok között többféle változatban ismert

digitális (lat.) 'számítógéppel alkotott és értelmezhető (bináris számokon alapuló) adat, formátum, feldolgozás, dokumentum'

digitalizált (lat.) eredetileg nem digitális (nyomtatott, analóg) formában létező adat, információ, kép, hang, dokumentum, amelyet utólag digitálissá tesznek, digitalizálnak

diphterai (gör.) 'bőrtekeres, a könyv görög őse'

diploma (lat.) korábban 'okmány', hivatalos irat, ma 'oklevél' jelentésben használjuk

diptychon, diptichon (gör.) a könyv egyik őse a (görögöknél, rómaiaknál használt) viasszal bevont fa, vagy elefántcsont lemezpár, kapcsokkal egybefűzve, amelyre az íróvesszővel (stylus) vésték a betűket" (SZE:55). A 'fából vagy elefántcsontból készült viaszos táblák, kettésével összefűzve', ókori információhordozó okiratok, levelek számára, később belőlük fejlődtek ki az anyakönyvek, kalendáriumok¹⁷

diszciplína (lat.) 'fegyelem', 'egyes tudományszakok' neve

disszertáció, dissertatio (lat.) 'tudományos v. doktori értekezés', korábban „tudori” értekezés néven használták. NDA: a szerző kutatásairól és eredményeiről beszámoló dokumentum, melyet tudományos vagy szakmai minősítésre való jelölésének alátámasztásaként terjeszt elő, könyvtári használatban modern kéziratnak minősül

docens (lat.) 'tanító', a 20. sz. elején: egyetemi magántanár, ma főiskolai vagy egyetemi beosztás

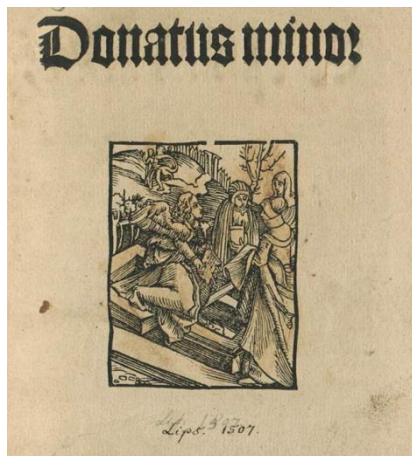
doktrina (lat.) 'tan, tudomány'

dokumentum (lat.) 1781: 'hiteles tárgyi vagy írásos bizonyíték, dokument', 'okirat', 'okmány', mai ált. könyvtári értelme mindenféle ismerethordozóra vonatkozik. NDA: rögzített információból és hordozójából álló egység. Mai könyvtári jelentése: vmilyen 'információhordozón rögzített ismeret'.

donáció (lat.) 'adomány'

donatus (lat.) 'a 4. sz.-i Donatus-féle latin nyelvtannak fatáblákról készített 14–15. sz.-i kiadása'

¹⁷A Pallas nagy lexikona, In: <http://mek.niif.hu/00000/00060/html/027/pc002735.html> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

Donatus minor 1507-es kiadása¹⁸

dotáció (lat.) 'javadalmazás', később támogatás

duplikáció (lat.) 'megkettőzés, ismétlés', másolatkészítés valamiről

duplikátum, duplicatum (lat.) 'másolat', 'másodpéldány'

duplum (lat.) 1734: 'kettős, kétszeres', 1863: 'másodpéldány'. NDA: dokumentum valamely példányának változatlan megismétlődése ('másolat')

duplum venditum (lat.) 'eladott másodpéldány'

editio (lat.) 'kiadás, kiadvány'. NDA: a dokumentumnak valamennyi példánya, amelyet ugyanarról az eredeti (mester) példányról készítettek, illetve hálózaton megjelenő dokumentum esetében az, amelyet a dokumentumot nyilvánosságra hozó személy vagy testület kiadásként jelöl meg

editio princeps (lat.) 'első kiadás' „a bibliofília egyik legfontosabb szempontja ezek gyűjtése” (SZE: 58)

editor (lat.) 'könyvkiadó, kiadó'. NDA: az a természetes személy vagy testület, aki/amely anyagi és/vagy adminisztratív, irányítási felelősséget vállal a dokumentum nyilvánosságához közvetítéséért

efemer, ephemer (gör.) 'újságok, folyóiratok gyakori jelképes címe' (ephemera: kérész, egynapos életű állatkák nevéből) (SZE: 60), 'átmeneti, rövid életű', 'egy napig tartó életű', rövid élettartamú művek neve

efemeridák (gör.) 'időszakosan megjelenő írások'

¹⁸In: http://daten.digitale-sammlungen.de/~db/bsb00002328/images/bsb00002328_00005.jpg (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

egzemplár (lat.) ’másolat, példány vmely sokszorosított könyvről’. NDA: dokumentum fizikai előfordulása (’példány’), lásd még exemplár alakban is

elektronikus (gör.–lat.) eredetileg ’elektronáramlason alapuló’ fizikai fogalom (BF:210), a magyar nyelvben az elektrikus eredetileg ’villamos, villányos’ jelentésben volt használatos a 19. században, később társult hozzá a ’gépi’ jelentés (árammal működő gép), mai könyvtári értelemben gépesített, pl. elektronikus könyvtár, számítógéppel kezelt könyvtár, amely digitális vagy digitalizált adatokat, információkat, dokumentumokat tartalmaz

elenchus (lat.) ’tartalomjegyzék’

elzevir ’16–17. sz.-i hasonló nevű németalföldi könyvkiadó család kiadványai’

Elzevir nyomdajegyek¹⁹

emléma (gör.–lat.) 1805: ’könyvdíszítés a címlapon v. a könyv tábláján’. NDA: védjegy jellegű jelképes rajz vagy jelvény

emendator (lat.) ’a kéziratos korban a scriptorok által ejtett hibák javítója’, emendál: ’javít, kijavít’

empíria (lat.) ’érzéki, észrevétel, tapasztalás’ alapján megismert

enchiridium vagy **enchiridion** (gör.) ’kézikönyv, kis könyv’, Szent Ágoston egyik művének címéből

enciklopédia (gör.–lat.) 1653: ’tudományos kézikönyv’, ’a tudományoknak és ismereteknek többnyire tematikusan átfogó összefoglalása’, „az ó- és középkorban a hét szabad művészet ismeretkörét jelentette, neve is innen ered: enkyklios paideia”, vagyis ’körben tanítás’ (SZE: 59–60). NDA: címszavak összefüggéseiben rendszerezett (nem betűrendes) szerkezetű, rövid,

¹⁹In: <http://hu.metapedia.org/wiki/F%C3%A1jl:D20324.gif> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

közérthetőségre törekvően írt, önálló cikket tartalmazó adattár. Az enciklopédia a dokumentumok tartalmi csoportosításában a segédkönyvek közé tartozik.

epigráf (gör.) ’főlirat, cím, könyvcím, épületek fölirata’

epigráfia (gör.) ’főlirattan, fölírastan’, az ezekkel foglalkozó tudományág

epilógus (gör.) ’utószó’, könyv jellegű dokumentumok befejező része lehet

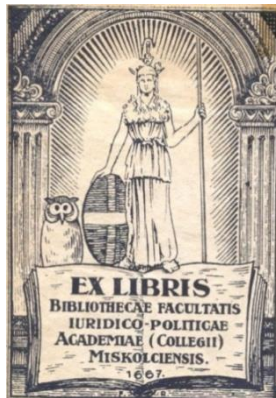
errátum, erráta (lat.) ’tévedés, sajtóhiba’

et alii (lat.) ’és mások’ – szerzőségi közlés szabványos helyettesítése a bibliográfiai leírásban, háromnál több szerző esetén, rövidítve: et al.

eufemizmus (gör.) ’közönséges, durva szó helyett szebben hangzónak a használata’, szépítő kifejezés, a könyvtári szaknyelvben a természetes nyelvi alapú információkereső nyelvekben (tárgyszavas rendszerekben) közismert a jelentősége, használata

excudit (lat.) ‚a. m. metszette. Régi rézmetszeteken a metszőnek neve előtt áll. Ha a metsző egyszersmind a kiadója is a rézmetszetnek, így: «sculps. et exc ud.: N.»; ha pedig a rézmetszeten ez áll: «X. sculps., Y. excud.», az annyit jelent, hogy X. a metsző és Y. a kiadó.”²⁰

ex libris (lat.) ’...könyveiből’, ’tulajdonjegy, könyvjegy’. NDA: könyvtábla belsejébe ragasztott vagy nyomott, a tulajdonos nevét (esetleg címerét, jelképét stb.) tartalmazó kisgrafika

Ex libris (a Miskolci Jogakadémia Könyvtárából, Pallas Athéné/Minerva ábrázolással)²¹

²⁰ Pusztai F. (szerk.): Nyomdászati enciklopédia, 88. p.

²¹ A II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár jogakadémiai gyűjteményéből

exempláris, exemplár (lat.) 'példány' (PJ: 29)

explicit (lat.) 'középkori kolofon zárószava', 'végződik' jelentésben, a szöveg vége, befejeződése

fakszimile, facsimile (lat.) 1831: 'pontos hasonmás valamely eredeti kiadásról', 'hasonmás kiadás'. NDA: képnek, szövegnek, kéziratnak, kottának, okmánynak, rajznak nyomdai eljárással készült, eredeti méretű, teljesen hű mása

faktográfia (lat.) 'tényközlő tájékoztatás, adatközlő forrás'

fasciculus (lat.) 'kis csomag, köteg, iratcsomó, bibliográfiailag a nagyobb terjedelmű könyvek egy-egy kisebb része, folytatásokban megjelenő egy-egy füzete, kötete'

filiálé (lat.) filialis, 'leányvállalat', 'fiók-, 'könyvtári értelemben 'fiókkönyvtár'

fóliáns (lat.) 1748: 'nagy alakú, vastag könyv', az ív kettéhajtásából származó nagyság

fólió (lat.) 1835: 'ívrét' vagy 'ilyen alakú könyv', a legnagyobb könyvforma

folium (lat.) 'falevél, később levél, lap a könyvben' jelentésben vált ismertté

folium rectum(lat.) 'a lap első oldala', belőle származik a rectó kifejezés, 'homlokoldal', mindig a jobb oldalon található, mindig páratlan sorszámú, ha nincs is számozva

folium versum (lat.) 'a lap hátoldala', belőle származik a verző kifejezés, 'hátoldal', bal oldali laprész, páros oldal

formátum (lat.) 'alak', 'könyv nagyságára, méretére és alakjára vonatkozó információk', melyek a tárolást meghatározhatják, az újlat. „liber formatus” jelentése 'megformált könyv', a formátum a rétnagyságot mutatja, amely az ívek hajtogatásából keletkezik

fragmentum (lat.) 'töredék', szövegrészletek, nyelvemlékek esetén használatos kifejezés

fraktúra (lat.) 'törés', 'gótikus betűformák', betűtípus

frontispicium (lat.) eredetileg homlokzat, homlokkép, könyvben 'címlapdísz, könyvcímkép', amely a szöveget valamilyen alakzatban, művészi formában jeleníti meg vagy könyvdísz tartalmaz

graduale (lat.) 'katolikus szertartáskönyv, a mise énekelt részének kottájával'

gradus (lat.) 'könyvtári szekrény vagy állvány polca', a raktári rendet a középkorban az állványt jelölő betűk, a polc száma, a polcon belüli sorszáma biztosította (GP, 1961/1:141)

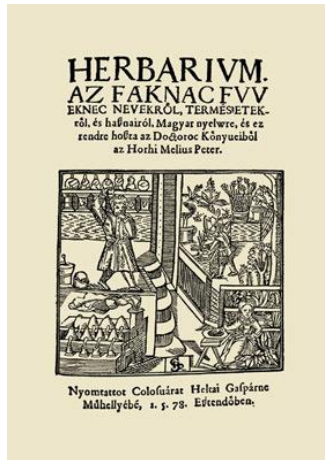
habent sua fata libelli (lat.) 'a könyveknek is megvan a sorsuk'

hártya (gör.) 'papirusz, írás, levél', de a pergamenből készült információhordozó is lehet hártya (membrána)

hebdomadalis (gör.–lat.) 'hetilap'

hektográf (gör.) 'sokszorosító' (PJ: 40), 'anilintintával írt szöveget sokszorosító készülék' (BF: 305)

herbárium (lat.) 1594: 'növénytan, fűvészkönyv'

Méliusz Juhász Péter Herbárium, 1578-ból²²

hierarchia (gör.) eredetileg 'szent uralom', a könyvtári szaknyelv a tudományfelosztáson alapuló osztályozási rendszerek szerkezetével, felépítésével, az információkereső nyelvek fogalmi relációival összefüggésben használja

historia (gör.–lat.) 'történelem', 'történet', tudományterület

honorárium (lat.) 'a szerzőnek járó díj, tiszteletdíj', a 18. század végéig általában természetbeni juttatás, általában valahány példány járt a szerzőnek díjazásként

hungarikum (lat.) 'magyar vonatkozású szellemi alkotás, történelmi vagy természettudományi lelet'. Könyvtári értelemben (NDA): Magyarország mindenkori területén, vagy a külföldön magyar nyelven, vagy magyar szerzőtől megjelent, illetőleg magyar vonatkozású dokumentum, függetlenül attól, hogy

²²In: <http://cms.sulinet.hu/get/d/b0a16af2-8e70-48e8-a23b-09e39dbb85ca/1/3/b/collection/large/largeimage.jpg> (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

nyilvánosságra hozták-e vagy sem. Tágabb értelemben minden szellemi és tárgyi alkotás, termék, amely Magyarországon keletkezett, jellemzően ide kötődő, szabadalom vagy magyar szellemi tulajdon.

ikonográfia (gör.) 'antik képek és szobrok leírása', képleírás és értelmezés

illuminátor (lat.) 'kódexdíszítő mester, iniciálé-rajzoló'

illusztráció (lat.) 1831: 'magyarázat, szemléltetés', 1858: 'szövegkép', 'szövegrajz', 'felvilágosítás, kép, ábra'; NDA: szemléltető szöveg, kép, zene, hang

illusztrál (lat.) 1683: 'megvilágít, megmagyaráz', 'ábrázol, szemléltet, megvilágít' (PJ: 42)

imperial folio (lat.) 'a legnagyobb fóliáns mérete', a nagy alakú dokumentumok típusa

impresszum (lat.) '(könyv)nyomtatásra, megjelenésre vonatkozó adatok', 'nyomdajegy, nyomdajelzés' (PJ: 42), a könyvtári bibliográfiai leírásban használt impresszum adatokköre általában a verzón található, közlésük a harmadik adatsoportban (megjelenési adatok: megjelenés/kiadás helye, kiadó neve, kiadás ideje) történik

imprimatur (lat.) 'nyomható' (PJ: 42), 'nyomassék ki', a nyomdai engedély jelzése

imprimatúra (lat.) 'nyomási engedély' (BF: 340), 'nyomhatójel' (PJ: 42)

in albis (lat.), 'fehér lapokban'. Így nevezik a könyvnek nyomtatott íveit, amíg azok nincsenek sem kötve, sem fűzve, csak egyszer összehajtvá²³

in brevi (lat.) 'röviden'

in duplo (lat.) 'két példányban'

in extenso (lat.) 'teljes szélességben'

in-folio (lat.) 'ívrét' nagyságú, 'ív alakú', az ív egyszeri hajtásából származó méret (2 lapból, 4 oldalból áll), nagy ívrét a 45 cm-nél magasabb gerincű dokumentum

in memoriam (lat.) 'emlékezetül', 'emlékére'

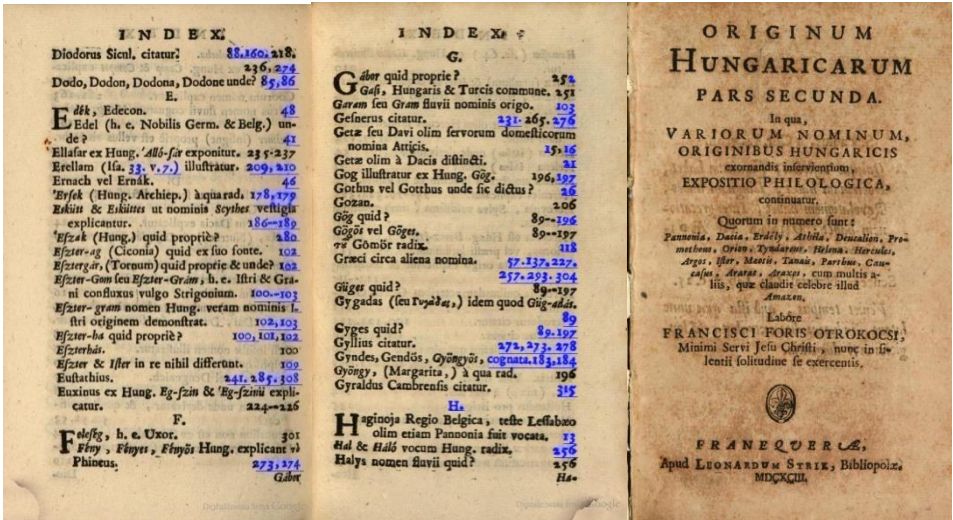
incl. (lat. inclusive rövid.) 'beleértve'

incipit (lat.) 'kezdődik', az explicit ikerszava a régi nyomtatványokon. A címlap megjelenése előtt azokat a bibliográfiai adatokat tartalmazta, amelyek a könyv azonosításához nélkülözhetetlenek, lényegében a címlap helyettesítő elődjének tekinthető

index (lat.) 1690: 'óramutató', 1807: 'jegyzék, tárgymutató', 1. 'betűrendes mutató', átv. ért.-ben 'tiltott könyvek jegyzéke'. NDA: dokumentumban

²³ Pusztai F. (szerk) i.m. 136. p.

szereplő kifejezések felsorolása az oldalszám feltüntetésével ('mutató'). 2. tanulmányi eredményről kiállított okirat ('iskolai bizonyítvány', 'leckekönyv'), 3. 'intőkar, irányjelző, mutató' (PJ: 42), intő ujj (mutatóujj) jelentésben is, 4. integrált könyvtári környezetben a böngészéshez használt indexek az egységesített (authority) besorolási adatokat tartalmazzák

Index-részlet Otrokosci Fóris Ferenc Originum Hungaricarum... című művéből a címoldallal²⁴

index librorum prohibitorum (lat.) 'a Szentszék által eltiltott könyvek jegyzéke'

indikál (lat.) 'mutatót készít', pl. kolligátum egyes műveinek címeiről

indikátor (lat.) 'jelző, mutató, jelzőtábla, mutatótábla', a 19–20. sz. fordulóján a kölcsönözhető, 'bent lévő állományt' jelezte az olvasóknak, prézenskatalógus néven is ismerték, 'eredményjelző, mutató' (PJ: 42)

indorsatum (lat.) 'hátirat, felzet'

²⁴In: http://books.google.hu/books/about/Originum_Hungaricarum_Pars_Secunda.html?id=XfimYgEACAAJ&redir_esc=y (Letöltés: 2012. augusztus 18.)

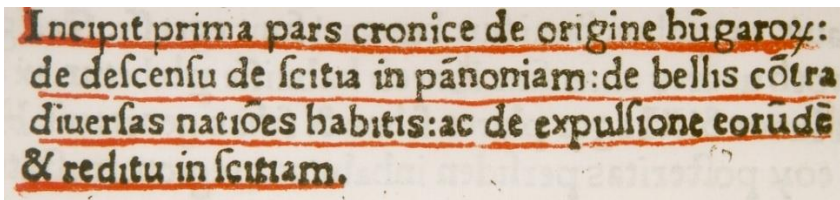
indukció (lat.) 'az egyesből az általánosra való hivatkozás, fölfelé hivatkozás', fogalmi hierarchiára épülő osztályozási rendszerekben a fölérendelt fogalomra való utalás

információ, informatio (lat.) 1556, 1631, 1789: 'tájékoztató, felvilágosító' (Mnyt-esz), később adat, ismeret, hír. NDA: a jel „tartalma”; tágabb értelemben az anyag és az energia mellett a harmadik alapvető fizikai kategória, a 'harmadik entitás'

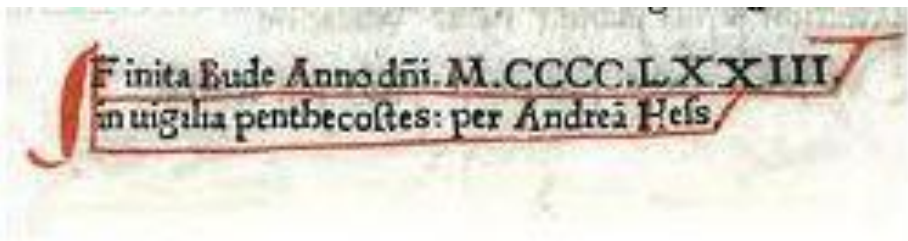
informál (lat.) 'tájékoztató, felvilágosító' (PJ: 43)

iniciálé (lat.) 'kódexek díszes kezdőbetűje', a miniatűr műve, az initio: 'megkezd' szóból származik, 'díszes kezdőbetű' (PJ: 43)

inkunábulum, inkunabula (lat.) 'bölcso, eredet, ősnymtatvány', az 1500 végéig készült nyomtatványok gyűjtőneve. NDA: Európában 1501 előtt megjelent, szedésről készült nyomtatvány

A Chronica Hungarorum kezdete (az első magyar (ős)nyomtatvány, 1473, Buda, Hess András)²⁵

és befejezése (példák az incipit kezdőszóra és a finita végszóra)²⁶

²⁵In: http://www.sk-szeged.hu/statikus_html/kiallitas/frankfurt99/049.jpg (Letöltés: 2012. augusztus 18.)

²⁶In: <http://oszkdkk.oszk.hu/storage/00/00/18/34/dd/1/html/meta.htm> (Letöltés: 2012. augusztus 18.)

in-plano (lat.) 'a legnagyobb rétnagyság', amely a teljesen kiterített (még nem hajtott) ívet jelenti

inszkripció (lat.) 'felirat, bejegyzés, a könyv címe'

institutum libri (lat.) 'a könyv tárgya, terve'

integrál (lat.) 'egységesít, összevon', integrált könyvtári rendszerek a könyvtári munkafolyamatok egységességét biztosítják, különböző modulokban működő folyamatok összevonásával

intellektus (lat.) 'értelem', intellektuális könyvtári osztályozás: humán, szellemi beavatkozást igénylő osztályozás

intelligencia (lat.) 'belátás, értelem'

interfoliatio (lat.) 'a könyv lapjai közé, pótlások, jegyzetek s más feljegyzések céljaira kötött fehér lapok, ill. az ilyen módon kötött könyvek' (SZE: 75)

interpretáció (lat.) 'magyarázat, tolmácsolás, értelmezés', bármely műnek valamilyen feldolgozása, újraértelmezése, tolmácsolása, fordítása, amely újabb műveket hozhat létre

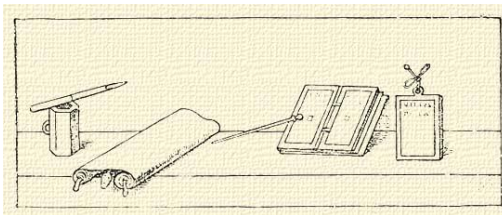
interpunkció (lat.) 'írásjelek alkalmazása' (PJ: 43), 'központozás, az írásjelek kitevése, felrakása' (BF: 356)

instruktor (lat.) eredetileg 'házitanító', a könyvtárakban egy szakterületért felelős munkatárs neve, elsősorban a módszertani munkában jellemző a használata a 20. század második felében, a rendszerváltozás előtt

inventár, inventárium (lat.) 1553: 'leltár'. NDA: készletet számszerűleg (és pénzértékben) felsoroló kimutatás

involucrum (lat.) 'könyvfödél, boríték, tok'

kalamus (lat.) 'ókori írónád, írotoll' a ferdén meghegyezett kákaszál, utóbb (kb. Kr. u. 3. század óta) az írónád, a Keleten ma is oly nagy művészettel kezelt kalam (innen: kalamus, kalamáris)

Balra: írónád, tintatartóval, pergamentekercs, stílus, viasztábla, számolótábla
(Pompeji falkép után) (Nápoly, Museo Naz.)²⁷

²⁷In: Ókori lexikon. <http://mek.niif.hu/03400/03410/html/4040.html> (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

kalendárium (lat.) 'naptár'. NDA: a naptári adatokon kívül az egyes napokhoz vagy időszakokhoz kapcsolódó gyakorlati tevékenységekre, foglalkozásokra vonatkozó tanácsokat, közhasznú ismereteket és irodalmi szemelvényeket is közlő naptár

kalligráfia (gör.) 'kézi szépírás', melyet a Sallai–Sebestyén kézikönyv szerint 'könyvtárirás' néven korábban (1950–60-as évek) még tanítottak a könyvtárosoknak

kapitális (lat.) a nyomdászati kifejezés 'szegőzsinór' jelentésben (BF:381)

kardex, cardex 'kartotékszekrény, időszaki kiadványok érkeztetéséhez és nyilvántartásához alkalmazott, a katalóguscéduláknál nagyobb méretű kartotéklapok számára'

kartográfia (gör.) 'térképrajzolás, térképnyomtatás' (PJ: 45), a térképkészítés neve

karton (lat., ol.) 'lemezpapír, kéregpapír, kártyapapír' (PJ: 45)

kartoték (gör.) 1698: Kassa: „schartétákban”, 1917: 'adatnyilvántartó lapok összessége', a század közepéig 'katalógus' jelentésben használták a könyvtári szaknyelvben

kartotéka (gör.) a 20. sz.-ban: 'feljegyzések, címek stb. gyűjteménye, mozgatható lapokon', a cédulakatalógus előde

katalógus, catalogus (gör.–lat.) 1559: 'jegyzék, lajstrom', rendszerint betűrendes lista, eredetileg a hadköteles férfiak névsorát jelentette (SZE: 42), 'könyvjegyzék', ma a könyvtári, feltárt dokumentumok visszakeresésének több szempontú eszköze. NDA: dolgok vagy személyek rendezett jegyzéke

kategória (gör.) általános logikai fogalom, korábban 'alapfogalom', 'törzsfogalom', 'fogalomkör', szűkebb értelemben osztály, csoport, a könyvtári osztályozás fogalma

kilindrosz (gör.) 'henger alakú tekercs', ókori tekercs alakú dokumentum

klasszifikáció (lat.) 'osztályozás', 'osztályokba sorolás, rendezés'. A könyvtári osztályozás a tartalmi feltárás egy típusa. NDA: dolgok besorolása osztályozási rendszer osztályába; dokumentumok és keresőkérdések tartalmi feltárása osztályozási rendszer segítségével.

klasszifikálni (lat.) 'osztályozni'

kódex (lat.) 1559: 1. 'törvénykönyv', 2. 'rég, kézzel írott könyv', eredetileg fatörzset, később a kéziratos könyv tábláját jelentette. NDA: a könyvnyomtatás elterjedése előtti időből származó, kézzel írott könyv

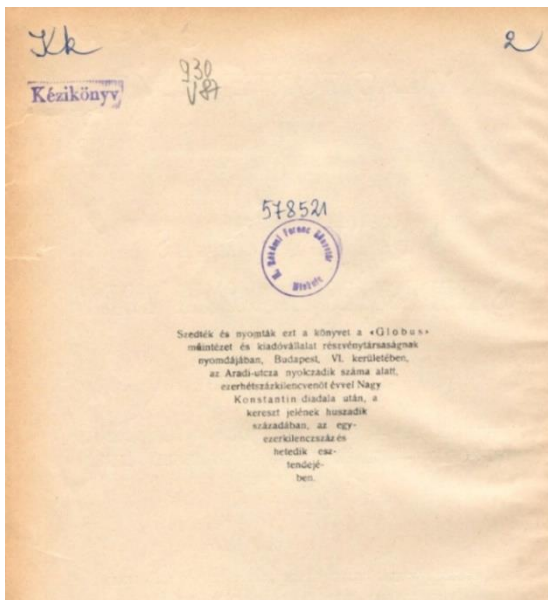
kollacionálás (lat.) 'a nyomtatott ívek sorrendjének ellenőrzése, a nyomtatvány teljességének, hiánytalanságának megállapítása'

kolléga (lat.) 1572: 1. 'kartárs', 2. 'pajtás', ma munkatárs, 'pályatárs' (PJ: 47)

kollekcio (lat.) 'gyűjtemény' (BF: 404), 'mintagyűjtemény, sorozat' (PJ: 47)

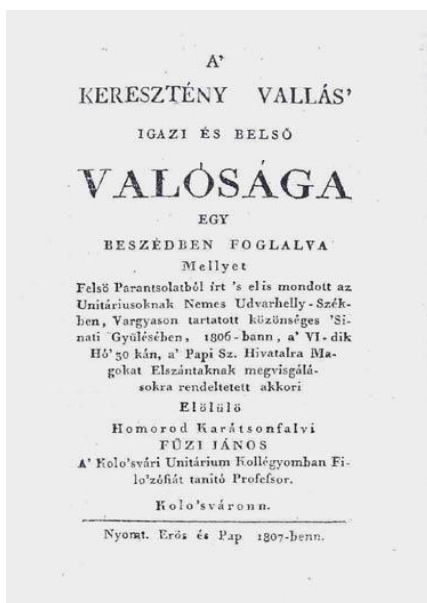
kolligátum (lat.) 'több, valamilyen szempontból összetartozó vagy egymástól független, egybekötött mű', 'gyűjtőkötet'. NDA: több könyv – többnyire könyvtári – egybekötésével létrejövő dokumentum

kolofon (gör.) 'csúcs', 'vég', 'kiadásra vonatkozó adatok', „a kódexek és ősnymtatványok utolsó sorai, a könyv címlapját pótolta..., legtöbbször lefelé csúcsosodó tölcser alakúra formálták, sorai egyre rövidülnek, s alul egy szóban végződnek” (colophon: 'csúcs') (SZE: 45), 'zárócím'. A tölcser alak előfordulására 1505-ből származó példa található az Esztergomi ordinarius utolsó lapján (M. Könyvszle, 1888), amely azt bizonyítja, hogy a tölcser alak a kéziratokból átkerült a könyvnyomtatás korába és több száz éven keresztül, még a 20. század elején is használatos kolofon-forma volt.

Endrei Zalán: *A világ történelme* c. művének 1908-as kiadásából egy tölcser alakú kolofonminta a verzóról²⁸

²⁸ A II. Rákóczi Ferenc Megyei és Városi Könyvtár gyűjteményéből

A tölcser alak mellett a címoldalon használt kolofon/záradék kehely alakú is lehetett²⁹

kolumna (lat.) 'oszlop, hasáb, nyomtatott oldal' (BF: 407), 'oldal, hasáb, oszlop' (PJ: 48)

komma (gör.) 'vessző' (PJ: 48), 'vessző (írásjel)' (BF: 408)

kompakt (lat.) 'tömött, tömör, sűrű', mai használata a CD (compact disc) nevében, kompakt lemez néven

kompatibilis (lat.) 'összeférhető, összekapcsolható, csatlakoztatható'

kompiláció (lat.) 'gyűjtemény', 'összeollózott mű'

konferencia (lat.) 1708: 'tanácskozás'

kongresszus (lat.) 'nagy számú résztvevővel, fontos tárgyban tartott, országos v. nemzetközi értekezlet' (BF: 415)

konkordancia (lat.) 'egyeztető szótár', megfeleltetés, ETO-konkordancia: a különböző kiadások változásainak követése, egymásnak megfeleltetése

²⁹In: http://epa.oszk.hu/00000/00021/00042/mksz2004_3_05.htm (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

konzorcium (lat.) 'érdekszövetkezet, társulás' (PJ: 49), 'társaság'

konzultáció (lat.) 1812: 'tanácskozás', 1835: 'tanács-kérés', ma: 'megbeszélés, egyeztetés'

kópia (lat.) 1748: 'másolat', 'hasonmás',

kopíroz (lat.) 'másol' (PJ: 50)

korrektor (lat.) 'javító, helyesbítő, szedésjavító' (PJ: 50), 'sajtóhibák javítója'

korrektúra (lat.) 'javítás, helyesbítés' (PJ: 50), 'kefelevonat' (BF: 426)

korvina (lat.) 1891: 1. 'Mátyás király könyvtára', 2. 'az e könyvtárból való könyvek egyike', a lat. *corvus* 'holló' szóból

kotta (lat.) 1538: 'számjegy', 1636: 'hangjegy', 'hangjegyírással készült dokumentum'. NDA: a zenemű hangjegyes (vagy azokat pótló) lejegyzését tartalmazó, kéziratos vagy nyomtatott dokumentum

kresztomátia, chrestomatia (gör.) 'szöveggyűjtemény'. NDA: klasszikus művek szemelvényeit tartalmazó szöveggyűjtemény. Elsősorban szakirodalmi művek szemelvényeinek szemléltetésére használjuk.

kriptonima, kryptonima (gör.) 'szerzői betűjeles rejtett név', álnév, amelyben a szerző valódi vagy álnevéből csak bizonyos betűket fed föl (kezdőbetűk és/vagy záróbetűk)

krónika (gör.-lat.) 1527: 'történeti mű, korrajz'. NDA: a történetírás korai műfaja, illetve események időrendi feljegyzése, valamint azokról beszámoló irodalmi alkotás vagy audiovizuális dokumentum, 'évkönyv' jelentésben is

kronogramma (gör.) „rövid vers v. jelmondat, amely a könyv megjelenésének időpontját rejtí magába, s úgy fejthető meg, ha a mondat szavainak kezdőbetűit, azok római számértékét összeadjuk” (SZE: 43) pl. SICVLICIDIVM: 1764: a madéfalvi veszedelem: 'székelyöldöklés'

kronológia (gör.) 'időrendben, időbeli sorrendben' készített mű, a

kronologikus 'időrendi', időrendben való szerkesztés, elhelyezés, visszakeresés fontos rendezési és tárolási eszköz és módszer a könyvtári gyakorlatban

krúda (lat.) 'az ívekben lévő (nem hajtogatott, fűzetlen) könyv' neve

kumuláció (lat.) 'halmozás', a bibliográfiában használatos kifejezés

kumulál (lat.) 'felgyűjt, felhalmoz, tetéz'

kurátor (lat.) 'felügyelő, gyám, gondnok'

kuratórium (lat.) kurátor: 1708: 'megbízott, gondnok', kuratórium: 'irányító és felügyelő testület'

kurrens (lat.) 1724: 'körözölevél, körlevél', később: 'folyó-, folyamatos' jelentésben használatos, 'kisbetű' jelentésben (PJ: 52), 'jelenleg is megjelenő'

(időszakos kiadvány)' (BF: 439), mai értelemben folyó- vagy folyamatos, időszerű, aktuális jelentésben használjuk

kurzív (lat.) 'dőlt betű' (BF: 439), 'dültbetű' (PJ: 52)

kvart (lat.) 'negyedrét alak', 'negyedrét' (PJ: 52), könyvek régi formátum megnevezése

kvadrivium lásd quadrivium

lajstrom, laistrom (lat.) 1516: 1. 'jegyzék', 2. 'számviteli könyv', 'nyilvántartó könyv', 3. 'katalógus' jelentésben. 'jegyzék' (PJ: 52), Bod Péternél (1756) laistrom alakban (Kiss Á.), NDA: egynemű adatok felsorolását tartalmazó dokumentum ('jegyzék'), a középkori könyvtárak a könyvek kölcsönzéséről is lajstromot vezettek (GP, 1961/1:142)

lectorium (lat.) 'olvasóterem', 'felolvasóterem' a középkorban

lectrum (lat.) 'olvasóállvány', amelyre a középkorban a súlyosabb, nagyobb könyveket tették (SZE: 78), középkori ábrázolásokon általában az olvasópólc dőlt támlájú pult, lásd még pulpitus

legenda (lat.) 'olvasandó', prózai műfajként vált ismertté, általában szentek életéről szóló elbeszélés, a köznyelvben mitizált vagy túlzó elbeszélést jelent

legendárium (lat.) 'szentek életéről szóló mű'. NDA: szentek legendáinak gyűjteménye ('legendárium'); vallási személy, hely, időszak mesénél valóságosabb, mondánál egyszerűbb és vallásosságtól áthatott története ('legenda')

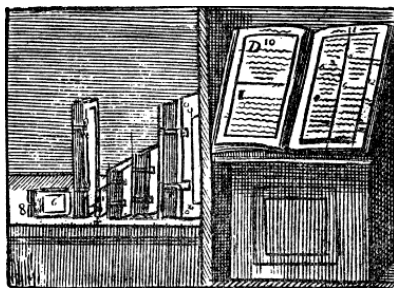
lektor (lat.) a könyv kéziratát bíráló, ellenőrző „olvasó”, szakértő, 'felolvasó, könyvbíró'

lemma (gör.) 'szótári címszó, vezérszó' (BF:452)

lénia (lat.) 'vonalzó, egyenes sor, vonal', a nyomdászatban egyenes vonalak nyomtatására szolgáló fémlemez (BF:452)

lexikon (gör.–lat.) 1627: 1. 'szótár', 2. 'betűrendes ismerettár, kézikönyv'. NDA: a címszavak betűrendjében szereplő rövid, közérthetőségre törekvően írt, önálló cikkeket tartalmazó adattár

liber (lat.) 'könyv', eredetileg faháncs

Comenius Orbis sensualium pictus című. m., 118. p. – Liber – Könyv
ábrázolása³⁰

liber catenatus (lat.) tsz.: **libri catenati**, 'láncos könyv, láncos könyvek', a középkori könyves pulthoz láncolás a védelmet és helyben használatot szolgálta, pl. Cesená-ban:

Láncos könyves polcok és pultok³¹

³⁰In: Gutenberg project, <http://www.gutenberg.org/files/28299/28299-h/images/page118.png> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

³¹In:<http://picasaweb.google.com/lh/photo/EMH8xkF2Wol-IrEjjoltGw> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

In: <http://silver.drk.hu/sites/default/files/feltoltes/Cesena%20kicsi.jpg> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

liber manualis (lat.) 'kézikönyv'. NDA: tudományág vagy más ismeretág eredményeit és más adatait rendszerező, összefoglaló, illetve adott felhasználói kör számára szükséges ismereteket tartalmazó könyv ('kézikönyv')

libraria (lat.) 'könyvtár', a középkori könyvtár egyik megnevezése (Csontos 1880: 332)

librariolum (lat.) 'könyvszekrény'

librarius (lat.) 'könyvárus, könyves'

libri prohibiti (lat.) 'tiltott könyvek, betiltott könyvek', a 19. század végéig ilyen feliratú szekrényekben, általában elkülönítve tárolták a tiltott könyveket (Ballagi: 19.)

licentia (lat.) 'engedély', ma jogosultság valamihez

ligatúra (lat.) 'összekapcsolás, ikerbetű' (PJ: 54)

linea (lat.) 'vonal, írás, sor' (BF:458)

lista (lat.) 1661, 1704: 'jegyzék, lajstrom', 'névsor, kimutatás, jegyzék' (PJ: 54)

litteratura (lat.) 'irodalom'

locus (lat.) 'megjelenési hely' neve a korai bibliográfiai adatközlésben

logika (gör.) 'helyes gondolkodás törvényeinek tudománya', ókortól ismert tudományterület

lunellum (lat.) 'félhold alakú kés, penge', amellyel a pergamen mindkét oldalát simára vakarták

magazin (arab) 1. 'raktár, tárház' (PJ: 55), 2. 'képes újság, raktár' (BF: 469), színes hírlapok nevéként is ismertté vált

maiusculum (lat.) 'nagybetű, nagy kezdőbetű' (BF: 471)

makulatúra (lat.) 1796: 'hibásan nyomott ív, selejtes papír', 'selejtpapír, hulladékpapír' (PJ: 56), NDA: egynemű adatok felsorolását tartalmazó dokumentum ('jegyzék')

manu propria (lat.) 'sajátkezűleg'

manuale (lat.) 1. 'kézikönyv', 2. 'könyvtartó tok'

manuscriptum (lat.) 'kézirat' (PJ: 56), NDA: kézzel vagy géppel írt vagy rajzolt eredeti dokumentum (általános értelemben); testületeknél a hivatalos munka során keletkezett ügyiratok (levéltári értelemben); kéziratnak minősülő ügyviteli dokumentum (ügyviteli értelemben)

manuscriptorum, manuscriptorium (lat.) 'kézirattár', a könyvtárban a kéziratok tárolására szolgáló hely vagy helyiség (Csontos, 1881: 249), ma az európai Manuscriptorium a digitalizált kéziratok tára³²

mappa (lat.) 1748: 'térkép'. NDA: a Föld vagy más égitest felszínének arányosan kibővített, illetve egyezményes jelöléseket tartalmazó felülnézeti ábrázolása sík lapra, eredetileg egy darab vászonra, a 20. sz-tól: térkép, vászonra húzva

margó (lat.) 'lapszél, szegély' (PJ: 56), 'lapszél, üres hely a papírlap szélén' (BF: 479)

marginalia (újlat.) 'széljegyzetek', átvitt értelemben a margóra írt jegyzetek, irodalmi műfaji jelentésben is ismert

materia (lat.) 'a mű címe vagy tárgya' (GP, 1961/3:188), bibliográfiai leírás adatelemének neve

meccénás (lat.) 'pártfogó', 'támogató', (Maecenas gazdag római polgár nevéből köznevesült), a könyvkiadásban az a támogató, akinek a költségén a mű megjelent

membrana, membran (gör.–lat.) 'a pergamen latin neve', 'hártya, vékony lemez'

memória (lat.) 1591, 1832: 'emlékezet', 'tárolóhely', dokumentumok, információk, adatok tárolására szolgáló hely (természetes és mesterséges változatai ismertek)

mentor (gör.) Telemakhosz nevelőjének nevéből köznevesült, 'nevelő, oktató, pártfogó'

meta- (gör.) (előtagként) 'vmin túli, - utáni'

metaadat (gör.) 'adat az adatról', 'adaton túli adat'

minerva (lat.) 'jelképesen tudományos folyóiratok címe', a tudományok istennőjének (Pallasz Athéné) latin névváltozatából, könyvtári minervák a 20. század folyamán többször is megjelentek, könyvtári 'adattár, címtár' értelemben

miniator (lat.) 'a kódex díszítője, a miniatúrák és az iniciálék mestere'

miniatúra (lat.) 'rajz v. festés a kódexekben', melynek alapszíne majdnem mindig a piros minium (pl. iniciálé is), innen a miniator és miniatúra elnevezés

minor (lat.) 'kisebb, ifjabb', később kicsi, kis jelentésben is

minusculum, minuskulum (lat.) 'kisbetű, kis kezdőbetű' (BF: 502)

missale (lat.) 'miskönyv'

³² In: <http://www.manuscriptorium.com/index.php?q=hu> (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

mobil (lat.) 'mozgékony, mozgatható', a mobil könyvtárak változatai a szakértől a könyves ládán át, a bibliobuszig változatos formákban jelentek meg a könyvtártörténetben

monitor (lat.) eredetileg 'lapos fedélzetű hadihajó neve' (BF:510), a 20. sz. elején a folyami hajók elnevezése, ma 'képernyő' jelentésben ismert

monográfia (gör.) 'részletes tanulmány egy kérdéskörrel' (monos: 'egy', graphia: 'írás'). Egyetlen tárgyról szóló könyv. NDA: adott kérdés, tárgy átfogó, sokszor a teljesség igényével elvégzett feldolgozását tartalmazó könyv

mottó (lat.) a népies 'muttum', 'mukkanás' szóból, a dokumentumot bevezető tömör 'jelige, jelmondat, lényegi gondolat' neve

multiplex (lat.) 'sokszoros', 'többszörös, sokrétű' (BF:517)

multiplikáció (lat.) 1. 'szorzás', 2. 'sokszorosítás'

muzeum (gör.) eredetileg museion, 'műzsáknak szentelt hely', a közgyűjtemények egyik típusa a könyvtár és levéltár mellett

nihil obstat (lat.) 'semmi akadálya', „illetékes egyházi szakértő ítélete kéziratról, mely szerint a mű tartalma összhangban van az Egyház hivatalos tanításával, ezért nincs akadálya a kiadásának.” Cenzori engedély a könyvnyomtatásra.³³

nomenklatura, nomenclatura, nómenklatura (lat.) 1. 'névjegyzék', 2. 'szakkifejezések szótára'. (Pesthi Gábornál már 1538-ban szerepel) (M. Könyvszle, 1877: 143). NDA: tudományban, szakterületen használt szakkifejezések gyűjteménye, szabályokon alapuló (kémiai, állat- és növénytan stb.) elnevezési rendszer, fogalmi meghatározások rendszere, szójegyzék

norma (lat.) 1763: 'szabály, előírás', 1883: 'megrövidített könyvcím a nyomdai ív első oldalának alsó részén', 'ívjelző, ívjel' (PJ: 60). NDA: magatartást, cselekvést, illetve annak eredményét meghatározó, a benne meghatározott körre kiterjedő hatályú előírások összessége ('szabályzat'); tevékenységekre vagy azok eredményére szabályokat, irányelveket vagy jellemzőket tartalmazó dokumentum, amelyet egy közmegegyezéssel létrehozott szerv jóváhagyott, általános és ismételt használatra azzal a céllal, hogy adott vonatkozásban a rend optimális mértéke elérhető legyen és a közösség érdekeit optimálisan szolgálja ('szabvány')

notabene, notabene! (lat.) 'jegyzet' (PJ: 60), 'jól jegyezd meg!' (BF: 541)

numero, numerus (lat.) 1627: 'szám'

³³In: Magyar katolikus lexikon <http://lexikon.katolikus.hu/N/nihil%20obstat.html> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

numerikus (lat.) 'számszerű' pl. numerikus jelzet 'számokból álló jelzet', raktári jelzeteknél használatos

numerus currens (lat.) 'folyószám', könyvek számozására, leltári szám vagy raktári jelzet esetén

numerus libri (lat.) 'könyvszám', általában arab szám, mely a könyv polcon lévő helyét mutatja

officina (lat.) 'műhely', 'könyvnyomtató, könyvkészítő műhely', a mai 'kiadó' értelemben

oktáv (lat.) 'nyolcadrét alak' (nyolcad ív), 'nyolcadrét' (PJ: 60), jele: 8°, 'alakú könyv, 16 oldalas ívekből álló könyv, az aldinák jellegzetes formátuma

ontológia (lat.) 'a létezőről, a legáltalánosabb létmeghatározásokról szóló filozófiai elmélet', ma a létezők összessége, virtuális környezetben is használják, hasonló jelentésben

opus röv. **op.** (lat.) 'mű, alkotás', 'munka'. NDA: szellemi értéknek tekintett egység ('mű'), a 19. században a könyvtárrendezéseknél használták

orgánium (lat.) 1840: 'hírlap, közlöny, szakfolyóirat' régies neve

ostracon (gör.) 'a könyv ókori őse, cserép, melyre betűket véstek'

pagina (lat.) 'oldal, lap' eredetileg írotábla, 'lap, lapszám' (PJ: 61)

palimpszeszt(us) (gör.–lat.) „felülírt” pergamen vagy papirusz kézirat, amelyen az eredeti, eltávolított szövegre takarékoságból új szöveget írtak, 'levakart írásra rögzített új szöveg'

Archimedesz palimpszeszt³⁴

panteon (gör.) 'könyvsorozatok, folyóiratok, könyvkiadók szimbolikus címe'

³⁴In: <http://www.mult-kor.hu/attachments/18353/ark1.jpg> (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

papirusz (gör.–lat.) papiro: 1508: 'papír', papirusz: 'Nílus-menti vízínövényből írás céljára készült információhordozó, melyet az ókori könyvtárban tekerceselve tároltak'

Balra: papirusz növény *Cyperus Papyrus* (papirusznád, papírsás, papiruszfű) mai ábrázolása,³⁵ mellette papirusztekercs³⁶

paradigma (gör.) 'minta, példa'

parentézis (lat.) 'zárójel' (PJ: 61)

pars (lat.) 'rész', többkötetes művek része; teauruszokban a része fogalmi reláció szabványosított magyar neve (P)

patent (lat.) 'szabadalom, szabadalmazott, védett' (PJ: 62)

patriotika (gör.–lat.) 'nemzeti irodalmak gyűjtőfogalma', mely a könyvtári szaknyelvben magába foglalja valamely nemzet nyelvén megjelent, a nemzeti vonatkozású, a nemzettel kapcsolatos, róla szóló és a nemzeti származású szerzők bármilyen nyelven megjelent műveit

pegma (gör.) '(könyv)állvány, könyvespolc'

penna (lat.) a középkori 'toll, íróttoll' neve, amely általában ferdére vágott lúdtollból készült, képe³⁷

³⁵In: <http://www.edenkert.hu/kertepites/milyen-novenyeket-ultessunk-a-medencek-melle---3-resz/3467/2/papirusznad.jpg> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

³⁶In:

<http://nlgtori2016.wikispaces.com/file/view/Papirusztekercs.jpeg/300770996/Papirusztekercs.jpeg> (Letöltés: 2012. augusztus 21.)

³⁷In: [http://szegedma.hu/images/kodex_1_jan22/kodex%20\(13\).jpg](http://szegedma.hu/images/kodex_1_jan22/kodex%20(13).jpg) (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

percamenarius (gör.–lat.) ’pergamenkészítő’ mester, aki állati eredetű bőrből íráshordozó felületet készített

perforáció (lat.) ’átlukasztás, könyvtárak jele a könyvekben, amely a bélyegzők alkalmazása helyett a lapoknak betűkkel történő átlukasztásából áll” (SZE: 95)

pergamen (gör.) 1533: ’(írás céljára is használt) simára kidolgozott állatbőr’ (juh-, kecske-, borjú- v. kutyabőr), (Pergamon ókori kisázsiai városról), ’szórtelenített, nem cserzett állatbőr’ a fontosabb okmányok, dokumentumok számára. A középkor végén könyvek bekötésére is használták.

periodikum (lat.) periodikus: 1789: ’időszaki kiadvány (folyóirat)’. NDA: előre meg nem határozott időtartamra tervezett kiadvány, amely egymást követő részekből áll, melyeket rendszerint számozásuk, keltezésük, kronologikus vagy egyéb megjelölésük alapján lehet megkülönböztetni egymástól (’időszaki kiadvány’)

permutál (lat.) ’felcserél, áthelyez’, ’váltogat’, a gépesítés előtt az indexek, mutatók kézi felcserélése, forgatása, rotálása, a kulcsszavas indextípusoknál, cím és tárgyi indexek készítésére

pertinens (lat.) ’lényegre érintő’, az információkeresésben a találati halmazok minősítésére is használatos

plágium (lat.) ’irodalmi lopás’, más mű eltulajdonítása

plakát (lat. placere ’kiabálni’ szóból) ’hirdetés’, nyomtatott ’dokumentumtípus’

plenáris (lat.) ’teljes számú’, általában ülés, megnyitó ülés jellemzője

poliglott, polyglott (gör.) ’többnyelvű’ (szótár, könyv)

poligráfia (gör.–lat.) ’nyomdászat’, ’nyomdai eljárások gyűjtőneve’

portál (lat.) ’főkapu, díszes főbejárat’ (BF: 615), ’címtábla, kapuzat, kirakatváz, bejárat’ (PJ: 64), ’kapu, díszes kirakat’, a hálózaton a portál olyan kapuszolgáltatás, ahonnan újabb forrásokat érhetünk el

possessor (lat.) 'birtokos, tulajdonos', könyvek tulajdonosainak jelölésére használatos

posztumusz, posthumus (lat.) 'hátrahagyott v. a szerző halála után megjelenő művek' jelzője

praesens, praezens (lat.) 'jelen, jelenléti', helyben használatos (nem kölcsönözhető) anyag, könyvállomány

precentor (lat.) 'előénekes, a kolostori könyvtár élén állt', feladata volt a pergamen és az íróeszközök beszerzése, a másolók munkájának ellenőrzése, a könyvek lajstromozása, kölcsönzése

predikátum, praedicatum (lat.) 'előnév', 'állítmány', állítás', a besorolási adatoknál a nemesi előnév régies jelölése

prezencia (lat.) 'jelenlét'

prézenskatalógus lásd indikátor

prezentációs címlap (lat.) ünnepi alkalomra kiadott dokumentumok címdala, amely feltünteti az ünnepelt nevét és az alkalmat, mely a kiadást motiválta

prezentálni (lat.) 'bemutatni'

primer (lat.) 'elsődleges', (PJ: 65), 'első', adat vagy dokumentum vonatkozásában ismert kifejezés

prímoldal (lat.) 'az ív első lapja' (PJ: 65)

privilegium (lat.) 'kiváltság, előjog', szabadalom, nyomdai, könyvnyomtatási jog

program (gör.) 1770: 'cselekvési tervezet'. NDA: számítógéppel végrehajtható utasítások sorozata ('program [szoftver]'); műsorszámok rendezett terve, áttekintése ('műsorrend')

projekciós készülék (lat.) 'vetítő készülék' (PJ: 65), ma: 'projektor', 'kivetítő'

projektor (lat.) 'vetítő', kivetítő

prolegomena (gör.) 'előzetes tudnivalók, bevezetés, előtanulmány'

prológus (lat.) 'előszó', bevezető

pronomen (lat.) 'előnév', ókori szerzők nevében

prospektus (lat.) 'tájékoztató, ismertetés' (PJ: 66), reklám vagy tájékoztató céllal készült kisnyomtatvány, aprónyomtatvány

proveniencia (lat.) 'származás, eredet', a könyvek eredetével, származásával, előéletével foglalkozó szakterület

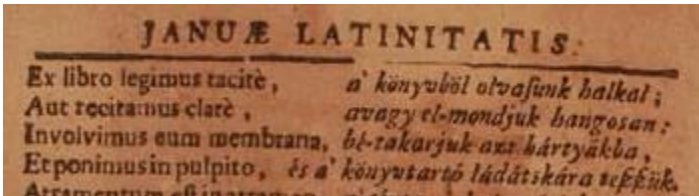
psalterium (gör.) 'zsoltárgyűjtemény, zsoltáros könyv' (BF)

pszeudonim, pseudonym (gör.) 'álnévvel megjelenő mű', 'álnév'

publikáció (lat.) 1796: 'közlés, közlemény', 1808/1894: 'nyilvánosságra hozatal, közzététel', eredetileg elkobzás, magánvagyonnak közkinccsé tétele, kincstárba vétele (SZE: 101). NDA: terjesztésre szánt dokumentum ('kiadvány')

publikál (lat.) 1645: 'közzétesz', művet megoszt másokkal

pulpitus (lat.) 'állvány, íróasztal polca', a középkori írószobák jellegzetes bútordarabja, Comeniusnál „könyvtartó ládátka”:

Comenius, J. A.: Januae Linguae Latinae vestibulum c. művében a pulpitus³⁸

quadrivium (lat.) az ókorból a középkorba átívelő hét szabad művészet (septem artes liberales) felső csoportjához tartozó tudományok gyűjtőneve, 'négy út találkozása' jelentésben (aritmetika/számtan, geometria/mértan, musica/zene, asztronómia/csillagászat), Boethius elnevezése alapján terjedt el

quantitas (lat.) 'rétnagyság' régi neve, bibliográfiai adatelem neve

qualitas (lat.) 'a példány minősége, állapota, státusza'

quart (lat.) 'könyvalak, négyrét hajtott ívekből', könyvészeti jele: 4°, 'negyedrétt'

quartal (lat.) 'negyedév(folyam)', időszaki kiadványokkal kapcsolatban használt kifejezés

raritás, tsz.: **rariora** (lat.) 'ritkaság', (könyvritkaság) lásd még vetustissima. NDA: nyomtatása, kötése, kiállítása, anyaga, illusztrációja, illetve tartalma miatt értékes és nehezen beszerezhető, ritka könyv ('könyvritkaság')

recenzió (lat.) 'ismertetés, műbíráló'. NDA: mű aktuális célú, objektivitásra törekvő tartalmi ismertetése

redakció (lat.) 'szerkesztőség', időszaki kiadványok, kiadók műhelye

redundáns, redundancia (lat.) 'terjengős közlés' ld. még tautológia

³⁸In: MEK: <http://mek.oszk.hu/04000/04050/04050.pdf> (Letöltés: 2012. augusztus 17.)

referál (lat.) 1548, 1556: 'hivatkozik', és 'előad, beszámol'

referátum (lat.) 1884: 'beszámoló, előadás, előterjesztés', később 'kivonat', könyvtári értelemben 'tartalmi kivonat'. NDA: az eredeti tartalom lényegét legfeljebb 2500 karakter terjedelemben összefoglaló, a dokumentum részét nem alkotó tartalmi kivonat

reference (lat.) 'tájékoztató, tájékoztatás', az ilyen szolgáltatás korábbi neve

referencia (lat.) 'fölvilágosítás, tájékoztatás' (PJ: 68), 'bizalmas tájékoztatás,' (BF: 656)

regiszter (lat.) 1602: 1. 'jegyzék, lajstrom', 2. 'tárgy- v. tartalommutató'

regisztrál (lat.) 'jegyez, beiktat, jegyzékbe vesz' (PJ: 68), 'följegyez'

regisztrálás, regisztráció (lat.) 'lajstromba, jegyzékbe vétel, jegyzék elkészítése' (BF: 659), ma a könyvtárhasználati regisztráció (nyilvántartásba vétel) kapcsán használjuk leggyakrabban

reklamáció, reclamatio (lat.) 'kifogásolás, panasz', a dokumentumok beszerzésével kapcsolatos problémák és hibák jelzése a szállítók felé, a gyűjteményszervezésen belül a gyarapítás területén használt kifejezés

rektó (lat.) 'első, elülső oldal, homlokoldal, címdoldal', bibliográfiai adatok forráshelye, főforrás, lásd még *folium rectum* címszónál is; hagyományosan a bal és jobb oldal megnevezésére is használjuk (bal: verzó, jobb: rektó)

reláció (lat.) 'viszony, viszonylat', fogalmak közötti kapcsolat, teauruszok deskriptorai közötti viszony

releváns (lat.) 'fontos, lényeges', 'jelentős, nyomós', az információkeresésben a találati halmazok minősítésére használatos

réma (gör.) 'beszéd, kijelentés, kifejezés', a közlendőnek az újdonságot, új mozzanatot hordozó része, a szövegelemzésben, a referátumok készítésében fontos szerepe van; az osztályozásban a téma – réma kifejezéseket együtt használjuk

remota (lat.) 'zárt raktár', 'tiltott könyvek tárolóhelye'

repertórium (lat.) 1. 'tárgymutató, címjegyzék', 2. (cikk)'bibliográfia', 3. 'forrásjegyzék', 'adattár'. NDA: időszaki kiadványokban megjelent részkiadványok, cikkek bibliográfiája

repozitórium (lat.) 'visszahelyezett könyvek tára, raktár'

reprezentálni (lat.) 'ábrázolni, képviselni', a reprezentációk készítése a könyvtár- és információtudomány alapvető feladatai közé tartozik

reprodukál (lat.) 'újra előállít, sokszorosít'

reprodukción (lat.) 1. 'ábrázolás, másolat', 2. 'sokszorosítás, lenyomat', 'sokszorosítás, másolat, műnyomat' (PJ: 69), NDA: nem illusztratív célú képről nyomdai úton készített másolat

retorika (lat.) 'szónoklattan', a trivium egyik tudományága az ókortól

retrospektív (lat.) 'visszatekintő, visszamenőleges, visszapillantó' pl. a feltárás vagy a beszerzés

retrospektív konverzió (lat.) 'visszamenőleges katalóguskonverzió' a gépesítés kezdetén használt kifejezés, ahhoz az átmeneti korszakhoz kapcsolódik, amikor a könyvtárak átváltak a hagyományos katalógusokról a számítógépes katalógusok szerkesztésére (kb. a rendszerváltozástól a 21. század első évtizede), illetve gyűjteményüket ilyen formában is hozzáférhetővé tették

revideálni (lat.) 'felülvizsgálni', a gyűjteményt vagy egy részét ellenőrizni

revízió, revisio (lat.) 1592: '(felül)vizsgálat', 1851: 'módosítás, változtatás', 'felülvizsgálat, ellenőrzés' (PJ: 70), 'fölvizsgálat' (M. Könyvszle, 1879: 242) ma 'állomány-ellenőrzés' értelemben használjuk

rezerválni (lat.) 'félretenni', kért dokumentumot előjegyzésbe venni, félretenni a használó számára

rituale (lat.) 'szertartáskönyv'

rizma 'papírmennyiség egysége', 1 új-rizma (a 20. sz. elején) = 1000 ív

rotáció (lat.) 'körforgás, forgás' (PJ: 71), 'körforgás, forgatás' (BF: 679)

rubrika (lat.) 'rovat', eredetileg vörös földet jelentett, később a törvény pirossal írt címét (SZE: 108), 1538: 'fejezet, szakasz'

rubrikátor (lat.) 'az a könyvmásoló a középkorban, aki vörös v. más színnel aláhúzta a színes címet, s az iniciálékat is festette' (SZE: 108). Orosz nyelvterületen a rendező, csoportosító, osztályozási rendszerek neve, ennek nyomán használták egy ideig a Szovjetunióban és a Nemzetközi Tudományos és Műszaki Információs Rendszerben.

rubrum (lat.) 'piros, vörös színt jelent', „rubrum volt a kódexek vonalzása, v. pl. a periratok borítékján az ügy (vörös tintával megjelölt) tárgya, lényege” (SZE: 108), ebben az értelemben a rubrum, mint színnel nyomatékositott kiemelés, a tárgyszó őse

scriptor (lat.) középkori 'írnok, másoló'

scriptorium (lat.) középkori 'másoló szoba, helyiség'

Scriptor a scriptoriumban³⁹

scriptuarium (lat.) 'kéziratok szekrény, könyvnyomtatás előtti könyvtár'

scriptuarius (lat.) 'a kéziratok könyvtár őrje', a kolostori kódexíró és másolószoba főnöke

sculpsit (rövidítése: sc. vagy sculps.), 'metszette', rézmetszetek aláírása előtt áll⁴⁰

sedecimo (lat.) 'tizenhatodréti' alakú könyv, az ívek hajtogatásából keletkező rétnagyság

seira (gör.) 'sorozat'. NDA: előre meg nem határozott számú, önálló dokumentumok olyan csoportja, amelyben minden dokumentumnak saját főcímén kívül az egész csoportra vonatkozó címe (sorozatcíme) is van, és lehetnek más, az egész csoportra jellemző közös bibliográfiai adatai is. A csoporton belüli sorrendet kifejezheti a sorozaton belüli szám, de a sorrend lehet jelöletlen is.

³⁹ In: http://www.citrinitas.com/history_of_viscom/book.html (Letöltés: 2012. augusztus 14.)

⁴⁰ Pusztai (szerk.) i. m. 265. p.

sematizmus (lat.) 1. 'táblázatos összeállítás', 2. 'címtár, névtár, névkönyv'.
NDA: testület tagjaira vonatkozó adatok gyűjteménye (katonai és egyházi sematizmus)

septem artes liberales (lat.) 'hét szabad művészet', a tudományoknak az ókortól ismert csoportosítása, (Varro (Kr. e. 116–27) műveiben már szerepel, majd Capella (Kr. u. 430 körül) tette közismertté), a középkorban az oktatás alapjául szolgáló trívium és kvadrívium tudományágait tartalmazta, tudománytörténeti osztályozási felosztás

signet (lat.) 'könyvdísz', címlapon v. fejezetek végén lévő, ábra v. monogram
signum (lat.) 'jel, jegy', könyvtári használatban 'őrlep' vagy 'helyettesítő' jelentésben használt kartonlap, amelyet az átmenetileg más helyre került könyv helyére tettek

silabizál, sillabizál (gör.–lat.) 'betűz, szótagol', 'szótagolva olvas'

sillybos, sillybes (gör.–lat.) „a könyv (papirosztekercs) címének feljegyzésére szolgáló színes szeletke (pergamenből v. egyéb anyagból), amely a tekercs felső szélére volt függesztve” (SZE: 112)

sine anno (lat.) 'év nélkül', a bibliográfiai leírásban használt adatközlés, megjelenési év hiánya esetén

sine loco (lat.) 'hely nélkül', a bibliográfiai leírásban a megjelenési hely nélkül kiadott művek leírására szolgál

sine nomine (lat.) 'név nélkül', a bibliográfiai leírásban a kiadó neve nélkül megjelentetett művek közlésére szolgál

sommás (lat.) 'rövid, egyszerűsített' pl. katalógus vagy leltár, összevont, összesített adatokkal

spatium, spácium (lat.) 'térköz, hézag', 'térköz, sorköz' (PJ: 75)

species (lat.) 'alak, faj', az osztályozás fogalmaként: 'fajfogalom'

specimen (lat.) 'próba, mintapéldány, mutatvány'

spicckolumna (ném.–lat.) 'zárólap' (PJ: 77)

státus, státusz (lat.) 'állapot, helyzet', a dokumentumok állapotára és helyére vonatkozó adatok, a példányokhoz kapcsolódó azonosító információk (integrált könyvtári rendszerek katalógusai is használják)

stylos, stylus, stílus (gör.–lat.) eredeti jelentése a görögöknél és rómaiaknál: 'íróvessző', amelynek hegyes végével írták a viasz táblára a betűket, a lapos végével pedig a javításokat végezték, töröltek, elsimították a viaszréteget a táblán

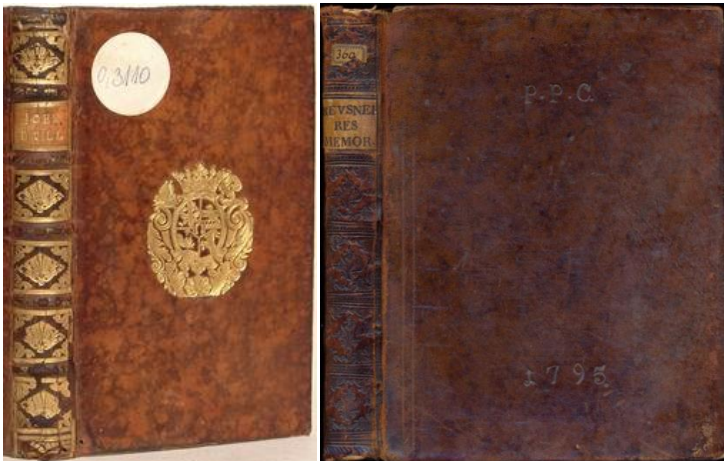
struktúra (lat.) 'szerkezet, elrendezés', hierarchikus osztályozási rendszerek alapfogalma

studium (lat.) 'tanulmány'

superexlibris (lat.) 'a könyv külső részén, kötésén található ex libris neve', címeres és monogramos változatai is ismertek, a belső ex librishez hasonlóan tulajdonosi jegy, utal a tulajdonosra

„A Cörver János által tervezett pesti tartományi tanulmányi ház számára gyűjtött könyveken található superexlibris, 1757–1760 között. (Budapest, Piarista Központi Könyvtár.)”⁴¹

Címeres superexlibris a Ráday könyvtárból⁴² monogramos superexlibris⁴³

⁴¹In: <http://archivum.piar.hu/konyvtar/konyvtartortenet/corver-superexlibris-k.jpg>
(Letöltés: 2012. augusztus 17.)

supplementum (lat.) 'kiegészítés, pótkötet', 'függelék' jelentésben is használt kifejezés

syllabus (gör.–lat.) 'jegyzék, lajstrom'

syllabus errorum (lat.) 'tévedések jegyzéke, hibajegyzék'

szekunder (lat.) 'másodlagos' (PJ: 83), adat vagy dokumentum

szeparátum (lat.) 'különlenyomat', általában időszaki kiadványokból kiemelt cikk, tanulmány önálló, „szeparált” közlése, kiadása, speciális dokumentumtípus

széria, széries (lat. series) 1896: 'sorozat', 'sor', tartalmilag és formailag összetartozóan megjelentetett dokumentumok, 'sorozat, sor' (PJ: 83)

szigla (lat.) 'szókihagyás, rövidítés', főleg ősnymtatványokban, vagy 'nagy kezdőbetűkből álló rövidítés, betűszó', 'szótag- és szórövidítési jel, mozaikszó' (BF: 738)

szignatúra, signatura (lat.) 'az ívszám jelzése', 'ívjelzés', mely az ív első oldalán alul található, 'betűjel, ívszám' (PJ: 83), 'aláírás, kézjegy' (BF: 738), „azon szak jegye (a tudományág kezdőbetűje vagy első szótaga), melyet a könyv az előre megállapított szakokból kapni fog” (Barna: 174). Később 'jelzés, számozás, jelzet' értelemben használatos szaknyelvünkben. Helyhez kötött raktári jelzetként általában három részből állt: szekrény betűjele, polc római számmal vagy kisbetűvel, könyv helye a polcon, arab számmal. (theca, ordo, liber) (GP, 1961/3:183)

szignet (lat.–fr.) 'jel, nyomdajel, védőjegy' (PJ: 83), 'a középkori okmányokon a hitelesítő aláírást helyettesítő pecsét' (BF: 738)

szinonim (gör.) 'rokonértelmű' kifejezés, információkereső nyelvek esetén meghatározó a szerepe

szisztéma (gör.) 'összeállítás, rendszer'

szisztematikus (gör.–lat.) 'rendszerező, rendszerszerű' pl. raktározás, tárolás, valamilyen logikai elvet követő

szurrogátum, surrogátum (lat.) '(tartalmi) kivonat, pótlék'. NDA: a dokumentumok tartalmát annak értékelése, bírálata nélkül közvetítő metaadat ('tartalmi kivonat')

tabella (lat.) 'táblácska', 'táblázat' jelentésben is

⁴² In: <http://radaygyujtemeny.hu/muller/bindings/0,3110.htm> (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

⁴³ In: http://muzeumantikvarium.hu/images/item_image/original/40048.jpg (Letöltés: 2012. augusztus 19.)

tabula (lat.) 'a könyvek illusztrálására szolgáló kép, rajz, metszet' (a tábla kifejezés 1405 k. jelent meg), az ősnymotatványok elején vagy végén található tabula a kiadvány tartalmát közli

tautológia (gör.) 'szószaporítás', szövegek terjengős előadásmódja, ugyanannak másként való ismétlése

taxonómia (gör.) 'egy tudományterület sajátos rendszerezése, osztályozása', 'rendszerinti felosztás' saját nomenklatúra és elvek alapján, nem azonos a könyvtári osztályozással

téka (gör.–lat.) 1603, 1693: 1. 'könyvtár', „Szép nagy királyi téka, vagyon benne mintegy százezer könyv” (Mnyt-esz, 3/877), 1708: 'az a hely, ahol tartanak valamit', 2. 'könyves szekrény, polc', „Téka: Repositorium” (uo.), 'tok, tartó' (PJ: 86)

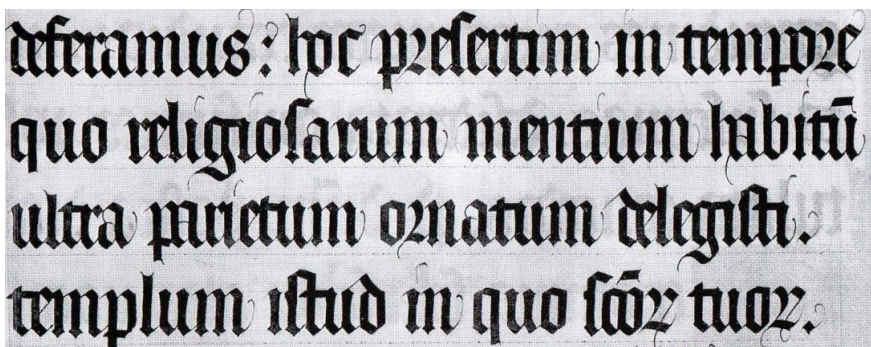
téma (gör.) 1790: 'a közlés tárgya', a mondanivaló nyilvánvaló, ismert része, 'tétel, tárgy'

tempus (lat.) 'megjelenési idő', a régi bibliográfiai adatelemek között használt kifejezés

terminológia (lat. –gör.) 'műkifejezések (terminus technicus-ok) összessége', 'szakszókincs'

terminus technicus (lat.) 1835: 'műszó', 'szakkifejezés'

textualis (lat.) 'könyvírás' (Madas–Monok: 14), a szabályos gótikus írás változata

Gótikus könyvírás (textualis), 1302, Franciaország⁴⁴

⁴⁴In: Gherdán Tamás: Írástípus és helyesírás 16. századi misszilizsekben:

<http://linguistics.elte.hu/studies/fuk/fuk09/%CDr%E1st%EDpus%20%E9s%20helyes>

textus (lat.) 'szöveg'

tezaurusz (gör.) 'szótár, a fogalmak közti logikai kapcsolatokkal', eredetileg kincstár, kincses ház, átv. értelemben gazdag tartalmú, bőséges anyagú művek címe. NDA: természetes nyelven kifejezett fogalmak szabályozott, szükség szerint változtatható szótára, melyben szabványos formában feltüntetik a fogalmak és szavak közötti összefüggéseket

tipográfia (gör.–lat.) 'könyvnyomtatás' (PJ: 87), 'nyomdászat, könyvnyomtatás, kiadványban alkalmazott nyomdai előírások összessége' (BF: 782)

tipográfus, typograhus(gör.–lat.) 'nyomdász, betűszedő' (PJ: 87)

títulatúra (lat.) 'címezés'

títulus (lat.) 1531: 'ranggal járó cím', majd: 'cím, könyvcím'. NDA: dokumentum megnevezésére szolgáló, abban szereplő szó, kifejezés vagy egyéb jelcsoport ('cím')

tomos, tomus (gör.–lat.) 'kötet'. NDA: könyv – általában fizikailag is, de adott esetben csak megjelölésével megkülönböztetett – önálló egysége, vagy kis terjedelmű könyvek, illetve időszaki kiadványok részegységeinek egybekötésével létrejövő fizikai egység

topográfia (gör.) 'helyrajz' pl. helyrajzi v. topográfiai katalógus értelemben, amely a könyvek raktári helye szerinti elrendezésű

totum (lat.) 'egész, egésze', tezauruszokban az egésze reláció szabványosított magyar neve (T)

traktátus, traktátum (lat.) 'értekezés, tanulmány' jelentésben használatos a 19. századi könyvtári szaknyelvben

transzkripció (lat.) 'hang v. kiejtés szerinti átírás', fonetikus átírás, – a könyvtári munkafolyamatokban a raktári jelzet megállapításában használatos

transzliteráció (lat.) 'betű szerinti átírás' – a bibliográfiai leírásban és egységesítésben használatos, különböző írásjelek egymásnak való megfeleltetése

trívium (lat.) a középkori „hét szabad művészet” alaptudományainak, a grammatika, dialektika, retorika összefoglaló neve, Boethius alapján, lásd még septem artes liberales

unikum (lat.) 'egyetlen példányban megmaradt dokumentum'

univerzális (lat.) 'egyetemes' pl. osztályozási rendszer, egyetemes gyűjtőkörű könyvtár (közkönyvtár)

vademecum (lat.) 'jöjj velem', zsebkönyvek szimbolikus címe. NDA: szakmai (gyakorlati) tudnivalókat tartalmazó kis alakú (év)könyv ('zsebkönyv')

vakán (lat.) 'vakoldal, üres oldal' (PJ: 89)

vákát (lat.) 'üres oldal' a nyomdászatban (BF: 815)

variánsok (variae lectiones) (lat.) 'változat, szövegváltozat', kéziratokban, különböző kiadásokban vagy egy kiadás eltérő példányaiban eltérő szövegváltozatok, figyelembe vételükkel készül a kritikai kiadás (GP,1941:61)

verzál, verzális (lat.) 'nagybetű, kezdőbetű' (PJ: 91), 'nagybetű, nagy kezdőbetű' (BF: 822), nyomdászatban használatos

verzió (lat.) 'hír vagy mű vmely változata', módosulása

verző (lat.) 'lap hátoldala', bibliográfiai (főként impresszum) adatok forráshelye, lásd még *folium versum* címszónál

vetustissima (lat.) (tsz.) 'rég, ritka könyvek gyűjtőneve' a könyvtári állományban

vinyetta (lat.–fr.) 'címke, záródísz, dísz' (PJ: 91), vignetta (fr.) 'címke, szalagcímke, fejléc, keretdísz' (BF: 824), a könyvek díszítésében ismert kifejezés.

Heltai Gáspár Chronica című művének záródísz 1575⁴⁵

virtuális (lat.) 'látszólagos' (PJ: 91), 'látszólagos, elképzelt, nem valódi' (BF: 826), 'lehető, várható'

vis major, vis maior (lat.) 'nagyobb erő', 'elháríthatatlan esemény', 'természeti csapás', az állományvédelemben és apasztásban használt terminus

volumen, vol. (lat.) 'tekercs, kötet', az ókori, tekercs alakú dokumentumok (lásd még kilindrosz) nevéből származó kötetelnevezés

⁴⁵ In: Soltész Zoltánné: A magyarországi könyvdíszítés a XVI. században. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961, XX. tábla, 2. kép.

<http://mek.oszk.hu/01800/01885/html/cd5m/kepek/irodalom/ir035sz612002.jpg>

(Letöltés: 2012. augusztus 17.)

xilográfia (gör.) 'fametszet', 'fametszés' illusztrációs módszer a nyomtatott könyvben

2.2. A könyvtári szaknyelv nyelvújítási szavai (Szily Kálmán szótára alapján)

A magyar könyvtári szaknyelvet meghatározó változások, változtatások történtek a nyelvújítás korában, amelyeknek szókincsét Szily Kálmán gyűjtötte össze, „*A magyar nyelvújítás szótára*” című művében, melynek első kiadása 1902-ben jelent meg. Ebből a gyűjtésből válogattuk ki a könyvtári szaknyelv kifejezéseit az eredeti források közlésével együtt. Az évszámok jelzik a szakkifejezések keletkezési, „születési” dátumait.

adat, adatolni, documentiren (Ball. 1864)

alapítvány (Fogarasi 1833)

czikk (Barczafalvi 1786, elvonas a cikkelyből)

czím (Benyáknál már 1780 körül, szótárilag Márt. 1823, elvonással a czímer szóból, Kazinczy szerint szükség van rá)

czímlap (Dugonics 1796, Folnesics 1807)

díjnok (Fogarasi 1833)

egységesíteni (Ball. 1890)

évlapok (Debr. Törv. Szt. 1837) 'annales'

fogalom (Fogarasi 1833)

folyóirat (Szemere 1810, Ballagi 1846)

földabrosz (Baróti Sz. D. 1784) 'térkép'

gyűjtelék (Kunoss 1835, Arany J.-nál: „gyűjtelékes czikkek”)

hírlap (Helmeczy 1832)

hivatas (Baróti SZ. D. 1792)

irodalom (Szemere 1: 47)

járolék (Szirmay 1806, Settner 1832)

jegyzék (Benyák 1780 körül)

jót-állás (Gyarmathy 1794)

kézi könyv (Márt. 1803)

könyvjegyzék (1831)

könyvtár (Révai 1787, Sándor István 1796: „Bibliotheca, ha egy egész házat jelent, melly a könyvek tartására rendeltetett, mint p. o. Bétsben a Tsászári magyarul Könyvesháznak jól neveztetik, ha pedig egy szobát teszen, akkor könyves-szobának hivattatik.”)

könyvháznok (Révai: Faludi-kiad. előszó)
könyvtárnok (Puky 1830)
könyvtáros (Nánási Benjamin 1798)
kölsönkönyvtár (Tcs. 1835)
kötet (Bacsányi 1788)
leltár (Fogarasi 1833, nála még lelettár, de már 1836-ban leltár)
növedék (Baróti Sz. D. 1792)
nyilvános (uo.)
nyolczad-rét (ou.)
nyomtatvány (Barczafalvi 1787), 'nyomtatott dolog, exemplár, példány'
jelentésben is
pécze, pécézni (Sándor István 1808, a nép nyelvéből) 1838-ban használatos a
kibéczezni fn-i igenév, és szinonimájaként a bécéz ige, 'ábécéz' jelentésben,
melyből a szókezdő b-hang zöngétlenedésével keletkezhetett a népnyelvi
pécéz ige, ill. apécze-szó, 'rendszo' jelentésben. (lásd még a 3. fejezetben)
példány (Dugonics 1790, Kazinczy 1803 – nála 'példakép' jelentésben)
raktár (Pápay Sámuel 1807)
raktárnok (Fogarasi 1836)
regény (Szemere 1:47)
rendelvény (Benyák 1780 körül)
rendszer (Dugonics 1784)
rovat (Sándor István 1808, de 1835-ben már rubrica)
ruggyanta (A gumi elasticumra Kunoss még nem tud szót, Bugát
Szóhalmazában 1843-ban már megvan a ruggyanta, de P. Horváth László
1844-ben a rugonya szót ajánlja a burgonya analógiájára.)
ruhatár (Szekrényessy 1833)
segédtszt (Kunoss 1835)
selejtezni (Márton 1823, 'selejtessét kiválogatni')
sokszorozni (Maróthi 1743, „A Multiplicatiót Magyarul nagy részént
sokasításnak hívják”)
sorozat (Baróti Sz. D. 1792, nála 'contignatio', Fog. 1836 'register, tabelle',
Ball. 1872 'classe, classification')
szabályzat (Kunoss 1835)
szabvány (Hierolex. 1845 'norma')
szakma (Barczafalvi 1787)
szakrendszer (1851)
szakközlöny, szaklap, szakosztályozni(1857)
szerzemény (Geleji Katona István 1645)

tiszteletdíj (Döbrentei 1833)
tiszteletpéldány (Ball. 1890)
többszörözni (névtelen 1790, Baróti Sz. D. 1792)
ujtság (Rát Mátyás 1780)
utánnymomat (Márt. 1803)
vezérszó (Kovács Mihály 1807) „Ezt bevezetésnek nevezik közönségesen.”

3. Magyar nyelvű könyvtári szakszókincsünk változásai a 19–20. században

A magyar nyelvű könyvtári szaknyelv kialakulása és fejlődése szoros kapcsolatban állt a szakma, hivatás keletkezésével, így több mint száz éves múltra tekint vissza. Fejlődése elválaszthatatlan a könyvtárosképzés megindulásától (az első könyvtártani szaktanfolyam 1898-ban, a második könyvtárnoki tanfolyam pedig 1900-ban volt), hiszen innen erednek az első tudományos és hivatalos megfogalmazások, amelyek az oktatáson keresztül kerültek a szakma nyelvébe. A múlt század végén jelent meg az első monografikus könyvtártani mű,⁴⁶ amelyet aztán szinte tízévente követett egy újabb, mely a könyvtárak valamennyi akkori munkaterületét részletesen elemezte. A több mint százéves múlt első fél évszázadát (az első könyvtártani munka megjelenésétől, 1893-tól a korszak utolsó nagy könyvtártani művéig, 1943-ig, vagyis Kudora Károlytól Káplány Gézáig) ezek a történetileg kiemelkedő – magyar vonatkozásban klasszikussá vált – könyvtárterek, valamint az egyik legjelentősebb tudományos szakfolyóirat, a Magyar Könyvszemle jellemzi a legjobban. Ezért a könyvtári szóhasználat sajátosságainak vizsgálata ebben az első félszáz évben ezeken a műveken alapul.

3.1. Az első félévszázad

Természetesen nem szabad merev határvonalat húznunk. A magyar nyelvű könyvtári szakszókincs ugyanis nem előzmények nélkül keletkezett. Szaknyelvünk egyrészt a már említett klasszikus (görög–latin) nomenklatúra folytatása. Másrészt hatott rá a nyelvújítási mozgalom. A harmadik és legalább olyan fontos forrást a fordítások (főként angolból és németből való

⁴⁶ Kudora Károly: Könyvtárterem, (1893)

átvételek) jelentették. Az angol szakkifejezések átvétele napjainkban is folytatódó, jellemző tendencia.

Az első tudományos igényű és teljes könyvtáran szerzője, Kudora Károly meg is fogalmazza azt a nyelvi kifejezési nehézséget, amelyet a magyar nyelvben a könyvtári fogalmak pontos meghatározása és leírása jelentett számára: „...munkám a magyar könyvtáran irodalmában úttörő lévén, a *műszaki elnevezések* részben még ismeretlenek az olvasó előtt, részben pedig a szakférfiak egymástól eltérő *műszavakat* használnak, ugyanegy művelet jelzésére.”⁴⁷

Természetesen itt mindkét dőlőbetűs kifejezés ugyanabban a jelentésben, vagyis mint ’szakkifejezés, szakszó’ szerepel.

Barna Ferdinánd már 1876-ban megjelent, a nemzeti könyvtár rendezésével kapcsolatos tanulmányában, a könyvek kötésével kapcsolatos szakkifejezésekhez hozzáfűzi, hogy „... itt a magyar könyvtározás terminológiája érdekében valóban nagyon kívánatos volna valamely megállapodás létesítése.”⁴⁸

A nyelvi változások a könyvtárban nemcsak a könyvtári terminológiában jelentettek folyamatos problémát az elmúlt százhusz év folyamán, hanem a természetes köznyelvi változások is erősen éreztették hatásukat. Ez ott is így volt, ahol a könyvtár munkaeszközként, információkereső nyelvként a természetes nyelvet használta (pl. az ilyen alapú osztályozási rendszerekben, vagy a katalógusokban). Erre utal a korszak utolsó legnagyobb könyvtártani műve 1943-ban: „...a szófogalmak s a szavak közértelmű jelentései az idők folyamán, mint tapasztaljuk, elég gyorsan változnak, egyes szók avultakká válnak (ki beszél ma élenyről, légenyről, légszeszről? stb.). Mindez tehát kétségtelenné teszi, hogy a vezérszavas rendszer is bonyolult problémákat foglalhat magában, mely nehézségek egy részét utalócédulák tömeges alkalmazásával lehet bizonyos mértékben könnyebben használhatóvá tenni.”⁴⁹

Mindkét idézet azt bizonyítja, hogy a könyvtárban a nyelvi változásoknak több szempontból erőteljes a befolyásuk. Jelen dolgozat elsősorban a könyvtári szaknyelv változásaira, folyamatára összpontosít, előtérben azokkal a szakkifejezésekkel, amelyek formai vagy jelentéstani értelemben módosultak.

⁴⁷ Kudora K.: Könyvtáran, 91. p.

⁴⁸ Barna F.: A Magyar Nemz. Muz. Széchenyi Országos Könyvtár..., 177. p.

⁴⁹ Káplány G.: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése, 80. p.

A fentieknek ellentmondva kezdjük azzal, ami nem változott. Kudora Károly száz évvel ezelőtt megfogalmazta számunkra, hogy mi a könyvtár: „A könyvtár fogalma alatt oly nagyobb mennyiségű könyvet értünk, mely bizonyos meghatározott terv szerint rendeztetett be és kezeltetik.”⁵⁰ Ez a bizonyos meghatározott terv visszacsatol bennünket az első fejezethez, hiszen ez nem más, mint maga az elmélet, a kezelés pedig a gyakorlat. A szerző a könyvtártant százhusz évvel ezelőtt is tudománynak tartotta, mely feltételezi minden könyvtárban azt az egységet, amely az elmélet és gyakorlat összefonódásával valósul meg. Ami némileg módosult, de összességében még mindig igaz, hogy a dokumentumtípusokban történtek és folyamatosan történnek változások, ám a legtöbb könyvtár még a 21. század elején is zömmel könyveket tárol.

Kudora Károly könyvtártani műve azt is megállapítja, hogy a könyvtár egy rendszer, és ez „a könyvtári rendszer nem nélkülözheti a tudományos rendszert”, mert „rend nem állhat fenn rendszer nélkül, mert a rendszertelenség a rendnek egyenes ellentéte”.⁵¹

Ezek a megállapítások már könyvtárfilozófiai mélységekbe vezetnek. Könyvtártörténeti tanulmányok igazolhatják, hogy a könyvtárnak sajátos filozófiája is van. Egy önálló információfilozófia kidolgozása a 2010-es években *Luciano Floridi* nevéhez fűződik.⁵²

A könyvtárak fejlődéstörténetében közismertté vált két útirány, az angolszász (amerikai) valamint a porosz rendszer, melyeket egymástól szigorúan elkülönítve emlegetnek. A könyvtártörténetben szokás élesen szembeállítani őket, az elsőt, mint a használat, a másodikat a megőrzés szimbólumaként emlegetni.

Ehhez képest Ferenczi Zoltán 1903-ban megjelent magyar nyelvű könyvtártanában megírta, hogy „a könyvtár célja...nemcsak a berendezés és megőrzés, hanem a közhasználat is...”.⁵³ Bár a könyvtártörténet nem ismeri a „magyar út” fogalmát, Ferenczi művében, ha közvetve is, de ez fogalmazódik meg.

⁵⁰ Kudora K.: Könyvtártan, 79. p.

⁵¹uo. 181. p. , 177. p.

⁵²Bawden, D. – Robinson, L.: Introduction to information science. London: Facet, 2012.

⁵³ Ferenczi Z.: A könyvtártan alapvonalai, 219. p.

Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint az, hogy ezzel „a nemcsak, hanem is” fordulattal föloldja a látszólagos ellentmondást az őrzés és használat között. A nemzetközi könyvtári szakirodalomban az őrzés és használat, hozzáférés ellentmondásának feloldása inkább csak a 20. század második felére jellemző. A megőrzés és használat szembeállítását tehát csak látszólagos ellentmondás, ha továbblépünk könyvtárfilozófiai, elméleti síkon, követhetjük, hogy valójában csak és kizárólag az őrződik meg, amit használnak. Fizikailag ott állhat valami a könyvtár polcán, mintha nem is lenne, ha nem használják, egy holt dokumentum marad csupán. Kizárólag a szó szoros értelmében vett használat és az átvitt értelemben vett szellemi használhatóság együttese jelentheti a megőrződést, megőrzést. A használvaőrzés folyamatának természetes szelekcióját pedig az idő végzi el, tehát az idő selejtez. Természetesen csupán könyvtárfilozófiai értelemben. Ezen a szinten ugyanis abban is bízhatunk, hogy csupán az érték marad meg, az öröklődik, ami utódaink javára válik.

Visszatérve a klasszikus magyar könyvtárakhoz, érdemes megvizsgálnunk, hogy az első félszáz év alatt milyen változásokon ment át a könyvtári gyakorlat, és hogy miként változtak a munkafolyamatok elnevezései.

Kudoránál és Káplánynál, mint a korszak kezdő és befejező egyéniségeinél egyaránt négy alpművelet jellemzi a folyamatokat:

Kudoránál a következő elnevezések szerepelnek, amelyek mind elavultak: „1. A könyvek felállítása. 2. Czímtározása. 3. Számozása. 4. Czímtárak elkészítése.”⁵⁴

Káplánynál: „1. A könyv beszerzése körüli tennivalók. 2. ...a könyv olvasásra alkalmassá tétele és könyvtári szempontból való feldolgozása. 3. ...a könyv megőrzése körüli ismeretek. 4. általános könyvtári, u.n. *reference szolgálat*, mely áll ...az olvasó tájékoztatásából és kölcsönzéséből.”⁵⁵

(Csak összehasonlításként: a jelenlegi informatikus könyvtáros oktatásban, alapképzésben is négy klasszikus műveletcsoport, munkafolyamat szerepel: 1. gyűjtés (gyarapítás – nyilvántartás) 2. formai és tartalmi feltárás 3. tárolás 4. szolgálat – visszakeresés, tájékoztatás.)

Az első munkaterületi csoportosítás 1893-ból, a második 1937-ből, az utolsó 2011-ből való. A döntetűs kifejezések elavultak, helyüket újabb kifejezések vették át. Az aláhúzás a ma is használt szakkifejezéseket emeli ki. A gyakorlati munkafolyamatokra tehát a feladatok bővülése jellemző, az

⁵⁴ Kudora K.: Könyvtár, 81. p.

⁵⁵ Káplány G.: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében, 7. p.

1893-as műveletsorok beleférnek az 1937-es első két munkaterületébe. Másképpen szólva: az újabb, tágabb fogalmak jóval több részfeladatot takarnak, mint a múlt század végi specifikusak. Az idők folyamán bekövetkezett változások tehát az elnevezések, fogalmak árnyaltabbá válását eredményezték, a munkaterületek átfogó gyűjtőfogalmait pedig kitágították.

Mielőtt a munkaterületek négy csoportját követve a szakkifejezések változásaival foglalkoznánk, tekintsük át azokat az elavult szavakat, amelyek ebben az időszakban a könyvtárak típusaira és a könyvtárosok megnevezéseire vonatkoztak.

3.1.1. Történeti könyvtártípusok

A ma is használatos könyvtártípusok (országos, felsőoktatási, szak, nyilvános, iskolai stb.) elnevezéseitől eltekintve csak azokra térünk ki, amelyek elavulttá váltak: ilyen a *törvényhatósági könyvtár*, a *népkönyvtár*⁵⁶ a *tanintézeti*, a *kaszinói* és a *kölcsönkönyvtár*⁵⁷ fogalma. A könyvtártípusok a használat jellegétől függően lehetnek *nyilvános* és *nem nyilvános*⁵⁸ jellegű könyvtárak. A nem túl szerencsés nyilvános elnevezést már a századfordulón szinonimaként gyakran felváltja a köz- előtagú jelző, amely időnként anomáliát is okoz, ugyanannak a könyvtártípusnak a jelölésében. Hasonlóan ambivalens a népkönyvtár elnevezés is, ezért ehelyett is inkább a közkönyvtár fogalmát javasolják a századfordulón könyvtártudósaink (előbb Ferenczi Zoltán, később Gulyás Pál is). Mindkét esetben ugyanis a kifejezésekhez rossz asszociációs előítéletek tapadhatnak (nyilvánosház, népkonyha, népfürdő). A javaslat ellenére a népkönyvtár elnevezés még a második világháború idején is használatos: a *falusi- és népkönyvtárak*⁵⁹ mint a közösség művelődését szolgáló, közkönyvtártípusok szerepelnek. A népkönyvtári elnevezésen belül Gulyás Pál megkülönböztet *teljes* és *csonka*, valamint *osztott* és *osztatlan népkönyvtárat*. Az első két fogalom között az a különbség, hogy a teljes népkönyvtár helyben használatra ugyanúgy alkalmas, mint kölcsönzésre, míg a csonka népkönyvtár csak az utóbbira. A teljesen osztott népkönyvtárban

⁵⁶ Ferenczi Z. i.m. 132. p.

⁵⁷ Szabó E.: Három országos könyvtári adatfelvétel tanulságai. In: Kvtáros, 1958. 9. sz. 662. p.

⁵⁸ Ferenczi Z. i.m. 132. p.

⁵⁹ Káplány G.: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése, 6. p.

legalább három olvasószoba állt rendelkezésre, a részlegesen osztottban csupán egy, az osztatlanokban egy sem, ezért ezek ideiglenes jellegűek lehettek csak.⁶⁰

A *kölcsönkönyvtár* fogalom jelentése a 19. század végén teljesen más típushoz kötődik, mint esetleges mai értelmű használata. Akkor a kölcsönkönyvtár olyan magántulajdonú könyvkereskedést jelentett, amely kölcsönözte is a könyveket. Ezek és a kaszinói könyvtárak színvonaláról György Aladár lesújtó véleménnyel állapítja meg, hogy mennyire erkölcstelen, ízléstelen hatásúak, többségük a keresett színvonaltalan, ponyva műveket tartalmazta.⁶¹

A könyvtári ellátás kiszélesedésével honosodott meg néhány olyan elnevezés, amely a könyvek és könyvtárak mobilizálásához kapcsolódik: ilyen a *nomád- vagy vándorkönyvtár*, a *könyvtár-kocsi*,⁶² mely minden bizonnyal a bibliobusz, a mozgókönyvtár és az autóbusz-könyvtár elődje, mely az 1909-es közlésben a legmodernebb eszköznek számított vándorkönyvtár-ügyben. Arról azonban nincs tudomásunk, hogy az elnevezésnek Magyarországon volt-e a washingtoni kerületihez hasonló (kétlovas vándor-könyvtárkocsi) valóságos megfelelője. Ugyancsak ebből az időből származik a *kikölcsönzőállomás* elnevezése, melynek a fiókkönyvtárral ellentétben nem volt saját könyvkészlete, hanem „...egyszerű közvetítő a távolabb lakó olvasó s a központi fekvésű népkönyvtár között”.⁶³

Végül a mozgó és mozgatható könyvtártípusok utolsó elavult kifejezései a *csomagkönyvtár* vagy *könyvtárcsomag*, mely funkciójában a központi, letéti ellátás elődjeként egy vagy több *könyvtár-szövetkezet* illetve *anyakönyvtár*⁶⁴ fiókjaként látta el kisebb települések könyvtári igényeit.

A könyvtártípusok változásával párhuzamosan az épületek is átalakultak. Ebből az időszakból megmaradt történeti kifejezésünk a *teremkönyvtár*, melyet belső átalakulásra kényszerített a könyvállomány rohamos növekedése. Így alakultak ki a teremkönyvtáron belül a több szinten elhelyezkedő *hágcsós, karzatos* (ilyen volt Ferenczi idején az Egyetemi

⁶⁰ Gulyás P.: A népkönyvtárak...p.27–28.

⁶¹ Szabó E.: Három országos könyvtári... Az 1884. évi felmérés. In: Könyvtáros, 8. évf. (1958), 9. sz. 662. p.

⁶² Gulyás P.: A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése, 30. p.

⁶³ Gulyás P. i.m. 219. p.

⁶⁴ Könyvtári problémák p. 153–157.

Könyvtár berendezése) vagy *galériás rendszerek*, melyeket a *magazin-rendszer* (arab 'raktár' szóból), későbbi és mai jelentésben raktárrendszer vált föl.⁶⁵

A könyvtárépületen belül előforduló történeti kifejezések a *könyvterem*, a *metszetszoba*, az *olvasószoba*, a *kikölcsönző-helyiség*, *felolvasóterem*.⁶⁶A különböző funkcióknak, feladatoknak megfelelő helyiségek nem csak a dokumentumtípusokban, hanem a munkafolyamatokban és az olvasói igényekben bekövetkezett változásokat is jelzik.

3.1.2. Könyvtáros-elnevezések

A nyelv fejlődéstörténetében kiszámíthatatlanok és öntörvényűek azok a változások, amelyek az egyes szavak, kifejezések avulásához vezetnek. Ezt illusztrálja szaknyelvünkben a *könyvtáros* és *könyvtárnok* szavaink használatának alakulása. Mindkét szó szerepel a nyelvújítási szótárban, a könyvtáros 1798-ra, a könyvtárnok 1830-ra datálva. Annak ellenére azonban, hogy a könyvtáros jóval korábbi eredetű, a 19. század folyamán a könyvtárnok szinte teljesen háttérbe, illetve kiszorította a használatból. Toldy Ferenc akadémiai titoknok ('titkár') a következőket írja 1887-ben: „Midőn a szükség kívánja, a könyvtárnokok mellé a titoknok egy írnot is rendel...”⁶⁷ Ez a nyelvi tendencia valószínűleg összefügg egy 19. századi archaizálási törekvéssel a magyar nyelvben.

A hivatás elvárásai legszembetűnőbben a Közhasznú esmeretek tárában fogalmazódtak meg 1833-ban:

„**KÖNYVTÁRNOK**, a' kinek gondviselése és felügyelése alá van bízva valamely könyvtár , 's kitől megkivántatik , hogy nem csak a' könyvek és kéziratok tudományos és materialis esmereteivel birjon , hanem a' mellett több nyelveket is értsen , a' rendszerkeztetést helyesen vigye, más könyvtárok felvigyázójival levelezést folytasson , 's ezen kívül – a' mi fő dolog – szelid és jámbor characterü ember legyen , 's kész szívvvel törekedjék arra, hogy a'

⁶⁵ Ferenczi Z.: A könyvtárak berendezéséről . In: Magy. Könyvszemle, 1892–93. 368. p.

⁶⁶ Ferenczi Z. i.m. 123.p. és Gulyás P.: A népkönyvtárak...69., 73. p.

⁶⁷ Toldy F.: Az MTA Könyvtárának régi szabályai. In: Magy. Könyvszemle, 1887. 199. p.

felügyelete alatt álló könyvtár ne csak a' néma falak számára tartassék , 's e' végre annak közönséges használatása módjában minden akadályokat a' lehetségig elhárítson.”⁶⁸

Kudora Károly kizárólagosan (1893), sőt még a Magyar Minerva 1901-es kötete is a könyvtárnok kifejezést használja, de ugyanakkor, az ugyanebben az évben megjelenő, miskolci első közkönyvtári kótetkatalógusban már a könyvtáros kifejezés szerepel. Tehát körülbelül a 19-20. század fordulóján fölébred százéves Csipkerózsika-álmából a könyvtáros szó, és átveszi az egyeduralmat a könyvtárnoktól. Néhány évig persze még párhuzamos a használat, a második és a harmadik könyvtárnoki tanfolyam (1900 és 1902) is az archaikusabb alakot használja, holott ez az egyetlen akkori képzési forma, melytől a korszellem, a változások követése már csak a századforduló miatt is elvárás lehetett volna.

A 20. század elején a könyvtáros foglalkozásban jellemzően a férfiak dominálnak, mint arról a harmadik könyvtárnoki tanfolyam kapcsán a következők olvashatók: „...azon *könyvtári szakférfiak* nyertek részvételi engedélyt, a kik valamely könyvtár élén állanak”.⁶⁹

A könyvtári hierarchián belül az 1887-es adatok szerint nem feladatok, hanem számok szerint határozták meg a funkciókat, így az első, második, harmadik, negyedik *könyvtártiszt* kifejezéssel párhuzamosan az *első őr*, *másodőr*, *harmadőr*, *negyedőr* szinonimát is használják. Ugyanitt találkozhatunk a *könyvtárőr*, *főőr*, *osztályőr*, *segéd* kifejezésekkel is.⁷⁰ Egy évvel később a Nemzeti Múzeum Könyvtárának állapotáról szóló jelentésben a *kezelő tiszt* és a *tisztviselő* kifejezések is szerepelnek. Tíz évvel később a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárában „...a könyvtári alkalmazottak létszáma: 15 *tisztviselő* (1 *igazgató-őr*, 3 *őr*, 5 *segédőr*, 6 *assistens*), 4 *szakdíjnok*, 1 *írógépezelő*, 1 *laboráns*, 6 *szolga*, 2 *felvigyázó*.”⁷¹

Ferenczi Zoltánnál is szerepel a *könyvtári igazgató-őr* és a *könyvtártiszt* elnevezés.⁷² Míg a ma újra használatos asszisztens kifejezés már 1899-ben megvolt, a szabatosabb magyar megfelelőjét, a *könyvtárkezelő*-t a

⁶⁸Közhasznu esmeretek tára, 1833. 7. köt. p. 283–284.

⁶⁹ Magyar Könyvszemle, 1902. Vegyes közlemények, 528. p.

⁷⁰ Magyar Könyvszemle, 1887. Vegyes közlemények, 339–340. p.

⁷¹uo. 1900. 115. p.

⁷² Ferenczi Z. i.m. 224., 226. p.

század elején már Gulyás Pál is használta, 1909-ben megjelent művében.⁷³ Megmagyarázhatatlan, hogy ma megint miért jobb a latin eredetű, a magyar kiejtés számára nehezkesebb könyvtári asszisztens, mint a 80 év alatt meghonosodott és egyúttal mára elavulttá vált könyvtárkezelő.

1937-re a könyvtárosok foglalkoztatási palettája 3 kategóriára oszlik: *tudományos-, segéd-tisztviselők, altisztek.*⁷⁴

A korszak utolsó könyvtártani művében pedig a könyvtárak személyzete szintén három csoportra oszlik: a *tudományos tisztviselők* közé tartoznak az igazgatók, az *osztályigazgatók* és *főkönyvtárosok*. *Aközépfokú tisztviselők: felügyelők, főfelügyelők, könyvtártisztek, irodatisztek, díjnokok*. A harmadik csoportba az *altiszti* és egyéb segédszolgálat tartozik, *teremaltisztek, raktárosok, kiegészítőszemélyzet.*⁷⁵

3.1.3. Az állomány nyilvántartását átfogó munkaterület szókinccse

Az első nagy munkaterület a könyvtárban a könyvek beszerzéséhez, az állomány gyarapításához, nyilvántartásához és ellenőrzéséhez kapcsolódik. Korábban a hangsúly a könyvek beszerzésén volt, ezért az ezeket a feladatokat ellátó csoportot *rendelő osztály*-nak hívták.⁷⁶

A rendelő osztály első feladatköréhez kapcsolódik a *rendelési napló*⁷⁷ kifejezés, melyet tömeges megrendelésnél a „mozgó cédulákra”, *rendelő cédulákra*⁷⁸ készített *rendelési kartoték*⁷⁹ váltott föl. Az elfogyott, vagy meg nem érkezett könyvek cédulái az un. *evidencia-kartotékban* maradtak.⁸⁰

Természetesen az új könyvek beszerzéséhez a könyvtárak anyagi fedezettel kell, hogy rendelkezzenek. Az első utalás a beszerzési keretre a Magyar Könyvszemle 1888-as évfolyamában (170. p.) *szerezményi dotatio* néven szerepel. Az első módszeres összefoglalás azonban csak 1909-ből,

⁷³ Gulyás P.: A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése 50. p.

⁷⁴ Fitz J.: Könyvtári előadások, 42. p.

⁷⁵ Káplány G. i.m. 145. p.

⁷⁶ Káplány Géza: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében, 8. p.

⁷⁷ Gulyás Pál i.m. 109. p.

⁷⁸ Dávid A.: Gyakorlati könyvtártan. In: Könyvtári előadások, 10. p.

⁷⁹ Káplány Géza: Könyvtárak korszerű... 56. p.

⁸⁰uo. 59. p.

Gulyás Páltól származik, aki részletesen elemzi, hogy „...mily forrásokból kerülhetnek ki a könyvtárak fentartásához szükséges összegek”:

községi javadalom („könyvtári adóból folyik be vagy a községi háztartás egyéb tételei közt szerepel”), mely mai értelemben önkormányzati támogatást jelenthetne. *Államsegély* (a népkönyvtárak állami segélyezése az 1897-es rendelettel lépett életbe), *bírságpénzek* („a könyvek késedelmes visszahozatalakor fizetendő”), *adományok, tagdíjak, kölcsöndíjak* („melyet egyes könyvtárak vezetői minden egyes kikölcsönzött kötet után a használat fejében az olvasóra kivetnek”).⁸¹

Az első munkaterülethez tartozó részfeladatok döntő többsége adminisztratív jellegű, ahogyan azt a mai elnevezések hűen tükrözik (nyilvántartás, ellenőrzés stb.), ám a megrendelésben, vagyis a könyvek kiválasztásában a könyvtárnak komoly könyvismerettel, ismeretanyaggal és intelligenciával rendelkező könyvtárosokat kell megbíznia. Nem véletlenül végzik ma ezt a munkát a különböző osztályok és feladatkörű könyvtárosok összehangoltan. A gyarapítási megbeszélés körülírására Káplány Géza a *vétel-ülés*⁸² kifejezést használja, de mivel érezhette ennek pontatlanságát, zárójelben megjegyezte a német megfelelőjét (Kaufszitzung), amiből nyilvánvaló a tükörfordítás alkalmazása. Természetesen olyan könyvtári segédeszközök is a könyvtárosok rendelkezésére állnak ebben a munkában, melyek ismereteik hiánypótlására is alkalmasak. A mai ilyen segédeszközök, az állománygyarapítási útmutatók őseinek tekinthetők, az ún. *mintakönyvjegyzék, könyvrajstrom, mintakönyvrajstrom* szinonimák, melyeket a Múzeumok és Könyvtárak Országos Tanácsa már 1902-ben terjesztett.⁸³

Ma is használatos *gyarapodás* szavunk a Magyar Könyvszemlében már 1887-ben előfordult,⁸⁴ az első könyvtártanok szerzői mégsem használják. Helyette Toldy Ferencnél még az archaikus *járvulványi napló*,⁸⁵ Kadoránál és Ferenczinél pedig a *járvuléki napló* szerepel. „Az új járvulékok, melyek ajándék, csere vagy vásárlás útján gyarapítják a könyvtárt, mindenekelőtt az

⁸¹ Gulyás Pál i.m. p. 56–62.

⁸² Káplány Géza: Könyvtárak korszerű... 52. p.

⁸³ Gulyás P. i.m. 102.,104. p.

⁸⁴ Magyar Könyvszemle, Vegyes közlemények, 328. p.

⁸⁵ Toldy Ferenc i.m. 196. p.

ugynevezett járuléki naplóba vezetettek be.”⁸⁶ Ferenczinél a járuléki naplóval párhuzamosan a *szerezmenykönyv* kifejezés is szerepel.⁸⁷

Ferenczi könyvtártani művének ismertetője 1903-ban alaposan meg is bírálja a járuléki napló kifejezésének használatát: „A harmadik fejezet ismerteti meg a könyvek beérkezésekor felmerülő teendőkkal, a járuléki naplóval (elfogadott, de minő rossz szó *gyarapodási napló* helyett!).”⁸⁸A gyarapodás szó azonban mégsem lesz közkeletű a magyar könyvtári szaknyelvben ebben a félévszázadban. A járulék szó helyett Gulyás Pál a *növedéki naplót* vagy *növedéknaplót* használja.⁸⁹ Ez a kifejezés még az 1937-es könyvtárosképző tanfolyamon is gyakran előfordul, igaz, magyar és latin eredetű szinonimájával egyszerre: a *gyarapodási* vagy *növedéki napló*, az *akcessziós katalógus*, mely „a művek beérkezésének sorrendjében, beszerzésük körülményeiről ad felvilágosítást”.⁹⁰A rendelő osztály végzi a *helynapló* vezetését is, „amelybe a könyv címét és helyszámát írjuk”, a könyv *helyszámozását* raktári jelzet, helyrajzi jelzet értelemben használjuk ma és részben a könyv irányításának is nevezhetjük.⁹¹A helynapló elődje a *helymutató* (Standorts-Catalog), „mely egyszersmind leltárul is szolgál s a könyvtár minden egyes darabjait szorosban a felállítás rendje szerint, röviden és csak lényeges könyvészeti adataival terjeszti elő.”⁹²

Végül a beszerzést és az olvasószolgálatot összekapcsoló fogalom a *kívánatkönyv*, „...amelybe az olvasók a beszerzés tekintetében előálló kívánságaikat bejegyezhetik.”⁹³

A század közepére az adminisztratív nyilvántartásokban is elterjedt a cédulás, kartoték-rendszer, így a belső célokat szolgáló *törzscédulakartoték*

⁸⁶ Kudora K. i.m. 126. p.

⁸⁷ Ferenczi Z. i.m. 143. p.

⁸⁸ Varjú Elemér: Ferenczi Z.: A könyvtártan alapvonalai c. művének ismertetése. In: Magyar Könyvszemle, 1903. Új foly. XI. köt. 3. füz. július–szeptember, 303. p.

⁸⁹ Gulyás P. i.m. 118. p.

⁹⁰ Goriupp A.: Katalogizálás. In: Könyvtári előadások, IV. fejezet, 2. p.

⁹¹ Dávid A.: Gyakorlati könyvtártan. In: Könyvtári előadások, 13., 15., 17. p.

⁹² Toldy Ferenc i.m. 198. p.

⁹³Káplány Géza: Könyvtárak korszerű... 54.p.

(‘szolgálati katalógus’), az *akcessziós-kartoték* (‘gyarapodási’), a *gyűjtőkartoték* (‘sorozati és többkötetes’) és a *rendelési kartoték*.⁹⁴

Az állománygyarapítási feladatkör egyik részterülete az a munka, amelyet mai könyvtári szlenggel „szerelésnek” nevezünk. A könyvtár tulajdonába kerülő új dokumentumokat már száz évvel ezelőtt is el kellett látni a könyvtár tulajdonbélyegzőjével, amelyhez néhány történeti kifejezés kapcsolódik: Kudoránál az elnevezés egyszerűen csak *bélyeg* („A bélyeg rendszerint a könyv címlapjának hátsó részére ütendő.”),⁹⁵ *pecsét* vagy *bélyeg*.⁹⁶ Míg azonban a könyv címlapjának hátlapján szereplő tulajdonjegy „bélyeg”, maga a munkaeszköz a mai bélyegző elnevezéssel szerepel. Ferenczi *kaucsuk-bélyegző*-t és *rézbélyegző*-t⁹⁷ említ, Gulyás pedig még 1909-ben is szívesebben használja a *ruggyanta-bélyegző*⁹⁸ kifejezést (lásd a nyelvújítási szavaknál), a gumi-t pedig csak zárójelben, két m-mel említi (gummi). Káplány pedig magát a műveletet a *pecsételés* szóval nevezi meg.⁹⁹

A könyvtári jelzet jelentése a 19. század végén a *jelző szám* elnevezéshez kapcsolódik.¹⁰⁰ Kudoránál a *jelzet* kifejezés egyértelműen a szakjelzetet jelenti.¹⁰¹

A könyv könyvtári jelzettel való ellátása, „felszerelése” változatos technikákkal történt, közös fogalom azonban az az elnevezés, amire a jelzetet írták. Barna Ferdinánd a *paizsacsok (etiquette)* és *paizsacs* kifejezéseket használja a 19. század végén.¹⁰² Ferenczinél ez a *pajzsocska*, amely szakok szerint különböző színű lehet, a könyv sarkára ragasztják, s erre írják a jelzést. De említi, hogy „Magyarországon szokás a könyvjelzetet belől a könyv táblájára írni (legjobb csinos pajzsra), s a könyvbe egy felül kiálló kis nyelvet

⁹⁴uo. 117. p.

⁹⁵ Kudora K. i.m. 127. p.

⁹⁶ Ferenczi Z. i.m. 143. p.

⁹⁷uo. 146. p.

⁹⁸ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 122. p.

⁹⁹ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 75. p.

¹⁰⁰ Sebestyén Gy.: A kataloguskészítés kérdéséhez. In: Magy. Könyvszemle, 1895. 24. p.

¹⁰¹ Kudora K. i.m. 179. p.

¹⁰² Barna F. i.m. 182. p.

tenni, melyen a jelzés áll.”¹⁰³ Néhány évvel később Gulyás Pál a *paizska* szót használja, melyhez magyarázatként hozzáfűzi, hogy ezek „...hátukon megenyvezett, bélyeghez hasonló papírszeletkéek, melyeket a könyvtári személyzet ragaszt a kötetek hátára.”¹⁰⁴

Az 1937-es könyvtári szaktanfolyamig a technika odáig fejlődött, hogy a könyvtári jelzetet már akár *számozógéppel* is felüthették a könyvtárosok a könyvekre.¹⁰⁵

A kézi számozógéppel a helyszámot az 1940-es években már nem a „pajzsocsákára”, hanem a *helyszámjelzet cédulácskák*-ra ütötték, felragasztásukhoz pedig Káplány Géza semmiképpen nem ajánlotta a *gumi-arabikumot*, mert az könnyen leválik, hanem a könyvkötők által használt *keményítőcsirizt* javasolta.¹⁰⁶

Az állomány-nyilvántartás feladatköréhez tartozik az állomány ellenőrzése is, ebben az időszakban azonban nem használták ezeket a kifejezéseket a könyvtári szaknyelvben. Az ellenőrzés helyett a könyvtár *átvizsgálása* szerepelt, illetve a ma is közkedvelt latin kifejezés, a „*revisio*” szolgált a feladat elnevezéséül.¹⁰⁷ Gulyás könyvtári revíziót említ, amely a mai napig használatos. A ma is élő részleges revízióra Káplány Géza egy sajátos német–magyar szóösszetételt használt *stich-próbák* (‘szűrőpróba’) néven.¹⁰⁸ A század elején az észlelt hiányokról ún. *vesztéségnaplót* vezettek.¹⁰⁹ A század közepén pedig a hiányzó anyagra a *fogyatéék állomány* szószerkezetet használták.¹¹⁰

A századelőn a tudományos könyvtárak konzerváló, megőrző jellegűknél fogva nem nagyon éltek a selejtezés lehetőségével, a kivont könyveket visszaosztják a törzsanyag közé a *repositóriumokba* (‘visszahelyező’), melyről Gulyás azt írja: „mily jellemző kifejezés”.¹¹¹ [A

¹⁰³ Ferenczi Z. i.m. 186.p.

¹⁰⁴ Gulyás P.: Népkönyvtárak szervezése... 160. p.

¹⁰⁵ Goriupp Alisz i.m. 23. p.

¹⁰⁶ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 94. p.

¹⁰⁷ Ferenczi Z. i.m. 211. p.

¹⁰⁸ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 109. p.

¹⁰⁹ Gulyás P.: Népkönyvtárak... 168. p.

¹¹⁰ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 90. p.

¹¹¹ Gulyás P.: Népkönyvtárak... 115. p.

21. században „A repozitórium **egyetemen és kutatási intézményekben működő dokumentumszerver**, amely tudományos anyagok archiválására és világszerte díjmentes hozzáférhetővé tételére szolgál. Intézményi és diszciplináris repozitóriumokat különböztetünk meg.”¹¹²

A közkönyvtárak azonban már akkor is bátran élhettek a selejtezés lehetőségével, rongált vagy *csonka példány* esetében különösen, az összegyűlt hulladék papírányagot pedig *makulatúraanyag*-ként értékesíthették.¹¹³

3.1.4. A könyvtári munka lelke: a formai és tartalmi feltárás

A dokumentumok nyilvántartási adminisztrációja után következik a formai és tartalmi feltárásuk, mai könyvtári argóval „feldolgozás” a „feldolgozó osztályon”, amelyet korábban szintén szlengkifejezéssel *szakozónak*, szaknyelven *osztályozónak* neveztek, és a ma hozzátartozó, korábban különálló *katalogizálóban*.¹¹⁴

Nincs a könyvtári munkafolyamatoknak még egy olyan területe, ahol a szakkifejezések és szinonimáik bősége olyan gazdag lenne, mint a katalógus és kapcsolódó környezete.

Az első magyar nyelvű szakkifejezések Toldy Ferencnél szerepelnek: *alapczímtár* (Grundcatalog) és *egyetemes névczímtár* (Universal Catalog) szóösszetételekkel és jelzős szerkezetekkel. Összehasonlításukban az utóbbiról a szerző azt írja, hogy „...az alapczímtárnál rövidebben, de semmi lényegesnek ki nem zártával, szoros betűrendben, a szerző neve, s ilyenek nem létében a vezérszó sora szerint, minden a könyvtárban és alapczímtárban létező ... munkák címeit terjeszti elő.”¹¹⁵

Toldy a *czímtár* szinonimáiként említi a következő kifejezéseket is: *könyvczímsor*, *könyvczímlajstrom*, *catalogus*.¹¹⁶

A Magyar Könyvszemlében katalógus elnevezés helyett *betűrendes cédulajegyzék* szerepel 1888-ban.¹¹⁷

¹¹² In. <http://www.open-access.hu/repozitoriumok> (Letöltés: 2013. október 20.)

¹¹³ Káplány G.: Könyvtárak korszerű 109. p.

¹¹⁴ Dávid A.: Gyakorlati könyvtartan. In: Könyvtári előadások 17. p. és Káplány G.: A könyvtárosi élethivatás... 9. p.

¹¹⁵ Toldy F. i.m. 191. p.

¹¹⁶uo. 190. p.

¹¹⁷ Nussbacher K.: A brassói ev. iskola kvtára. In: Magy. Könyvszemle, 1888. 194. p.

Kudora ritkán használja a latin eredetű szót (ha igen, akkor is a magyaros „írmodorban”: *catalogus* helyett *catalogus*), helyette következetesen a *címtár* kifejezéshez ragaszkodik. Szerinte minden jól rendezett könyvtárnak háromféle címtárral kell rendelkeznie: *betűsoros* (vagy *betűrendes*– felváltva használja) *névcímtár*, a *szakcímtár* és a *helyrajzi címtár*.¹¹⁸

1895-ben szinonimaként használatos a *betűrendes lajstrom* és a *betűrendes katalógus* kifejezés.¹¹⁹

Kudora címtár elnevezését követően a századfordulón hihetetlen mennyiségű szinonim változat vagy szinonima jelenik meg a katalógus magyar nyelvű kifejezésére. A Magyar Könyvszemle 1902-es évfolyamában szinte egy helyen jelennek meg az elnevezések, lényegében ugyanazzal a ’katalógus’ jelentéssel. Szerepel itt a *címlajstros*, *címtár*, *jegyzék*, *katalogus*, *könyvjegyzék*, *könyvtár-jegyzék* (és *könyvtárjegyzék*), *lajstrom*, *névjegyzék* (úgy, mint „könyvcímek betűsoros névjegyzéke”), *névsor* (pl. a „mezőtúri ipartestület könyveinek betűsoros névsora”), a katalógus mint *tartalomjegyzék* is megjelenik, abból kiindulva, hogy a katalógus végül is a könyvtár tartalomjegyzéke.¹²⁰

Ferenczinél *betűrendes czédula-címtár*, *szak-címtár* és *hely-címtár* szerepel.¹²¹

A katalógus formai szempontból lehet *kézírt katalógus*. Típus szempontjából Gulyásnál többféleképpen is szerepel, *kinyomtatott* vagy másként *sokszorosított katalógus*, *czédula-katalógus*. „A nyomtatott *jegyzék* (’katalógus’) természetesen akár *betűrendes*, akár *szakrendszerű*, akár *szótárformájú* lehet.”¹²²

A korszak utolsó nagy könyvtártudósa, Káplány Géza a katalógus kifejezéssel szemben nagyon sokszor használja a *kartoték* megnevezést úgy, mint: *czédula-kartoték*, *betűsoros szerzőkardoték*, *szakkardoték*.¹²³ A jelentése természetesen ennek is minden esetben ’katalógus’, erről a szerző azzal is igyekszik meggyőzni az olvasóját, hogy sokszor a két szót az *illetve* kötőszóval összekötve, egyszerre használja (katalógus, ill. kartoték), ami

¹¹⁸ Kudora K. i.m. 130., 145. p.

¹¹⁹ Sebestyén Gyula i.m. 22., 24. p.

¹²⁰ Magyar Könyvszemle, 1902.194–197., és 1903. 90., 314. p.

¹²¹ Ferenczi Z. i.m. 116., 151. p.

¹²² Gulyás P.: A népkönyvtárak szervezése... 151. p.

¹²³ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 37., 55., 77. p.

nyelvtanilag tautologikus, tartalmilag redundáns. Ez a használat nyilvánvalóan összefüggött azzal a könyvtártörténeti fejlődéssel, hogy erre az időre lassan eltűnnek a könyvtárakból a kötetkatalógusok, amelyek könyv formátumban jelentek meg és a modern cédularendszerű katalógus veszi át szerepüket és helyüket. Nyilván a kartoték szó kihangsúlyozása, ismétlése a katalógus mellett erre kíván utalni (lásd még a klasszikus nómenklatúráról).

3.1.4.1. A formai feltárás szakkifejezései

A katalógus szerkesztésének műveletsorai a formai feltárással kezdődnek. A mai elnevezéshez igen közeli fogalmat először az 1937-es könyvtárosképző tanfolyamon Asztalos Miklós használja, aki a *leíró bibliográfia* (vö. bibliográfiai leírás) kapcsán említi, hogy a *leírás* lehet *alaki* ('formai') és tartalmi.¹²⁴

Visszatérve a kezdetekhez, a címtár, mint neve is jelzi, címeket tartalmaz. Toldy Ferenc 1848-ban használja először a *címmásolat*, *címmás* (Titel-Copie) szakkifejezést, amely azonban nem vált elterjedtté.¹²⁵

A „címtár”-”katalógus” készítésére vonatkozó műveletet először Kudora nevezi *címtározásnak*. „Címtározás alatt értjük a könyv címének és összes tulajdonságainak leírását a címtárul használt papír lapra.”¹²⁶

Ezt a papírlapot a szerző *címlap* (Zettel) néven használja, és meg is jegyzi, hogy „Ez alatt nem a könyv címlapját, hanem azon papír lapot értem, melyre a könyv címét másoljuk.”¹²⁷ Logikusan következik ebből, hogy azt a műveletet pedig, amikor ez a másolás történik, *címlapozásnak* nevezi, de kiegészítésként megjegyzi, hogy a műveletet köznyelven *könyvfelvételnek* vagy egyszerűen *felvételnek* is nevezhetjük. A „címtár” alkotójaként szolgáló „címlapok” minőségére vonatkozóan a lehető legjobbat ajánlja, „sőt, hol a pénzviszonyok megengedik, igen ajánlom a *carton* alkalmazását is.”¹²⁸

Nem igazán szerencsés, hogy a katalógus alkotóelemeit és a könyv címlapját ugyanazon a néven használja, ez egyértelműen homonima, hiszen

¹²⁴ Asztalos M.: Bibliográfiák. In: Könyvtári előadások, V.f. 7. p.

¹²⁵ Toldy F. i.m. 190. p.

¹²⁶ Kudora K. i.m. 90. p.

¹²⁷uo. 91. p.

¹²⁸uo. 156. p.

két különböző dolog szerepel azonos elnevezéssel. A könyvek címlapjával kapcsolatban említi, hogy előfordulnak olyanok is, amelyek *kettős címlap*-pal, sőt *kettős cím*-mel rendelkeznek. Magyarázataiból világossá válik, hogy a kettős cím mögött mai jelentésben egyrészt párhuzamos cím, másrészt alcím és/vagy egyéb címadat is állhat, melyek felvételére már Kudoránál eltérő szabályok vonatkoztak.

A századunkban legáltalánosabban elterjedt szakkifejezés a formai feltárás műveletére a cíMLEÍRÁS, amely csak az 1970-es, 1980-as évek új szabványai után kezd kiszorulni (helyette: *bibliográfiai leírás* szerepel), a század elején először Ferenczi Zoltán használja *cíMLEÍRÁS* elnevezéssel.¹²⁹ A nála szereplő adatok típusa és sorrendje már 1903-ban mérvadó a leírási szabályok egységesítésében. A cíMLEÍRÁS alapanyagául a *czédula-lapokat* ajánlja, mert szerinte az olvasó „...a sok lapozkodást igénylő sarokzárás szerkezetek helyett a dobozt vagy a fiókos rendszert fogja választani”.¹³⁰

Egészen közel áll a mai párhuzamos cím elnevezéshez az általa használt *kétnyelvű cím*, és Kudorával szemben külön elnevezést használ a fő- és alcím megkülönböztetésére, amely a régies írásmódtól (alcím) eltekintve, szó szerint egyezik a mai kifejezéssel), sőt külön említi a „részek címét”.¹³¹

A „címtározás” műveletének kifejezésére Gulyás Pál egy újabb kifejezést is használ az eredetivel párhuzamosan, ez a *címfölvétel*, melynek szabályait Ferenczihez hasonlóképpen adja meg.¹³²

Káplány Géza a művelet jelölésére a már ismert cíMLEÍRÁST és a *címfölvételt* 1937-ben párhuzamosan használja. 1943-ban megjelent művében pedig azt írja, hogy a „Címfölvétel eredetileg egyenjelentőségű a katalógizálással, s e művelet tkp-en azt jelenti, hogy a könyveket szerzőik, címük és egyéb adatok feltüntetésével valamilyen rendszer szerinti jegyzékbe foglaljuk, vagyis katalógust készítünk róla.”¹³³

A *felvételi cédulával* vagy a *törzscédulával* kapcsolatban azt javasolja, hogy az nagyobb legyen, mint a nemzetközi méretű (7,5 x 12,5 cm)

¹²⁹ Ferenczi Z. i.m. 151. p.

¹³⁰uo. 149. p.

¹³¹uo. 155. p.

¹³² Gulyás P.: Népkönyvtárak... 132. p.

¹³³ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 60. p.

„kartotékcédula”, mert ezekre a szakbeosztáson kívül a sokszorosításra és a kezelésre vonatkozó adatok is felkerülnek.¹³⁴

Az 1937-es könyvtári szaktanfolyam idején (Goriupp Alisznál) és ugyanekkor Káplálynál is a címek elnevezései hihetetlenül kibővülnek. A kifejezések egész sora szerepel mindkét szerzőnél: *borítékcím* (‘a borítólapra nyomtatott cím’), *hátcím* (‘a könyv hátán (gerinc) található címfelírások’). Az *előzék-* vagy *szennycím* (‘az előzéklapra nyomtatott cím, mely eltérő lehet a borítékcímtől’), *gyűjtőcím* (‘sorozati cím’). Az *ívcím* vagy *norma* (‘az egyes ívek első oldalán, a szöveg alatti szerző és rövid cím’), *oldal cím* (‘az egyes oldalakon’), *rész cím* (‘gyűjteményes és sorozatos műveknél egyes kötetek önálló címe’). A *szöveg cím* (‘ha a cím csupán a szövegrész elején található’), a szöveg cím szinonimája Goriuppnál a *fejcím*, végül a *záró cím* (kolofon) (‘ha a cím csak itt szerepel’).¹³⁵

A formai feltárásban nem kis gondot jelentettek a könyvtárosoknak a folytatásos művek, gyűjteményes kötetek, sorozatok. Ezt illusztrálják az elnevezések is:

Kudoránál szerepel a *gyűjtő cím* kifejezés (Ferenczinél: *gyűjtőcím*), amellyel kapcsolatban a „felvételi szabály” az, hogy „gyűjtő cím alatt megjelenő művek, gyűjtő név alatt vétetnek fel...”¹³⁶

Ferenczinél és Kudoránál egyaránt szerepel a *gyűjtő kötet* mint ‘kolligátum’. A századfordulón azonban a *gyűjteményes* jelző egyaránt használatos a többkötetes művek és sorozatok elnevezésére. Barta Lajos 1900-ban jelentette meg *A magyar gyűjteményes vállalatok jegyzéke* című művét, amelyben a *gyűjteményes vállalatok* kifejezés ‘sorozatok’ jelentésben szerepel.¹³⁷ Ezzel párhuzamosan Ferenczi szinonimaként használja a *gyűjteményes művek, sorozatok* elnevezéseket.¹³⁸

Gulyás *folytatásos művek, gyűjteményes vállalatok* (‘sorozatok’) és a *folyóiratok*¹³⁹ nyilvántartásával kapcsolatban külföldi mintára ideiglenes naplót javasol, de a fogalmak jelentéseinek meghatározását nem részletezi.

¹³⁴uo. 71. p.

¹³⁵uo. 62.p. és Goriupp A. i.m. 20–21. p.

¹³⁶ Kudora K. i.m. 107. p.

¹³⁷ Váradi Ödön könyvismertetése. In: Magy. Könyvszemle, új foly. 8. köt., 1900, 320. p.

¹³⁸ Ferenczi Z. i.m. 154. p.

¹³⁹ Gulyás P. A népkönyvtárak... 120. p.

1937-ben Goriupp Alisz tesz kísérletet az addig többnyire összemosódó fogalmak jelentéseinek tisztázására: „*gyűjteményeknek, folytatásoknak* olyan műveket nevezünk, melyek előre elkészített tervezet szerint több részben és különböző időben jelennek meg és befejezésük előre látható”, „*sorozatok*, azok a heterogén tartalmú művek, melyeknek befejezése előre nem látható és a kiadvállalat által adott *gyűjtőcím* ('sorozati cím') köti össze egyedül a köteteket.”¹⁴⁰

Káplány Géza a gyűjtőcímmel párhuzamosan már a *sorozati-cím* kifejezést is használja, magyarázattal egybekötve: „...folytatásos műveknél, továbbá gyűjteményes- és sorozatos műveknél, az egyes kötetek esetleg önálló címeikkel is rendelkezhetnek, akkor ezeket *részcíme*eknek nevezjük, ha azonban az egyes köteteknek külön címük nincsen, akkor az egész gyűjtemény vagy sorozat köteteit gyűjtőcím vagy sorozati-cím köti egymással össze.”¹⁴¹

A többkötetes művekkel kapcsolatban javasolja, hogy célszerű rövidített címeírással és helyszámjelzettel *gyűjtőcédulát* készíteni, amelyek a *gyűjtő-kartoték*-ba kerülnek, amikor pedig a kötet sor teljessé válik, a megfelelő *gyűjtő-kartotéklapok* megsemmisíthetők.¹⁴²

A különböző dokumentumtípusok feltárására részleges címtárak szolgáltak. A dokumentumtipológia elnevezései közt nem sok olyan található, amelyik már elavult. Ezek közé tartozik a Kudoránál szereplő *tudoriértekezés* (dissertatio) kifejezés, és átmenetileg történeti fogalommá váltak az *iskolai értesítők* is. Érdekes adalék a kifejezés változásaihoz, hogy az iskolai értesítők dokumentumtípus használatát 1849-ben oktatási rendelet tette kötelezővé. S száz év múlva (1949-ben) egy oktatási rendelet betiltotta, majd 40 év múlva (1989-ben) újra megjelenhettek, így a kifejezés használata is visszakерült a szókincs történeti tárából az újrahasználtak közé. Elavult az 1887-ben még élő *földabrosz* szavunk, melyet már a századfordulón kiszorított a mai térkép kifejezés, valamint az *arczkép* és a *látkép*, melyek Ferenczinél szerepelnek könyvtári használatban utoljára. A korszak végén, 1936-ban úgy látták a jövő könyvtárát, amelyet mikrofilm alakban, egy szivarskatulyában el lehet

¹⁴⁰ Goriupp A. i.m. p. 51–52.

¹⁴¹ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 62. p.

¹⁴²uo. 74. p.

helyezni, a mikrofilm kifejezéssel párhuzamosan pedig a *bibliofilm* szinonimát is használták.¹⁴³

3.1.4.2. A tartalmi feltárás szaknyelve

A tartalmi feltárás katalógusát Toldy Ferenc *rendszeres címítár* néven ismerteti, mely „az alapezímítár nyomán a könyvtárnak ebben előforduló minden címeit szorosan tudományos rendszerben terjeszti elő”. Fontos azonban, hogy már ő hozzáteszi, hogy ez a címítár feltételez eszközként egy osztályozási rendszert: „Az e végre megállapítandó tudományköri (encyclopaediai) rendszer mutatóként megelőzze a címítárt.”¹⁴⁴

Az irodalomnak a tudományos szakok szerint való csoportosítását Kudora *bibliographiai szakrendszernek* nevezi, a könyvek e szerint való meghatározását pedig a *szakosztályozás* kifejezéssel magyarázza. A műveletsor végén pedig a szerző a *szakcímítár* kifejezést használja, melynek feladata „a könyvtárban létező és a tudomány valamely ágára vonatkozó irodalmi termékekről áttekintő képet nyújtani, és lehetővé tenni, hogy azok gyorsan és biztosan feltalálhatók legyenek.”¹⁴⁵

A szakcímítár kifejezéssel párhuzamosan, de nem szinonimaként használja a *tárgycímítár* (Real-katalog) meghatározást is, „melyben a művek nem szerzők, hanem a feldolgozott tárgy szerint soroltatnak fel”,¹⁴⁶ mely szerinte inkább amerikai és angolszász gyakorlat. A szakcímítár és a tárgycímítár közti különbséget találóan világítja meg: az elsőt enciklopédiához, a másodikat lexikonhoz hasonlítva.

A tárgycímítár német elnevezése már 1895-ben is használatos volt, sőt ekkori kötőjeles alakja még 1943-ban is használatban van, igaz, egybeírva: *reálkatalógus*.

Ferenczinél a *betűrendes szakcímítár*-ban „a könyvek a szakokon belől a szerzők vagy vezérszó szerint abc-sorban állanak”. Ő már 1903-ban ír

¹⁴³ Fitz J.: Elnöki megnyitó. In: A Magy. Kvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évk. 63. p.

¹⁴⁴ Toldy F. i.m. 191. p.

¹⁴⁵ Kudora K. i.m. 84., 189., 147. és 141. p.

¹⁴⁶uo. 146. p.

a tizes szakrendszer-ről, sőt a főszak, alszak, főosztály, alosztály kifejezéseket is használja.¹⁴⁷

Gulyás a *tárgyi katalógus* gyűjtőfogalommal nevezi meg a tartalmi feltárás végeredményét, amelyen belül két, egymással szembenálló katalógustípust különböztet meg, *szakrendszerű tárgyi katalógust* és *szótárkatalógust*. Az utóbbinak már 1909-ben fényes jövőt jósol, előrevetítve, hogy majd kiszorítja a szisztematikus katalógust. Erről a következőket írja: „A szótárkatalógus nem osztja nagyobb s ezen belül kisebb tudományszakokra a könyvtári anyagot, hanem minden könyvet, a tartalmát legtömörebben kifejező rendszó, esetleg rendszavak alatt sorozza betűrendbe.”¹⁴⁸ Gulyás tehát a tárgyszavas rendszereket részesítette előnyben.

Hogy mennyire nem valósult meg a prognózisa, azt az is jelzi, hogy az 1937-es könyvtáros szaktanfolyamon ugyan Dávid Antal szerint is a legjobb a *Schlagwort-katalógus*, de még rendes magyar elnevezése sincs közhasználatban ekkor. Nála szerepel már a mai szakkatalógus kifejezés is, de a tizedes osztályozást *decimális rendszer*-ként írja le.¹⁴⁹

Azt a könyvtárost, aki a könyvek osztályozási műveletét végzi, Káplány Géza *szakozó* illetve *decimáló* könyvtárosnak nevezi, magát a műveletet pedig *szakozás* ill. *decimálás* kifejezéssel illeti.¹⁵⁰

A tartalmi feltárás során keletkező katalógusok elnevezéseinek sokféleségét Káplány Géza a következőképp foglalja össze: „*Szakkartoték* maga is többféle lehetséges, aszerint, hogy a címanyagot, valamilyen rendszer szerint ... rendszerezük... Ezt *szisztematikus osztályozó rendszernek* is hívjuk, melyek különféle elnevezések alatt, mint *tárgyi katalógus*, *reálkatalógus* vagy *tudományos rendszerű katalógus* állnak a könyvtárosi köztudatban.”¹⁵¹

A szakkatalógusok fajtái közt Goriupp Alisz és Káplány Géza (mindketten 1937-ben megjelent műveikben) a következő változatokat említik: „szisztematikus vagy szakkatalógus, illetőleg a *tárgyi, címszó, jelszó-index, szótárkatalógus*, németül *Schlagwortkatalog*.”¹⁵²

¹⁴⁷ Ferenczi Z. i.m. 172., 174., 177., 181. p.

¹⁴⁸ Gulyás P. : A népkönyvtárak... 142., 149. p.

¹⁴⁹ Dávid A. i.m. 33., 35. p.

¹⁵⁰ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 81. p.

¹⁵¹uo. 77. p.

¹⁵² Goriupp A. i.m. 3.p. és Káplány G. : A könyvtárosi élet hivatás... 11. p.

Végül a tartalmi feltárás egy sajátos eszközéről, a szurrogátumok sokkal később közismertté vált egyik fajtájáról szólunk. Ez az annotáció, amelyről már a század elején híradással volt Gulyás Pál, és melyet *felvilágosító jegyzet, magyarázó jegyzet* valamint *tárgyi jegyzet* néven említ. „A tárgyi jegyzet alkalmazása főleg akkor van helyén, ha a mű címe annyira homályos, hogy nem ad erről világos képet.”¹⁵³ A tárgyi jegyzet kifejezés ugyanakkor a tárgyszavak és kulcsszavak irányába is mutat, szövegkörnyezetben alkalmazott tartalmi feltárási eszközként. Más vonatkozásban a mai bibliográfiai leírás Megjegyzések elnevezésű adatsoportjával is rokonítható, hiszen funkciója ahhoz hasonló.

3.1.4.3. A besorolás szakszókincse

A formai és tartalmi feltárás művelete a katalógus szerkesztésével fejeződik be, melynek kulcsfogalma a besorolás, amely a különböző típusú katalógusokban különböző szempontok és szabályok szerint történik. Az egységesítés fontos eszköze a különböző típusú hivatkozások, utalások készítése, amellyel kapcsolatban Barna Ferdinánd az *útalás (Rückweis)* és az *útalólap* terminusokat használja.¹⁵⁴

A besorolás egyik legrégebbi szakkifejezése a *vezérszó*, mely minden bizonnyal annak a nyelvújítás korabeli vezérszónak a könyvtári megfelelője, amely eredetileg 'előszó, bevezetés' jelentésben vált ismertté. Toldy Ferenc a szó könyvtári alkalmazásával kapcsolatban írja, hogy „A több vezérszó (Schlagwort) alatt kereshető cím ugyanannyi külön lapon forduljon elő, de csak a cím leglényegesebb szavaival, s hivatkozással azon főcímmásra, hol a könyv teljes leírása található.”¹⁵⁵

Az idézetben szerepel egy másik szakszó is, a *hivatkozás*, mely később utalás, utaló formában és jelentéssel vált közismertté.

Kudora már 1893-ban használja a mai értelemben vett rendszó kifejezést, mely szerinte személy- és *tárgynevekből* állhat (máshol a személyi és tárgyi rendszó kifejezéssel él). A tárgynév, mint rendszó megválasztásához megjegyzi, hogy a rendszót mindig az első *nevező esetben* (nominativus) álló főnév alkotja – porosz mintára. Kihangsúlyozza a rendszavak esetében az

¹⁵³ Gulyás P.: A népkönyvtárak...p. 152–153.

¹⁵⁴ Barna F. i.m. 133. p.

¹⁵⁵ Toldy F. i.m. 190. p.

egyöntetűség ('egységesítés') fontosságát, korok szerint elemezve a lehetséges személynévtípusokat.¹⁵⁶

Szinonimákat is használ a rendszó fogalmának magyarázatában: „Rendszó, vezérszó, *péczeszó* (Schlagwort) alatt ... oly nevet vagy szavat értünk, mely alatt a könyv a címértárba vezetetik.” Mivel a rendszó annyiféle lehet, ahányféle a mű, sőt egy műhöz több rendszó is kapcsolódhat, ezért különbséget tesz *elsőrendű* és *másod-* vagy *harmadrendű rendszavak* között. Az elsőrendű rendszó a *főlap*on fordul elő (ld. mai 'főtétel'), a többi pedig a *melléklapon*, amely nála nem melléktételt, hanem utaló lapot jelent.¹⁵⁷ A rendszó helyettesítésére Barna Ferdinánd az ún. *nyugjel* kifejezést alkalmazza, ami kerek zárójelben a rendszó helyett olyan hosszúságú vízszintes vonalat ad meg, amilyen a rendszó, elsősorban a szerző nevének pótlására, anonim művek esetén, vagy ha nem a szerző neve a rendszó.¹⁵⁸

Mivel a tárgynév, mint rendszó természetes nyelvű kifejezés, érvényesülnek esetében a nyelvi változások, amelyre már a múlt század végén felhívja a figyelmet Kudora, azt javasolva, hogy mindig utaljunk a régies formáról az új alakra.

Ferenczi a rendszó helyett visszatér a régiesebb *vezérszó* használatához, de szinonimájaként a *címszó*-t is említi. Funkciójában a vezérszó nála is a szerző nélküli művek esetén a cím első alanyesetben álló főneve. Azonos vezérszavak esetén a rendezésbe a második, sőt harmadik szó bevonását tanácsolja. Az utalólap feladatának leírása azt is magába foglalja, hogy „ugyanazon szerző neve egyképen legyen írva.” Az utalólap formájával kapcsolatban pedig az eltérő szint javasolja.¹⁵⁹

Gulyás Pálnál a besorolás kulcsszava Kudorához híven a *rendszó* (*péczeszó*), melyek alatt a név nélkül megjelent művek s folyóiratok szerző híján felveendők.¹⁶⁰

A vezérszavas tárgyi katalógus besorolási elemei Káplánynál a *vezérszó*, *címszó* vagy *rendszó*, amelyek ugyanabban a jelentésben

¹⁵⁶ Kudora K. i.m. 104., 135, 138. p.

¹⁵⁷uo. 96. p.

¹⁵⁸ Barna F. i.m. 174. p.

¹⁵⁹ Ferenczi Z. i.m. 152., 155., 158. p.

¹⁶⁰ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 127. p.

szerepelnek. A *tárgyi vezérszó* mindig a főcím első értelmes szava.¹⁶¹(Aminek megítélése szubjektív és relatív is lehet.)

3.1.5. Raktározás – tárolás

Kudora a könyvtári munkák fontos részének tekinti a *könyvfelállítás* vagy csak *felállítás* (‘raktározás, tárolás’) műveletét, amely mindig bizonyos szempontok szerint történik, és amelynek sokféle változata lehetséges. A múlt század végén még élő módszerek, az *időrendi felállítás* és a *helyrajzi felállítás* (a nyomda helyének rendje szerint), mára többnyire elavultak.¹⁶² Barna Ferdinánd a nemzeti könyvtár rendezéséről szóló tanulmányában *szépészeti felállításról* ír (ebben a tárolásban a tetszetősség az elsődleges szempont – minden bizonnyal a formailag mutatósabb, nagyságrend szerinti tárolás öse), ugyanebben az évben, 1876-ban, a Magyar Könyvszemlében a *beékelési rendszer* kifejezés is többször előfordul,¹⁶³ amely szerint a gyarapodás számára a polcokon folyamatosan helyek kihagyása szükséges, vagyis nem helytakarékos. Ehhez a tároláshoz, a beékeléses rendszerhez kapcsolódik az *ugró számok rendszere*. Szinnyei József ezzel kapcsolatban írja, hogy a *müncheni beékelési (ugró-számú) rendszer*¹⁶⁴ a kevésbé helytakarékos, de ésszerűbb beékeléses rendszert a korabeli nemzeti könyvtárban, a tetszetősebb, helytakarékosabb, de kevésbé logikus felállítást az egyetemi könyvtárban kezdték alkalmazni.

Ferenczi idején a könyveket kétféleképpen tárolták, mechanikusan (ami akkor végtelen sorszám szerintit jelenthetett vagy a mai nagyság szerintit) és szisztematikusan, vagyis valamilyen rendszer szerint. A tárolás nyilvántartása ekkor a *helycímtár*, „mely a könyveket oly sorrendben sorolja fel, a mint a polczokon állanak.” Vagyis ez a címtár elsősorban példányazonosító funkciót tölt be, ahogyan Ferenczi írja, „a könyvtár valóságos leltári naplója.”¹⁶⁵

A raktárrendszer kapcsán korábban már szerepelt szinonimaként a *magazin-rendszer* elnevezés, mely Ferenczinél található meg. A mai

¹⁶¹ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 66., 79. p.

¹⁶² Kudora K. i.m. 83. p.

¹⁶³ Fraknoi V.: Horvát Árpád röpirata. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 6. füz., 282. p.

¹⁶⁴ Szinnyei J.: Észrevételek... 306. p.

¹⁶⁵ Ferenczi Z. i.m. p. 187–188.

raktározási gyakorlat (nyílt és zárt raktár) kezdeményei már a század elején kialakultak, Gulyás Pál a nyílt polcrendszer kapcsán javasolja, hogy a „métélyező hatású művek” (erotikusak) az elzárt anyag, a *remoták* közé kerüljenek.¹⁶⁶A kifejezés egyébként már Ferenczinél is szerepel, ’külön őrzött művek’ jelentésben.¹⁶⁷Sőt az 1937-es Könyvtári előadásokban Fitz József is említi tanulmányában.¹⁶⁸

A raktározás során a könyvtárak állandó gondja a helyhiány, amelyhez két szakkifejezés kapcsolódik, mint lehetséges megoldás. A fölszaporodó fölösleges művek, a *többes példányok* (fölpéldány) „levezetésére” az országos főfelügyelőség már 1906-ban kérte a hatáskörébe tartozó könyvtáraktól a *duplum-jegyzékeik* (fölpéldány-jegyzék) betérjesztését.¹⁶⁹A latin eredetű duplum magyaros változata 1888-ban a *duplány* kifejezés, mely nem vált elterjedtté.¹⁷⁰ Ferenczi pedig a *kettőspéldány* kifejezést használja.¹⁷¹

A raktározási művelet gyakorlati segédeszköze a raktározási táblázat, melyet a század elején *szerző-jelzet táblázat* összetétellel említi Gulyás Pál.¹⁷²

A korszak utolsó könyvtártudósánál, Káplány Gézánál a raktározási nyilvántartások elnevezései a következőképpen zárulnak: „A *raktárkönyv*, melyet helyrajzi katalógusnak vagy *helynapló*-nak is neveznek, azt mutatja meg, hogy melyik helyszámon melyik könyv áll a raktárban.” Elavult a *helyszámzás* kifejezés, ahogyan a *helyszámjelzet* (raktári jelzet) is, amelynek segítségével „előhívjuk a könyveket a raktárból”.¹⁷³

Szorosan összefügg a raktározással a könyvek formájának, alakjának kérdése, a könyv teste. Kissé távolinak tűnik az az idő, amikor a könyvek még egyforma kötésben, esetleg gazdag címaranyozással sorakoztak a raktárpolicokon. A kötés-típusok is változásokon mentek át. Barna

¹⁶⁶ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 99. p.

¹⁶⁷ Ferenczi Z. i.m. 222. p.

¹⁶⁸ Fitz J. ea. In: Könyvtári előadások, 49. p.

¹⁶⁹ Gulyás P.: Könyvtári problémák 115. p.

¹⁷⁰ Ballagi A.: nagyszombati érs. főgymn. kvtára... In: Magyar Könyvszemle, 1888. 199. p.

¹⁷¹ Ferenczi Z. i.m. 123. p.

¹⁷² Gulyás P.: A népkönyvtárak...157. p.

¹⁷³ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 72., 73., 102. p.

Ferdinándnál „... a könyv kötésének minősége: *díszkötés (selyem, bársony), egész bőr, szattyán, borjú-bőr, sertés-bőr, félbőr, vászon, félvászon, kemény kötés...*”¹⁷⁴ 1887-ben Toldy Ferenc még *puha, foszlány és póre* kötésről ír, századunk közepére a ma is használatos bőr, félbőr, vászon, félvászon kötések mellett még él a *kartonkötés* és az *újságkötés* kifejezés.¹⁷⁵ Apafi Mihály könyvtárának listáján említik a *karmazsin (carmasinum)* kötést.¹⁷⁶

A könyv alakjára, pontosabban nagyságára vonatkozó elnevezés, a *rétnagyág*,¹⁷⁷ már a század elején az ívjelzéshez kapcsolódik, és azt fejezi ki, hogy az ívet hányszor hajtották össze a könyvkészítés során. Ferenczinél ezek a jelölések a következők: 2 r (‘másodrét’), 4 r (‘negyedrét’), 6 r (‘hatodrét’), 8 r (‘nyolcadrét’). „A 8 rétü könyvek mind beférnek a 25 cm magasságú polczokra.”¹⁷⁸ Kudora háromféle nagyságot különböztet meg: *ívrét* (2-r. fol.), 4-r, 8-r,a haránt összehajtott íveket *harántrétűeknek* nevezi.¹⁷⁹

A század közepén Káplány Géza a latin és magyar kifejezéseket párhuzamosan használja: *oktáv* vagy *nyolcadrétű* könyvek, jelölésük 8°, méretük 25 cm-ig, a *quart* vagy *negyedréttű* könyvek, jelölésük 4°, méretük 26–35 cm-ig, és a *folió* vagy *kettedrétű* művek, jelölésük 2°, nagyságuk 35 cm-en felüli.¹⁸⁰ A nagyméretű könyvek tárolásával kapcsolatban már Gulyás javasolja, hogy a „nagyalakú képes albumokat, vaskos *fóliánsok*-at leghelyesebb fektetve elhelyezni”.¹⁸¹

Mára elavult gyakorlat volt a század elején a különböző művek egybekötése, egybenyomása (a múlt századból, sőt még korábbról eredő gyakorlat részben anyag- és munkamegtakarítási okokkal magyarázható, elsősorban azonban a cenzúra megtévesztése volt a célja). Az *egybekötés*

¹⁷⁴ Barna Ferdinánd: A Magy. Nemz. Muzeum..., 177. p.

¹⁷⁵ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 93. p.

¹⁷⁶ Thallóczy Lajos: Öreg Apafi Mihály könyvtára, p. 123–124.

¹⁷⁷ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 130. p.

¹⁷⁸ Ferenczi Z. i.m. 66., 157. p.

¹⁷⁹ Kudora K. i.m. 38. p.

¹⁸⁰ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 10. p.

¹⁸¹ Gulyás P. : A népkönyvtárak... 87. p.

(‘különböző kisebb mű összekötve’) és az *egybenyomat* (‘több mű, folyamatos lapszámozással’) kifejezések azonban még 1943-ban is élnek.¹⁸²

A könyvtesttel kapcsolatban Gulyás Pál használja először a *könyvek egészségтана* kifejezést, amely nála csak a könyvek fertőtlenítésére, a különböző fertőtlenítő készülékek, szerek és módszerek részletezésére vonatkozik, vagyis nem annyira a könyv, hanem a könyvet használó ember egészségének védelmét szolgálják.¹⁸³

Könyvtári eszközök és technikák

Ahhoz képest, hogy Cutter vezetése alatt Philadelphiában 1894-ben azzal a tervvel álltak elő, hogy a Rudolph Indexer Company központilag nyomtassa ki a könyvcímekkel ellátott cédulákat, a Magyar Könyvszemle már 1896-ban, vagyis elég korán említi a „nyomtatott katalógus-cédulákat”.¹⁸⁴

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy Magyarországon ekkor már közsímet és közhasználatú lett volna a nyomtatott katalóguscédula, de mindenesetre nem volt ismeretlen a fogalom.

Nálunk ekkor még nagyobb jelentőségűnek bizonyult az a kérdés, hogy ezeket a bizonyos „carton címlapokat” hogyan tárolják. Kudora szerint ajánlatos, hogy „külön e célra készített és zárható tokban helyeztessenek el. E célnak legjobban megfelelnek a *könyvalaku tokok*.” Külföldi példát említve ír még a biztonságosabb *válu*-ról, amelynek alja rovátkás, és amelyben a címlapokat vászonszalag is rögzíti.¹⁸⁵A tokban a cédulák szabadon voltak elhelyezve, ami nem bizonyult elég biztonságosnak. Ugyancsak külföldi eredetű a cédulatok helyére lépő *kapszula*, melyben gumiszalag vagy fémszerkezet segítségével rögzítették a cédulákat. „Ezek őse a leideni könyvtárban a leideni kapszula.”¹⁸⁶ Ferenczi és Gulyás egyaránt említi a Rudolph cég cédulatartóját, mely a könyvalakú címjegyzék javított formája. Ferenczinél *Rudolph indexer könyv* néven, Gulyásnál *Rudolph-féle mutató (könyvmutató)*, mely „10 kemény, 32 cm magas és 25 cm széles lapokból áll, s

¹⁸² Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 68. p.

¹⁸³ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 222. p.

¹⁸⁴ Vegyes közlemények. In: Magyar Könyvszemle, 1896. 399. p.

¹⁸⁵ Kudora K. i.m. p. 156–158.

¹⁸⁶ Goriupp A. i.m. 7. p.

a lapok szélei rámásak, úgy, hogy a keskeny, kemény lapra ragasztott cím e ráába betolható s így a betűrend könnyen megtartható.”¹⁸⁷

A Technológiai Könyvtár az új könyvek nyilvántartására pótkatalógust alkalmaz, mely szétszedhető, „Soennecken-rendszerű” gyűrűskönyv.¹⁸⁸

Ezek helyére lépett a fiókrendszer, melyben a tárolt cédulák fokozatosan egyre kisebb méretűek lettek. Kudora említi, hogy a régi könyvek ívrét alakúak voltak és ezek analógiájára a cédulák is „ívrétalakú címlapokra írtak”.¹⁸⁹ Később, német mintára a cédulák levelezőlap-nagyságú kartonok, amelyeket fokozatosan kiszorít az amerikai szabványos méret (7,5 x 12,5 cm).

A cédulák a címtárban „téglányalakúak”, elhelyezésük pedig a *cédulacímtár-szekrény*-ben történik. Ilyen körülírást használ még Ferenczi a katalógusszekrény megnevezésére.¹⁹⁰

Gulyás a *cédulatartó fiók* és *cédulatartó szekrény*, *cédulatartó bútor* kifejezéseket használja ugyanerre, sőt a budapesti gyártó cég nevét is megadja, ahol ilyet készítenek.¹⁹¹

Káplány hű marad a kartoték kifejezéshez és így a katalógus nála *kartotékszekrény* illetve *kartotékfiók* néven szerepel.¹⁹²

A berendezés többi részét illetően említhető a *kezelői asztal* (‘pult’), melynek a „tisztviselő felé eső részén nyitott s elzárható polczokat s kisebb fiókokat kell alkalmazni, ... hogy a visszahozott könyveket ... legyen hova elhelyeznünk.”¹⁹³

A század elején a könyvek tárolására szolgáló fából készült polccal párhuzamosan elterjed az *állvány* kifejezés, mely ekkor többnyire a kor új szabadalmaként vasból készült, tehát modernebb változatai tetszés szerinti távolságokra állítható vasállványok voltak.¹⁹⁴

¹⁸⁷ Ferenczi Z. i.m. 159. p. és Gulyás P.: A népkönyvtárak... 134. p.

¹⁸⁸ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 118. p.

¹⁸⁹ Kudora K. i.m. 156. p.

¹⁹⁰ Ferenczi Z. i.m. 117. p.

¹⁹¹ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 136., 137. p.

¹⁹² Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 83. p.

¹⁹³ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 87. p.

¹⁹⁴uo. 83. p.

Ebben az időben azonban még a *redőnyös könyvszekrény* is használatban van a könyvtárakban.

„A becses, nagy, de mindennapi használatra szolgáló könyveket aranyozott érczből vagy fából készült mozgatható állványokon (*lectrum*) tartották, melyek néha egy angyallal vagy sassal voltak díszítve.”¹⁹⁵

A jobb helykihasználás végett a polcok általában meghaladták a normál emberi testmagasságot, amelyet az állványokra erősített vasrudakkal igyekeztek megtoldani. Ezeknek a „fellépő vasrudaknak” korszerűbb változata az „önműködő” *hágcsó*, amely annyiban volt önműködő (’mozgatható’), hogy fel és le lehetett hajtani.¹⁹⁶

A könyvtártechnika egyik legfontosabb területe a sokszorosítás, melynek fejlődéstörténete elválaszthatatlan a technika változásaitól. A kifejezés a nyelvújítás során *sokszorozni* és *sokasítás* alakokban fordul elő, de ebben az időben a *többszörözés* és *többszörösítés*¹⁹⁷ is szerepel. A 19-20. század fordulóján természetesen ez még nem a dokumentumokra, hanem új találmányként a mozgatható cédulákra vonatkozott. Ekkor a *cédulák nyomása*¹⁹⁸ soröntőgéppel (linotípiával) történt (Bostonban). Ekkor fedezi fel a már többször említett Rudolph, A. J. (magyar származású chicagói könyvtáros) a röntgensugarakkal való sokszorosítást és az ún. kényomást, melyet a *Library Journal*-ban publikált a 19. század utolsó évében.¹⁹⁹

Nálunk ekkor az Egyetemi Könyvtárban írógéppel sokszorosítják a cédulákat, hiszen tudjuk, hogy könyvtári célokra írógépet először 1891-ben használtak.²⁰⁰

A cédulák nyomtatását *címnyomásnak* is nevezik, s hogy minél változatosabb legyen a katalógusszerkesztés, német mintára elterjed az ún. *címleiratsorakoztatás* (Titeldruck), majd az amerikai *analitikus címnyomás*, míg nálunk az *adrémalevonat* jellemző (az 1930-as években).²⁰¹

¹⁹⁵ Ferenczi Z. i.m. 5. p.

¹⁹⁶ Gulyás P.: A népkönyvtárak...p. 82–83.

¹⁹⁷ Csontos J.: A Sárospataki Ref. Koll.... In: Magyar Könyvszemle, 1878. 2. füz., 62. p.

¹⁹⁸ Ferenczi Z. (1903) i.m. 192. p.

¹⁹⁹uo.

²⁰⁰ Goriupp A. i.m. 8. p.

²⁰¹ Fitz J. : Elnöki megnyitó... 63. p.

A korszak végén hazánkban a sokszorosítás írógéppel, stencillel vagy ún. *hektográf eljárással*, illetve a még ekkor is túl költséges „lemez-cédulakészítő, Adréma-rendszerű géppel (*adrema címírógéppel*)” történik.²⁰²

3.1.6. Olvasószolgálat

Az olvasószolgálat hozza létre azt a klasszikus háromszöget (amit könyvtárnak is nevezhetünk), amelyben a könyv vagy dokumentum, a könyvtáros és az olvasó találkozik egymással.

Itt realizálódik minden korábban elvégzett könyvtári munka, melyet Ferenczi *bibliográfiai keresés és tájékozás* néven említ.²⁰³

A használat módja Gulyás szerint kétféle lehet: *helybeli* vagy *helyszíni és házonkívüli*. Az első helyszínéül a könyvtárban az olvasótermek, a második helyszínéül a *kölcsönző* helyiségek szolgálnak. (Mindkét típus a kölcsönzés egy fajtája, helybeli vagy távoli, erre utal a ki-igekötő pontosítása, amikor elviszik a dokumentumot a könyvtárból.) A helyszíni használat jellegzetes kifejezése a *felütő munkák* ’kézikönyvek’ jelentésben, melyek „...ki nem adathatnak a könyvtárból”.²⁰⁴ A 20. század elején már elterjedt a „szabad bebocsátás” a könyvtárakba, vagyis a *nyílt polczrendszer* (szabadpolcos rendszer).²⁰⁵

A 19. század végén már ismerik a könyvtárakban a beiratkozási díjat, mely 1887-ben *beírási díj* alakban fordul elő.²⁰⁶

A beiratkozáshoz már akkor is szükség volt a tanulók esetében *jótálló nyilatkozat*-ra, amit *ajánlati lap*-nak is nevezték. Az olvasók nyilvántartása az *olvasók lajstromában* történt, a beiratkozott olvasók pedig olvasójegyet, másként ún. *olvasókönyvet* kaptak.²⁰⁷

Az olvasószolgálat két munkaterülete a szolgáltatás tárgya szerint a tájékoztató és a kölcsönző szolgálat. Az előbbi elnevezésére a *nyilvános szolgálat*, más néven *reference osztály* terjedt el, melyet 1943-ban Káplány

²⁰² Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 71., 81. p. és Goriupp A. i.m. 10. p.

²⁰³ Ferenczi Z. i.m. 194. p.

²⁰⁴ Toldy Ferenc i.m. 195. p.

²⁰⁵ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 155., 170., 212. p.

²⁰⁶ Bozóky L.: A Nagyvárad Kir. Jogakadémiai Kvtár. In: Magy. Könyvszemle, 1887. 184. p.

²⁰⁷ Gulyás P.: A népkönyvtárak...p. 180–182.

még egy magyar jelzővel is kiegészített: *felvilágosító (reference) szolgálat*.²⁰⁸ Feladatának meghatározásában pedig a felvilágosítást, útbaigazítást jelöli meg, és a könyvtár egyik legfontosabb közérdekű szolgálatának nevezi.

A kurrens folyóiratok köröztetését az olvasók között már a második világháború előtt ismerték, *cirkulációs szolgálat* ('köröztetés') néven, de Káplány csak zárt jellegű szakkönyvtárakban ajánlja ezt a szolgáltatási típust.²⁰⁹

Az olvasók bevezetése az olvasószolgálatba a könyvtárhasználati szabályok ismertetését már a 20. század elején, Ferenczi idején sem nélkülözhetette. „A könyvtár használásának módjáról okvetlenül szabályzatot kell kibocsátani.”²¹⁰

A kölcsönzési műveletek szakkifejezései között a kérélap szinonimájaként szerepel a *kívánatlap*, mely 1887-ben is, és Ferenczinél is szerepel. A kölcsönzési adminisztráció nyomtatványaihoz tartozik ebben az időben a *térítvény*, mely lehet *kettős térítvény*, amelynek aláírásával az olvasó kötelezi magát a kölcsönzött kötet „visszatérítésére vagy megtérítésére”.²¹¹

A késedelmesen visszahozott könyvek miatt az olvasók ekkor *határidő-intés*-t kaptak, de ismert volt a meghosszabbítás módja is.²¹²

A kölcsönzési technikák gyors fejlődésére jellemző, hogy Gulyásnál már a kölcsönzésnek négyféle nyilvántartási rendszere ismert. A *kikölcsönzési napló* a naplórendszer eszköze, a *térítvény (elismervény)-rendszer* lehetett egyszerű vagy *tarsolyos*, az ún. *laprendszer* is kétféle nála, *törzslapos* ('mozgócédulákon betűrendben') és ('tasakos' – az olvasó és a könyv törzslapjával). Az utolsó módszer pedig egy egészen sajátos kölcsönzési nyilvántartás, ez az *indikátor*, „magyarul mutató, mint a neve is jelzi, oly készülék, mely megmutatja a könyvtár anyagának mindenkori állását.”²¹³

Az első ilyen készülék 1863-ból Angliából származik, de a századfordulón Magyarországon is ismerik, Gulyás szerint a munkácsi népkönyvtárban is használják, sőt az 1937-es könyvtárosi szaktanfolyamon is említik.

²⁰⁸ Káplány G.: Könyvtárak korszerű... 113., 122. p.

²⁰⁹uo. 133. p.

²¹⁰ Ferenczi Z., i.m. 220. p.

²¹¹uo. 228. p.

²¹²uo. 230. p.

²¹³ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 191., 193., 196., 201–202. p.

A század elején már ismert a könyvtári forgalom, statisztika rögzítésében a *számlálógépet*, amelyet azonban Gulyás nem ajánl, egyrészt az ára, másrészt a zakatolása miatt.²¹⁴

A könyvtári forgalom fokozása már a századfordulón is a könyvtárak célja volt, amelyet a könyvtáros azon kívül, hogy jó „üzletember” is, a propagálással érhet el, amit Gulyás *agitatóriusmunka* néven említ.²¹⁵

Végül egy olyan szakkifejezés, amely az olvasót arra intette, hogy a könyvtári könyvet hogyan, milyen körülmények között használja, mely mára szintén elavult: ezek az *olvasási szabályok*, amelyeket a kötéstábla belső oldalára rögzítettek.²¹⁶

3. 2. A 20. század második fele

A következő ötven év könyvtári szókincsváltozásainak vizsgálatát az előző időszakhoz hasonlóan, szintén öt kulcsmű alapján végezzük. Ebben az időszakban jelent meg az utolsó nagy átfogó könyvtártervezési (a közismert és elismert Sallai–Sebestyén szerzőpártól), tehát ez az egyik kiindulási pont. Jellemző azonban a korszakra, hogy ekkor kezdtek megjelenni a könyvtári szakkifejezések kisebb-nagyobb gyűjteményei, szótárai. Így az előző korszakhoz hasonlóan szinte tízévente megfigyelhető egy-egy nagyobb, átfogó terminológiai „rendezési kísérlet”. Ilyen az 1955-ben megjelent *Könyvtári elnevezések és meghatározások* című szabvány, melyet 1965-ben követ a Sallai–Sebestyén szerzőpáros *A könyvtáros kézikönyve* című művének második, átdolgozott, bővített kiadása. Az oktatásnak meghatározó szerepe jellemző a szókincs változásaiban, ezt a tényt az 1972-es *Fogalomgyűjtemény az informatika válogatott területeiről* című mű is jelzi, amelyet az akkori könyvtárosképző tanfolyam végzős hallgatói készítettek. Végül alapul szolgált a *Könyvtári és tájékoztatói tárgyszójegyzék* (Tézausz-tervezet) 1976-os és a *Könyvtári és tájékoztatói tézausz* 1992-es kiadásának összehasonlítása.

²¹⁴ Gulyás P.: A népkönyvtárak... 176. p.

²¹⁵uo. 217. p.

²¹⁶uo. 122. p.

3.2.1. Történeti könyvtártípusok a 20. század második felében

A korszak kezdeti időszakának könyvtárpolitikája, a könyvtárak (és általában minden) bizonyos szempontból erőszakos, népköztársasági „demokratizálása” vezetett ahhoz a tendenciához, hogy „akárhol” is létesíthettek könyvtárat, ami persze abszolút értelemben nem felelt meg a könyvtár fogalmának, így aztán idővel el is avult.

Ilyen történeti könyvtártípus az *aknakönyvtár* és a *műhelykönyvtár*, amely „a szakszervezeti könyvtáraknak olyan fiókkönyvtára, amelyet valamely műhelyben, üzemegységben állítottak fel. Célja: a lehető legközelebb vinni a könyvet a dolgozók munkahelyéhez”.²¹⁷

Ide kapcsolódik a *szálláskönyvtár* (‘a munkásszállásokon létesített fiókkönyvtár’) és a *szövetkezeti könyvtár* kifejezés is, mely *termelőszövetkezeti könyvtár* alakban is élt.²¹⁸

Ezek céljához kapcsolódnak azok a „mozgókönyvtári” kifejezések, amelyek a dolgozók lakóhelyéhez akarták minél közelebb vinni a könyveket. Az 1955-ös szabványban ilyen kifejezés az *autókönyvtár*, a *könyvtárautóbusz* és a *mozgókönyvtár*, mely „járműre, (gépkocsira, vasúti kocsira, villamoskocsira) helyezett könyvtár, amely meghatározott körzet meghatározott pontján meghatározott időpontban végez könyvtári munkát, kölcsönöz.”²¹⁹ A szabvány ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy ezek a mozgó könyvtártípusok nem tévesztendőek össze a *vándorkönyvtárral*, amely „lényegében zárt egységet alkotó letéti állomány”.²²⁰ A Sallai–Sebestyén-féle kézikönyvben a mozgókönyvtárakra a *könyvtárkocsi (bibliobusz)*, az *autóbuszkönyvtár*, és a *művelődési autó* kifejezések szerepelnek.²²¹ Az utóbbihoz kiegészítésül csak annyit, hogy nemcsak könyveket (400-500 kötetet), hanem filmeket és magnót, sőt előadókat is vitt magával a gyéren lakott településekre, főként tanyákra.

Ehhez a területhez kapcsolódik még két sajátos kifejezés, a *könyvkézbítés* és a *tarisnyakönyvtár*, „amikor a könyvtár a nagyobb távolságra lakó olvasók számára a kölcsönkért könyveket rendszeresen

²¹⁷ MSZ 2155-55, 34. p.

²¹⁸uo. 39–40. p. és Sallai – Sebestyén i.m. 776. p.

²¹⁹ MSZ 2155-55, 34. p.

²²⁰uo. 41.p.

²²¹ Sallai – Sebestyén: A könyvtáros kézikönyve, 483. p.

kihordja. Ennek egyik módja az ún. tarisznyakönyvtár, amikor a könyvtáros vagy aktivistája válogatott kis könyvgyűjteménnyel keresi fel rendszeresen a könyvtártól távol élő dolgozókat, s az előző alkalommal kifejezett könyvkéréseket kielégíti”.²²²

A *kölcsönzőállomás* olyan ideiglenes fiókkönyvtár, mely valamely könyvtárnak a helyiségén kívül működő ideiglenes kölcsönzőhelye, ilyen a *parkkönyvtár* és a *strandkönyvtár*.²²³

A közigazgatási változásokhoz kötődnek az alábbi, magyarázatra nem szoruló elavult kifejezések: *járás* *könyvtár*, *körzeti könyvtár*, *falusi könyvtár* (járások és körzetek megszűntek, a falusiból községi lett).²²⁴ [A 21. században a közigazgatási *járás* szakkifejezés újra megjelenik, de nem kapcsolódik hozzá könyvtártípus.]

Orosz–szláv fordításból, közvetítéssel került át a *területi könyvtár* kifejezés, mely jelentésében a mi megyei könyvtárunkhoz áll legközelebb, de Magyarországon nem volt elterjedt. Szintén szovjet hatásra, az orosz nyelvből került a magyar nyelvbe a *tömegkönyvtár* elnevezés, szerencsére azonban a közművelődési jelző kiszorította a hazai használatból. ²²⁵

A társadalmi változásokkal függnek össze azok a kifejezések, amelyek a fenntartó szerint jelölték a könyvtártípust, ilyen a *tanácsi könyvtár* és a *pártkönyvtár* vagy *pártmunkás könyvtár*, utóbbiak a „pártoktatás irodalommal való alátámasztására”²²⁶ jöttek létre.

A fent említett társadalmi változások nyomán a könyvtári rendszerben is előtérbe kerültek azok a tendenciák, amelyek a korábbi központosítással ellentétben a decentralizálás felé fordultak, így kezdtek kiszorulni a *központi könyvtár*, *hálózati központ*, sőt a *dokumentációs központ* kifejezések is, ami nem jelenti azt, hogy mára teljesen kikerültek volna a használatból.

3.2.2. Könyvtáros-elnevezések

A könyvtárosok elnevezéseiben a 20. század második felében nem tapasztalunk olyan sok változást, mint az előző korszakban. A főhivatású

²²² MSZ 2155-55, 29. p.

²²³uo. 29. p.

²²⁴uo. 27., 31.p. és S-S, 772., 314. p.

²²⁵uo. 40. p.

²²⁶uo. 36.p. és S-S, 772., 776. p.

könyvtárosok szinonimája, a *függetlenített könyvtáros* azonban ma már nem használatos, mint ahogy a mellékfoglalkozású könyvtárosságot is csak a szocializmusban végezték sokan díjazás nélkül, *társadalmimunkás*-ként.²²⁷

A korszak kezdetéről való a latin *instruktor* kifejezés, mely eredetileg 'házitanítót' jelent, a könyvtárakban nyilván inkább az instruálás 'tájékoztatás, irányítás' jelentéséhez köthető, később háttérbe szorult, elavult kifejezés.²²⁸

Az előző korszak öröksége az *olvasótermi felügyelő* kifejezés, helyette, illetve vele párhuzamosan az olvasótermi könyvtáros is szerepel, a *metodikai munka* helyett pedig helyesen a módszertani munka szerepel a Könyvtári elnevezések-ben.²²⁹

A könyvtárosok képzéséhez kapcsolódik egy egészen sajátos szocialista kifejezés, amellyel lényegében a politikailag támogatott 'szakember-szükségletet' jelölték: ez a *káderek-szükséglet*.²³⁰

A szocializmus korai időszakában a könyvtárak vezetőinek káderfejlesztési tervet kellett készíteniük, aminek a fő célja az volt, hogy a korabeli politikai hatalom célzottan alakítsa a könyvtárosok ideológiai befolyásolását.

3.2.3. Az állomány nyilvántartását átfogó munkaterület szakszókinccse

Az egyedi állomány-nyilvántartás eszköze az *állománynapló* vagy *beszerzési napló*, a *növedéki napló* és a *címleltár* szinonimákkal egyszerre fordul elő, ugyanabban a jelentésben. A hiányt ugyanígy a *csökkenési napló* és a *fogyási napló* szinonimák tartják nyilván, de már 1955-ben ismert a csoportos leltárkönyv, gyarapodási és törlési résszel együtt.²³¹

A leltár formailag előfordulhatott könyv, illetve napló alakjában vagy cédulákon, és ezt a fajta cédula nyilvántartást a korszak elején még az előző időszakból átkerült kartoték szóval *leltárkartoték*-nak nevezik, a beszerzendő

²²⁷uo. 25. p.

²²⁸uo. 27. p.

²²⁹uo. 35., 33. p.

²³⁰ Sallai – Sebestyén i.m. 781. p.

²³¹ MSZ 2155-55, 20., 21., 22., 24.p. és S-S i.m. 183. p.

művek cédulás nyilvántartását pedig ennek analógiájára *javaslati kartotéknak* hívják.²³²

Az olvasók beszerzési javaslatait a *kívánságkönyv* rögzíti, sőt ebben az időben az olvasók nemcsak ennek az üzenetei révén, hanem személyesen is beleszólhattak a beszerzési munkába, így az olvasók közül különböző szakembereket vontak be tanácsadóként, akiket *beszerzési aktíva* néven ismertek.²³³

A könyvtárosok munkáját könnyítette a beszerzésben a kiadók által küldött *támpéldány*, melynek mai neve és jelentése 'mutatványszám', ám ez a könyvek esetében elavult, a folyóiratoknál még előforduló gyakorlat.²³⁴

3.2.4. A formai és tartalmi feltárás

A katalógus megnevezésére még 1955-ben is él szinonimaként a *címtár*, a korábban 'katalógus' jelentésben használt címjegyzék és *lajstrom* egymás szinonimáiként, 'bibliográfia' értelemben szerepel. A központi címjegyzéktől azonban természetesen az utaló a központi katalógushoz irányít.²³⁵

A katalógustípusok a funkciójuk szerint lehetnek *belső katalógusok*, amelynek közkeletűbb szakmai elnevezése a *szolgálati katalógus*, az olvasói katalógusra pedig ekkor még él egy sajátos kifejezés: a *közönségkatalógus*.²³⁶

A katalógus szerkezetét, struktúráját tekintve lehet *lineáris katalógus* vagy *egydimenziós katalógus* és lehet *többdimenziós katalógus* is. Az egydimenziós szerkezetű katalógusban a sorrendiség, egymásutániség biztosítja a rendet, vagyis ez a sorrend azt jelenti, hogy lineárisan, vonalszerűen, egydimenziósan haladunk szerkesztésekor. A több szempont szerint szerkesztett katalógus többdimenziós fajtáira a tartalmi feltárás kapcsán visszatérünk.²³⁷

A lineáris katalógus lehetséges előfordulásai a *címszókatalógus* 'amely a műveket a címek betűrendjében', és a *vezérszókatalógus*, korszerűbb

²³²uo. 32.p. és S-S i.m. 164-165. p.

²³³ Sallai – Sebestyén, i.m. 158., 165. p.

²³⁴ MSZ 2155-55, 39. p.

²³⁵ MSZ 2155-55, 22., 32., 31. p.

²³⁶uo. 21., 31. p.

²³⁷uo. 33.p. és S-S, 309. p.

elnevezéssel a tárgyszókatalógus, mely az 'állományt a művek tárgyát kifejező fogalmak betűrendjében tartja nyilván'.²³⁸

A nagyobb könyvtárak által központilag készített, kisebb könyvtárak számára mintául szolgáló katalógust *mintakatalógus* vagy *típuskatalógus* néven említi a szabvány.²³⁹

A *helyrendi katalógus* pedig a műveket a megjelenés helye szerint csoportosította.²⁴⁰

3.2.4.1. A formai feltárás szakkifejezései

A formai feltárás műveletét ebben az időszakban egyrészt az elavult *címtározás* és *címfelvétel* szavak jelölik, 'cíMLEírás' jelentésben, másrészt, maga a *cíMLEírás* szó, mely egyúttal a tevékenység eredményét is ugyanezzel az alakkal fejezi ki, tehát egyszerre ige és főnév is.²⁴¹ Mivel maga a cíMLEírás szó használata ma már nem tekinthető korszerűnek, a művelet első változatának elnevezése: az *alapsíMLEírás* (melyről a sokszorosítás is készül) is kikerült a használatból.

Amire ezt a műveletet végzik, vagyis mai jelentésben a 'katalóguscédula' a korszak elején még előfordul *címfelvételei lap* és *címkarton* alakban is.²⁴²

A mai *cíMoldal* kifejezéssel szemben az akkori *cíMlap* és szinonimája, a *cíMLEVEL* szó meglehetősen pontatlan, hiszen meghatározásából utólag is a cíMoldal jelentése értelmezhető: „a könyvnek első vagy második levele, amely a mű címét, rendszerint szerzőjét, az impresszumot tartalmazza, esetleg egyéb adatokat is. A cíMlap szövegét két egymással szembenálló lapra is szokták nyomni (páros cíMlap/cíMoldal).”²⁴³

Ennek analógiájára alakul a *hátlap* kifejezés is, latinul 'verző', „a levél visszája, a lapozás irányában haladva a levél második lapja”.²⁴⁴

²³⁸uo. 22., 40. p.

²³⁹uo. 34., 40. p.

²⁴⁰uo. 26. p.

²⁴¹MSZ 2155-55, 22. p. és S-S i.m, p. 316–317.

²⁴²uo. 22. p.

²⁴³uo. 22. p. és S-S i.m. 24. p.

²⁴⁴uo. 26. p.

A címhez kapcsolódó elnevezések is változatosak, különösen a mai egyéb címadat jelentését differenciálják különböző alakokban: ezek a *cím függelékei*, a *cím tartozékai*, és *címadat-kiegészítés* változatban szerepelnek, a *járadékos cím* gyűjtőfogalma pedig a *külső címet*, a *hátcímet*, az *előzékcímet* és a *fejcímet* takarja.²⁴⁵

A cím előtagú kifejezések között a *címjelzés* másképp *norma*, az ív első oldalán a rövidített címet jelöli, a *címláb* vagy *címszegély* a folyóiratok fedőlapjának alsó szegélyén futó, bibliográfiai adatokat tartalmazó sávot jelenti, a *címszalag* pedig a könyv külsején található reklámcélú papírsáv.²⁴⁶

A könyv külső borítóját *boriték* vagy *boritéklap* és *védőlap* szinonimákkal nevezik meg, a rajta lévő címet pedig *boritékcímn*ek hívják.²⁴⁷

A Sallai–Sebestyén-kézikönyvben viszont a *szennylap* és *védőlap* szinonimák az 'előcímlapot', mai értelemben 'előzéklapot' jelentik.²⁴⁸ Vagyis a védőlap elnevezés homonima.

A *közvetlen* és *közvetett címadatokat* 'a könyvből származó' és a 'külső forrásból való' adatok jelentésének kifejezésére ma már nem használjuk.²⁴⁹

A formai feltárás bibliográfiai szintjének elnevezései korábban *elemző cíMLEÍRÁS* 'analitikus' és *összevont cíMLEÍRÁS* 'összefoglaló' néven és jelentéssel ismertek.²⁵⁰

A formai feltárás, katalogizálás műveletéhez még egy olyan elavult fogalom tartozik, amely egyúttal a technikai színvonalra (tehát a gépesítés hiányára) is utal. Ez a *könyvtárírás*, mely 1955-ben és 1965-ben is ismert fogalom, szinonimája a *könyvtári kézírás*, „a kézzel írt katalóguscédulák esetében rajzolt, különálló betűkkel történő, egységes írás a biztos olvashatóság érdekében”, melyet régen a kezdő könyvtárosoknak külön tanítottak, és amelynek betűtípusait még *A könyvtáros kézikönyve* is megadja.²⁵¹

²⁴⁵uo. 22. p.

²⁴⁶uo. 22. p.

²⁴⁷uo. 21., 41. p.

²⁴⁸ Sallai – Sebestyén, i.m. 24. p.

²⁴⁹ MSZ 2155-55, 31. p.

²⁵⁰uo. 23. p. és S-S. i.m. 228. p.

²⁵¹uo. 30. p. és uo. 208. p

3.2.4.2. A tartalmi feltárás szaknyelve

A katalógustípusoknál szó volt a többdimenziós katalógusról, melynek a tartalmi feltárásban lehet szerepe és jelentősége. Ilyen többdimenziós feltárást biztosít az ún. *EF-kartoték* ('*elemi fogalmak* katalógusa' jelentésben), melynek lényege, hogy az összetett kifejezéseket, fogalomkapcsolatokat elemeire bontja. Ez a (Taube Uniterm kifejezései néven is ismert) katalógustípus az 1950-es évek amerikai könyvtári gyakorlatából került a magyar szaknyelvbe, és a Sallai–Sebestyén-kézikönyv kis gyűjteményű szakkönyvtárak használatára ajánlja. A hozzátartozó katalóguscédula eltér a szabványostól, A5-ös, vagyis dupla levelezőlap méretű.²⁵²

A Magyarországon 1949-től egységesen elterjedt osztályozási rendszer (ETO) elődjét, a tizedes osztályozást a korszak elején még *decimális osztályozás* és *decimális rendszer* néven is említik, alkotóelemét pedig, a szakjelzetet *decimális szám* vagy *tizedes szám* néven használják. Az osztályozó rendszer közös alosztásai pedig *csatlakozó szám* néven is szerepelnek.²⁵³

A korszak osztályozási rendszereinek sajátos típusa az ún. „*13-as rendszer*”, mely elsősorban kiskönyvtárak számára előnyös, a tudományos és ismeretterjesztő irodalmat 11 csoportra osztja, ezt egészítik ki 1 csoportban az ifjúsági művek és 1 csoportban a szépirodalom – innen a 13-as elnevezés. Ebben az időszakban ('60-as évek) „ez a csoportosítás az alapja a közművelődési könyvtárak statisztikájának is”.²⁵⁴

A tartalmi feltárás bibliográfiai szintjein, (mélységében) a „középtájon” helyezkedik el az annotáció, amelyre a korszak szaknyelvében szívesebben használják a *magyarázó jegyzet* 'a címleírást követő néhány soros megjegyzés a mű szerzőjéről tartalmáról', elnevezést.²⁵⁵

3.2.4.3. A besorolás szakszókincse

„A besorolási adatok típusai között találjuk a *címrendszó* vagy *tárgyi rendszó* és a *szerzői rendszó* kifejezéseket. „*Főlap* ('főtétel') esetében a

²⁵² Sallai – Sebestyén, i.m. p. 310–312.

²⁵³ MSZ 2155-55, 22., 23.p. és S-S. i.m. 263. p.

²⁵⁴ Sallai – Sebestyén, i.m. 272. p.

²⁵⁵ MSZ 2155-55, 33. p.

rendszo vagy a szerző vezetékneve (szerzői rendszer), vagy a cím első szava (címszerző). *Melléklapok* ('melléktétel') esetében rendszer lehet a címléírás szövegének egyéb eleme is."²⁵⁶

A személynevek típusaival kapcsolatban ebben az időben az összetett családnév helyett a *kettős név* kifejezés, a névelőzékés név helyett pedig *előnév* szerepel.²⁵⁷

A *rendhatározó* kifejezés jelentésére ma nehéz lenne egyetlen szót találni. Jelentését talán az eredeti magyarázat világítja meg legjobban: „lényegében a szöveg minden rendértékes eleme. Tágabb értelemben a szöveg meghatározott része, amely a szöveg besorolási helyét megszabja. Ilyen értelemben megkülönböztetünk első, második stb. rendhatározót”, amely mai értelemben a besorolási adatok rangsora.²⁵⁸

Végül, a besoroláshoz köthető még egy kifejezés, amely ma már nem használatos ebben a formában és jelentésben. Ez a *vezérlap* vagy *sorozati lap*, mely „a katalógusban összetartozó cédulacsoportok összefogására szolgáló, azok élén álló, rendszerint külsőleg is valami módon (eltérő szín stb.) megkülönböztetett cédula. Vezérlapot használunk pl. a sorozatok címléírásainak élén.”²⁵⁹

3.2.5. Raktározás – tárolás

A raktártípusok között említett elavult kifejezés a *karzatos raktár*, a zárt raktártípusra pedig még ebben az időben is használják a *remota* elnevezést. Sőt ezek „gyűjtőköre” a 20. század elejéhez képest kibővül, már nemcsak az erkölcsstelennek ítélt 'erotikus' műveket osztják ide, hanem az állam- és társadalomelleneseket is.²⁶⁰

A raktározással szorosan összefüggő könyvtestre vonatkozó kifejezések közül ma már kevésbé, ritkábban használatos a *gyémántkiadás*, mely a könyv nagyságára vonatkozik, „a legkisebb betűtípussal (gyémánt = 4 tipogr. pont) nyomtatott, apró alakú könyv”, azaz, a mai használatban:

²⁵⁶ MSZ 2155-55, 37. p.

²⁵⁷uo. 23., 28. p.

²⁵⁸uo. 37. p.

²⁵⁹uo. 42. p.

²⁶⁰uo. 27., 37., p. és S-S. i.m. 355. p.

minikönyv. Az ívek fűzés előtti állapotának kifejezése, a *kruda*, mely azonban inkább a nyomdászathoz és a kötészethez tartozik.²⁶¹

A könyv alakjához kötődő elnevezések mellőzik a latin kifejezéseket ebben az időszakban, így *rétalak* gyűjtőfogalom alatt az *ívrét*, *negyedrét*, *nyolcadrét*, *tizenhatodrét* jelölések találhatók.²⁶² Itt is megjegyzendő, hogy a *lap* kifejezést ekkor következetesen 'oldal' jelentésben használják.

A *könyvek egészségügye* alatt pedig a fertőtlenítés, konzerválás és restaurálás, sőt a javítás is értendő. A hiányos példányok elnevezése ekkor még: *csonka példány*.²⁶³

A kötéshez fűződik két elavult kifejezéstípus, a *barátfűzés*, melyet csak régi könyvek, kéziratok, bőr vagy félbőr kötések esetében alkalmaztak, amellyől a könyv gerincén bordák képződnek. Az *iskolakötés* a jegyzetek, brosúrák gyengébb kötése, amelynél a gerinc nincs domborítva.²⁶⁴

A raktárból kiemelt könyvek helyére ebben az időben *örjegyet* tesznek, latinus alakban *custos* kifejezéssel használják, mely a mai 'helyettesítő' elődje: „rendszerint kartonból készül, könyvtábla nagyságban, tartalmazza a mű raktári jelzetét, szerzőjét és címét, továbbá feltünteti, hogy hol található a mű.”²⁶⁵

A raktári tárolás nyilvántartása a *helycímtár*, ami helyett ekkor már a raktári katalógus elnevezés, a *helyszám* helyett pedig a raktári jelzet kifejezés szerepel.²⁶⁶

Könyvtári eszközök és technikák

A helykihasználást szolgálta a tömörítő állványok típusai közül közismert *forgópántos állvány*, melyet azonban a gyakorlatban a gördülő rendszer hamar kiszorít.²⁶⁷

A katalógusformák elavult változatai között szerepel a *plakátkatalógus*, mely plakátszerűen kifüggesztett jegyzékein vagy

²⁶¹uo. 25., 32. p.

²⁶²uo. 37. p. és S-S. i.m. 23. p.

²⁶³uo. 22., 29., és S-S. i.m. 361. p.

²⁶⁴ Sallai – Sebestyén, i.m. 331.p. és MSZ 2155-55, 27. p.

²⁶⁵ MSZ 2155-55, 36. p.

²⁶⁶uo. 26.p. és S-S. i.m. p. 813–814.

²⁶⁷uo. 25.p. és uo. 113. p.

kiskönyvtárak állományát, vagy nagyobb könyvtárak gyarapodását rögzítette. A leideni katalógus utódváltozata az *albumkatalógus*, a Rudolph-féle katalógusé pedig az *állványkatalógus*, melyen a keskeny papírszeletekre írt címeket mozgatható, tologatható formában tárolták.²⁶⁸ A cédulakatalógus tárolóeszközének megnevezésére még ekkor is él a *kartotékszekrény* kifejezés.

Tárolóeszköz és egyúttal tárolási technika is az azóta elavult *lyukkártya*, melynek számos változata terjedt el az 1960-as, 1970-es években. Ma már pusztán kordokumentumnak számít a *peremlyukkártya*, az *átvilágító kártya* néven ismert, későbbi *fénylyukkártya*, illetve a hozzájuk kapcsolódó gépek: a *válogatógép*, *lyukasztógép*, *tabelláló gép*, *interpretáló gép*, *kollátor-gép*. Az ennél is fejlettebb „szuper automata berendezések” lényegében a számítógépek elődei, amelyeket ekkor *elektronikus adatrögzítő gépek* gyűjtőfogalommal ismernek, melynek speciális változatai a *számoló gépek* és a *fordító gépek*.²⁶⁹

A sokszorosító technikák pedig a *stencil*, az *ormig* (szeszeshektográf), a *rotaprint* (ofszettechnika), valamint a még ekkor is élő adréma. A korszak legújabb másolási technikája a *xerográfia*, melynek során a szöveg rávetítéssel kerül a sokszorosító lemezre. Ezeket mára szinte teljesen kiszorították a különböző típusú gyorsmásolók.²⁷⁰

A raktárak és olvasótermek közötti dokumentumszállítást a könyvlifttek biztosították, pl. a '70-es évek végén *automatizált irodavasút* néven ismert 'telelift', a hírek szállítását a telefon vagy a *csőposta* valósítja meg (a Parlamenti és Egyetemi Könyvtárban működött). A távolsági vizuális hírszállítás ekkor a telex vagyis a *táv-gépiró* más szóval *távolsági írógép* segítségével történik, mely a fax elődjének tekinthető.²⁷¹

3.2.6. Olvasószolgálat

Az elmúlt fél évszázadban is használták még a korábbi eredetű *reference* kifejezést, de szűkebb értelmében, csak 'tájékoztatás' jelentésben, míg a 2. világháború előtti *reference* fogalmában a kölcsönzés és a tájékoztatás együtt szerepelt.

²⁶⁸ Sallai – Sebestyén, i.m. 201., 204., 205. p.

²⁶⁹ Sallai – Sebestyén, i.m. 583., 592., 595. p.

²⁷⁰uo. p. 209–214.

²⁷¹uo. 112., 326., 821. p.

A tájékoztatáshoz ezen kívül még két olyan elnevezés kapcsolódik, amely elavult, vagy más alakban él tovább. Ezek közül az egyik a *sematizmus*, mely a segédkönyvtári anyagban a 'név- és címtár' jelölésére szolgált. A másik maga a *címtár* szó, mely homonima, hiszen a katalóguson kívül a segédkönyvtári dokumentumtípusokat, az 'adattárakat' is jelenthette.

Az olvasószolgálat tereinek változásában a korábbi nyílt polc rendszerből *szabadpolc rendszer* lett, mely a mai 'szabadpolcos rendszer' megfelelője, a kismértékű alaki eltéréstől eltekintve.²⁷²

A legtöbb kifejezés a kölcsönzés munkaterületéhez kapcsolódik. A különböző kölcsönzési technikák és eszközök közül gyakorlatilag mára minden elavult, ami nem számítógépes, de mivel még léteznek a korábbi technikák is, csak azokat említjük, amelyek kiszorultak a használatból. Ilyen a *fényképezéssel történő* és a *hangrögzítéses*, valamint az *adatnyomógépes kölcsönzés*.²⁷³

A korábbi *térítvény* kifejezés mellett a korszak elején újnak számít az *elismervény*, „a kölcsönzési nyilvántartás számára az olvasó (kölcsönző) által kitöltött űrlap”. Ide kapcsolódik a *beiratási díj* 'beiratkozási díj', a *betétfizetés* vagy *biztosíték*, mely csak azokra az olvasókra vonatkozik, akik ideiglenesen tartózkodnak a könyvtár székhelyén, valamint a *kézizálog*, amit a *kölcsönzőállomásokon* 'ideiglenes fiókkönyvtárakban' alkalmaztak.²⁷⁴

A kölcsönzési nyilvántartások sajátos rendszere volt a már korábban is említett *indikátor* más néven *jelenléti kartoték* latinus alakban *praesenskartoték* vagy *praesenskatalógus*, melynek ebben az időszakban a *kétkártyás rendszer* a megfelelője (az egyik kártyát az olvasó személyi lapjával lejárát szerint, a másikat pedig a kölcsönadott művek betűrendjében rakják le. Ha az egyik könyvkártya külön katalógusban található, akkor ez az ún. indikátor, amely a bent lévő könyvek leírásait tartalmazza, kölcsönzésekor innen kell az egyik kártyát kiemelni.)²⁷⁵

A korszak első részében még a könyvtárközi kölcsönzés szinonimájaként él az *átkölcsönzés* és munkaeszköze, az *átkölcsönzőlap* vagy *átkérőlap*.²⁷⁶

²⁷² MSZ 2155-55, p. 37–38. és S-S. i.m. 578. p.

²⁷³ Sallai – Sebestyén, i.m. p. 466–467.

²⁷⁴uo. 450–451. p. és MSZ 2155-55, 21., 23., 40. p.

²⁷⁵uo. 461. p. és uo. 27. p.

²⁷⁶uo. 476. p. és uo. 21. p.

Ebben az időben a *postai kölcsönzés* nem a könyvtárközi kölcsönzést jelentette, hanem szó szerint postai kölcsönzést, amikor a könyvtár közvetlenül az olvasónak postán kölcsönözte a kért könyvet. Igazából ennek működőképes gyakorlatát csak a két világháború közti időben ismerjük, viszont maga a fogalom még az '50-'60-as években is élt.²⁷⁷

Az olvasókkal való közvetett kapcsolat eszköze a *kívánságjegyzék* vagy *kívánságkönyv*, amelyben nemcsak a beszerzésre vagy előjegyzésre vonatkozó igények, hanem az egyéb szolgáltatási elvárások is szerepelhettek.²⁷⁸

Elavultnak tekinthetjük a *könyvankét* könyvtári jelentését is, mely ebben az időben „valamely mű kollektív megvitatását” jelentette.²⁷⁹

Ehhez hasonlóan avult el – részben a társadalmi változások hatására – az *olvasómozgalom*, amely a tömegek tudatos, kulturált olvasásra való nevelését volt hivatott szolgálni. Ezt a kifejezést ma már egyáltalán nem lehetne használni.²⁸⁰

Végül az olvasószolgálathoz köthető egy sajátosan szocialista kifejezés, mely a könyvtárnak társadalmi munkában rendszeresen segítő olvasókat nevezte meg. Ennek szinonim formái a következők: *aktíva*, *aktivista*, *könyvtári aktíva*, *könyvtári aktivista*, *könyvtári segítőtárs*, *könyvtári segítőegyüttes*, *olvasói aktíva*. Az olvasókkal való együttműködést célozta az *olvasókonzferencia* vagy *olvasói értekezlet*, mely „a könyvtár olvasóinak olyan összejövedele, amelyen azok meghallgatják a könyvtár beszámolóját és munkatervét, eddigi eredményeit, időszerű kérdéseit, javaslatokat tesznek, kifejezik kívánságaikat stb.”²⁸¹

3.2.7. A könyvtári szaknyelv jellegzetességei a szocializmus időszakában

A szocializmus 40 éves időszakában keletkezett jó pár olyan kifejezés, amely nem tartozik szorosan a könyvtári szakszókincsbe, nem is illeszthető a

²⁷⁷uo. 482. p. és uo. 36. p.

²⁷⁸uo. 158., 388., és uo. 28. p.

²⁷⁹MSZ 2155-55, 29. p. és S-S. i.m. 420. p.

²⁸⁰uo. 35. p. és uo. 405-406. p.

²⁸¹uo. 20., 29–30., 35. p. és S-S.i.m. 483. p.

munkaterületekbe, de mint sajátos szocialista ideológiai kifejezés mégiscsak szerepel a könyvtár nyelvében is.

Ezek egy része a munkához kötődik, ilyenek a *munkaverseny*, *norma*, *munkanorma*, ez utóbbi például a különböző szakterületeken kiszámolt fejkvótát jelentette (pl. egy óra alatt hány címléírást lehet/kell készíteni). Szintén a munkához kapcsolódik a *racionalizálás* és az *újító mozgalom*, nem beszélve a *szocialista brigád-mozgalom* kifejezésről.²⁸²

De nem mellőzte a könyvtárügy a *pártirányítás* sajátos rendszerét és ideológiáját sem. A könyvtáros nem lehetett közömbös a szocialista társadalomban az országban lezajlott „forradalmi” változásokkal szemben, a *pártosság* persze nemcsak a könyvtáros érzelmeit terelte pozitív irányba a rendszer mellett, hanem befolyásolta a beszerzendő könyvek tartalmi és szerzői összetételét is, vagyis erőteljesen éreztette hatását. Elég, ha csak az ETO osztályozási rendszerének torzításaira gondolunk, a 2-es főosztály (a vallás) „elsikkasztására” és a 300-K (a marxista–kommunista irodalom) abnormális kiemelésére, felduzzasztására.

A *káderfejlesztési terv* pedig nemcsak a munkaerő-szükségletet tartotta nyilván, hanem a párttagsághoz kötődő hierarchiarendszert is megszabta, amely elsősorban az erőszakolt képzésekkel, beiskolázással manipulálta az előmeneteli rangsort. Párttagság nélkül aligha lehetett valaki könyvtárigazgató, de még osztályvezető sem nagyon. (Kivételek azért akadtak).²⁸³

3.2.8. A változások típusai

Könyvtári szaknyelvünk változásainak tipizálását legjobban az 1976-ban megjelent *Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék : Tézaurusz-tervezet* és 1992-ben megjelent 3. kiadása, a *Könyvtári és tájékoztatási tezaurusz* összehasonlítása teszi lehetővé.

Valódi változásoknak tekinthetjük azokat a folyamatokat, amelyek általában jellemzőek lehetnek minden korszak szókincsváltozásaira, ezek pedig a következők:

1. A könyvtári szabványok, előírások módosulásából eredő változások. Nyilván ezek teljesen új szavakat jelenthetnek egy-egy munkaterületen.

²⁸²uo. 30., 34. p. és uo. 406., 719., p. 725–726.

²⁸³ Sallai – Sebestyén, i.m. 51–52., 699., 781. p.

2. A társadalmi változások. A rendszerek ideológiájától esetleg filozófiájától függő, bizonyos területeket érintő változások.

3. A technikai fejlődés. Az éppen aktuális technikai vívmányok és szókészletük behatolása a könyvtári szaknyelvbe.

A nem valódi változásokat nevezhetjük álváltozásoknak. Ezek egy része abból adódik, hogy bizonyos szakkifejezéseket hol a magyarosult alakváltozatokban használnak és utalnak az idegen nyelvű alakra, hol fordítva. Másik részét azok a szerkesztés-módszertani változások okozzák, melyek egyik lényegi jellemzője hogy a specifikus deskriptorok egy része bekerül a fölérendelt fogalom deskriptora alá. A formai változásokat pedig az okozza, hogy a fogalmak közötti összefüggések jelölési kódjai módosultak.

A valódi változások közül az első csoportba tartoznak a könyvtári szabványok változásaihoz kapcsolódó szavak. Ezeket elméletileg tekinthetjük elavult szavaknak, hiszen használatuk túlhaladott, nem korszerű, régi előírásoknak felel meg, de mindaddig, amíg a gyakorlatban léteznek olyan könyvtárosok, akik címleírást mondanak dokumentum-leírás vagy bibliográfiai leírás helyett, addig párhuzamos a (régí-új) szóhasználat. Természetesen dolgozatom csak és kizárólag az írott szaknyelvet veszi figyelembe. Ez a párhuzamos szóhasználat egyébként a könyvtári szaknyelvben, az eddigiek alapján is jól láthatóan a szaknyelv kialakulásának teljes időszakára jellemző.

Az 1976-os tézaurusz-tervezetben még *betűrendes katalógus* szerepel (ami azért pontatlan, mert a katalógus szerkesztési módjára és nem a katalógus tartalmára utal), 1992-ben már szinonimaként sem vették fel, hiszen a pontosabb elnevezés a leíró katalógus. A korábban deskriptorként megadott *címleírás* bekerül a dokumentumleírás deskriptor szinonimái közé. Ugyanez vonatkozik utótagos szókapcsolataira is (címleírás története, címleírási szabályzat), címleírás helyett dokumentumleírás szerepel. Előtagos szókapcsolatainál *egyszerűsített címleírás*, *elemző címleírás*, viszont a címleírást a bibliográfiai leírás helyettesíti, mivel az a munkafolyamat a szabványban ennek a fogalomnak felel meg. A *közös fenntartás* deskriptor a legújabb kiadásban a kettős funkciójú könyvtár alatt szinonimaként szerepel. A korábban deskriptorként szereplő körülményes *nem folyóirat jellegű periodikum*, szerencsére az időszaki kiadvány deskriptor szinonimái közé került. A speciális jelentésű, 1976-ban még deskriptorként szereplő *olcsókönyvtár-sorozat* a '92-es tézauruszba egyáltalán nem került bele, viszont akkori szinonimája, a zsebkönyv deskriptorrá lépett elő. A szabadteri

könyvtárak (parkkönyvtár és strandkönyvtár) Magyarországon az '50-'60-as években jellemző könyvtártípusként működtek, a tezaurusban deszkriptorként szerepelnek, korábban pedig önálló deszkriptorok voltak. A rendszerváltozás után a könyvtártípusok között újra felbukkantak ezek a kifejezések.

Szabványváltozásokhoz kapcsolódik a *szerzői rendszó* és a *testületi szerző* kifejezések változásai, melyek az új kiadásban személynév és testületi név deszkriptorként találhatók.

A társadalmi változásokhoz kapcsolódó módosulások jól tükrözik, milyen nagy hatással lehet egy társadalomszerkezet és jellegzetes ideológiája a könyvtár szókészletére. Az 1976-os tézaurusz-tervezetben önálló deszkriptorként szerepelnek a következő kifejezések: *ateista propaganda*, az *időszerű feladatok népszerűsítése* körülírás a legújabb tézauruszban az évfordulók kategóriába kerül, utalással az előbbi alakra. Nem szerepelnek az egyéb népszerűsítő kifejezések sem, melyek az első kiadásban deszkriptorok voltak: *ifjúsági és gyermekkönyvek népszerűsítése*, *ismeretterjesztő irodalom népszerűsítése*. A minden bizonnyal orosz hatásra elterjedt kongresszus szóhoz kapcsolódó szavak, elsősorban a *kongresszusi jelentés* deszkriptora a konferenciai anyag alá kerül, mint ahogy a konferencia a '90-es években részben háttérbe szorítja a kongresszus használatát. Nem véletlenül előítéletes a szó, mivel a szocializmus idején a pártkongresszusokra asszociált elsősorban. A könyves ünnepekkel kapcsolatban változatlanul szerepel a könyvhónap, könyvhét, könyvnap deszkriptor, de elmarad önálló deszkriptorként a *könyvhónap*, *könyvhét*, *könyvnap* – *mezőgazdasági – műszaki*, mivel a hozzájuk kapcsolódó mozgalom a '80-as évek végére elhal. Tipikusan a szocialista időszak „mindenhová könyvtárat” szándékához kapcsolódik a *libresszó* kifejezés, mely 1976-ban még önálló deszkriptor, 1992-ben bekerül a letéti könyvtár alá, szinonimaként.

Elavul a korábban már említett *munkaverseny könyvtárakban*, a *művelődési autó*, a *párt- és kormányhatározatok -könyvtárügyi, tájékoztatási*, valamint a *párthatározatok népszerűsítése* deszkriptorok, valamint a *munkásmozgalmi* jelző. Nem kerültek be a '92-es tézauruszba a *szocialista brigádok* sem, a korábban önálló deszkriptorú *termelőszövetkezeti könyvtár* pedig az üzemi közművelődési könyvtár deszkriptora alá került. Főlérendelt fogalma a *szakszervezeti könyvtár*, melyekről azóta köztudomású, hogy milyen változásokon ment keresztül.

A technikai fejlődéshez kapcsolódó kifejezések egy csoportja a különböző másolási módszerekhez kapcsolódik, a korábban még önállóan szereplő *elektrolitikus* és *elektrosztatikus másolás*, *xerográfia* az átfogó *másolás* fogalom alá kerültek szinonimaként. Miközben a *sokszorosítás* szinonimáiként csupán a rég elavult *adréma* és *stencil* szerepelnek. A két átfogó fogalom alá került szinonimák egyáltalán nem árnyalják, hanem inkább összekavarják a közöttük lévő különbséget: a másolás és eredménye a másolat jellemzője a kis példányszám, míg a sokszorosítás – ahogyan nevében is benne van – eredménye (legyen az kiadvány vagy cédula) mindenképpen több, számosabb példány. A fent említett, a másolás alá került eljárások pedig – a név itt megtévesztő – sokkal inkább sokszorosító eljárások alapjai. A példa is jelzi, hogy az elnevezések időnként vezetnek, időnként megtévesztenek bennünket, ahogyan a magyar helyesírásban is az a két alaphelyzet fordul elő, hogy mikor higgyünk, és mikor ne higgyünk a fülünknek.

Az 1970–80-as években még jelenlévő technikai vívmány, a *lyukkártya* és változatai még szinte virágkorát éli. A '92-es tézaurusz előszava megjegyzi, hogy a szó használata háttérbe szorult, ezért közös deszkriptor alá sorolták egzotikus változatait: hiszen a *fénylyukkártya*, *gépi lyukkártya*, *kézi lyukkártya*, *lovaskártya*, *peremlyukkártya*, *réslyukkártya* történeti fogalomná vált a számítógép árnyékában.

Ha már a történeti fogalmaknál vagyunk, egy apró érdekesség: az 1992-es tézaurusz megközelítőleg 1300 deszkriptort tartalmaz – bár a tájékoztatóból nem tudjuk meg a feldolgozott anyag mennyiségét. Ezek közül talán a fentiek is igazolják jópár kifejezés elavulását. A tézaurusz azonban minden indoklás és bevezető nélkül két, azaz kettő deszkriptornál jegyzi meg felkiáltójellel, hogy „történeti fogalom!”. Ez a kettő a *munkáskönyvtár* és a *népkönyvtár*. A fenti példák alapján azt kell mondanunk, hogy a „történeti fogalom” kifejezés használata a tézauruszban nem mindig következetes és a kornak megfelelő.

A fogalmi összefüggések nem eléggé tiszta, egyértelmű tükrözését érdemes egy példával illusztrálnunk. Az olvasó – a könyvtárban elég meghatározó szereplő – deszkriptorának fogalmai 1992-ben a következők voltak:

- értelmiségi olvasó ('a társadalmi rétegek szerint'),
- falusi olvasó ('lakóhely szerint'),
- gyermek- és ifjúsági olvasók ('kor szerint'),
- hátrányos helyzetű olvasók ('szociális szempontok szerint'),
- munkásolvasó ('társadalmi rétegek szerint'),

- nőolvasó ('nem szerint'),
- parasztolvasó ('társadalmi réteg szerint').

A társadalmi rétegek szerint tehát értelmiségi, munkás- és parasztolvasó fordul elő, lakóhely szerint csak falusi olvasó (miközben a falusi kifejezést már alig használjuk) létezik, életkor szerint csak gyermek- és ifjúsági olvasók vannak, szociális szempontból csak a hátrányos helyzetűek, nem szerint pedig csak a nőolvasók jelennek meg a tézauruszban. Az 1992-es megjelenés természetes módon még az előző időszak „lenyomatát” viseli.

A könyvtár nyelvében nemcsak a tágabb értelemben vett társadalmi változások (társadalomszerkezeti változások) hatásai figyelhetők meg, hanem az árnyaltabb, szociolingvisztikai módosulások is. Ezek nagyon gyakran eredményeznek egy-egy részterületről „felkapott”, széles körben elterjedt kifejezéseket, amelyek többnyire kérészetűek, használatuk viszonylag hamar feledésbe merül. Ilyen divatos szóhasználat volt az 1960–70-es évek „hippi” fogalma, melyet az 1976-os könyvtári tézaurusz-tervezet önálló deskriptorként felvesz, genusa, azaz nemfogalma pedig a gyermek- és ifjúsági olvasók. Nem valószínű, hogy a hippik annyit jártak volna könyvtárba, akkora könyvtári problémát jelentettek volna, hogy az indokolná önálló deskriptorrá való előléptetésüket a könyvtári tárgyszójegyzékben. Sokkal inkább arról van szó, hogy a kifejezés annyira divatos volt, oly mértékben közszájon forgott abban az időben, hogy már-már fetisizált fontosságot tulajdonítottak neki, ahogyan ez a divatos szavak sorsára általában jellemző. Az ilyen szavakat végkimerülésig használják, egészen széles rétegekben elterjednek, aztán amilyen hirtelen felbukkantak, olyan hirtelen el is tűnnek.

A könyvtárszociológia egyik sajátos, közismert kifejezése a hátrányos helyzetű olvasó és nem ismeretlen a halmozottan hátrányos helyzetű olvasó sem. 1976–1992 között szerepelt a könyvtári tézauruszokban. Korábban a kifejezés fajfogalmi, később alárendelt fogalmi között szerepeltek az analfabéták. Érezhető a két fogalom jelentései között az alapvető ellentmondás: az olvasó, akiről kimondjuk, hogy tud olvasni (hogy olvas-e vagy sem, az egy másik kérdés), és az analfabéta, aki köztudomásúan nemcsak olvasni, de írni sem tud. Az a háttérmagyarázat, hogy a könyvtáros a könyvtárba belépő embert válogatás nélkül az olvasó gyűjtőfogalommal nevezi meg, nem mentség az ellentétes jelentésű szavak helytelen használatára. Az analfabéta olvasó kicsit olyan, mint a fából vaskariká. Ugyanakkor jogosan vetíti előre azt a problémakört, amelyet máig érzékelünk a funkcionális analfabéták könyvtári használatában.

4. Száz év változási tendenciái

4.1. Dokumentáció és/vagy információ?

A könyvtári szaknyelvben a 20. század folyamán a könyvtári tevékenységek átfogó fogalmának kifejezésére 50 éves ciklusokban változott meg a jellemző szakkifejezések (terminus technicusok) használata. Ezek az időciklusok nem lineárisan egymás után jelennek meg, hanem olyan tendenciaként, amelyben már a folyamat kezdetén ott vannak azok az elemek, amelyekhez a ciklus végén a folyamat visszatér. (Hasonló tendencia volt jellemző a könyvtáros és könyvtárnok kifejezéseink változásaira is.)

Egy adott fogalom nyelvi változásait olyan ciklikus folyamatok reprezentálják, amelyekben kezdettől fogva jelen van két terminus, az egyik elfogadottá válik, a másik látenszen jelen van és a ciklus végére kiszorítja az elfogadottá vált kifejezést, majd helyére lép. Ebben a pillanatban fel is tűnik a saját latens riválisa, amely a következő ciklusban jelen lesz, hogy a helyébe léphessen.

A folyamat illusztrálására a könyvtári tevékenység fogalmára használt összefoglaló kifejezések változásait választottuk alapul, amely a 20. században, két ciklusban, három szakkifejezéshez kapcsolódik. A 19. század vége, illetve a századforduló könyvtári tevékenységének kulcsfogalma a *bibliográfiai tevékenység*, a 20. század közepére a bibliográfiai jelző helyére lép a *dokumentáció*, a század végére pedig az *információ*, illetve a hozzájuk kapcsolódó tevékenységek elnevezései. A változások követésére a tudományos szaknyelv és a szakma tudományos intézményeinek névváltozásai szolgáltatták a legjellemzőbb és időhöz köthető példákat.

Az 1885-ben megalakult Nemzetközi Bibliográfiai Intézet már századunk első évében, 1901-ben kísérletet tett a dokumentáció fogalmának meghatározására. A *dokumentáció* kifejezés nyilvános használatával 1905 táján már találkozunk és a húszas években már közismertté válik.²⁸⁴ 1934-ben jelent meg Otlet összefoglaló műve a dokumentációról²⁸⁵ és 1937-ben változik az IIB (Institut International de Bibliographie) neve FID-re (Federation Internationale de Documentation) magyarul Nemzetközi

²⁸⁴Fülöp G. i. m., 1985, 100. p.

²⁸⁵Otlet, P.: *Traité de documentation*. Bruxelles. 1934

Dokumentációs Intézetre. Ekkor tehát az 1885-ös bibliográfiai jelző helyére az intézet nevében egyértelműen a dokumentáció terminus kerül.

Ez azt mutatja, hogy mintegy ötven év alatt szorítja ki a bibliográfiai jelzőt az akkor gyakorlatilag már 30 éve ismert és használt, mégis új szakkifejezés, a *dokumentáció*. A dokumentáció első meghatározása szerint „dokumentálni annyit jelent, mint összegyűjteni, osztályozni és terjeszteni az emberi tevékenység bármely területéről származó bármely fajta dokumentumot”.²⁸⁶ Ez, francia nyelven, az eredeti megfogalmazásban így szól: „Documentation c’est réunir, classer et distribuer des documents de tout genre tous les domaines de l’activité humaine.”²⁸⁷ Ezt a megfogalmazást utóbb túl tágnak találták, ezért a FID 1953-ban újra meghatározta a fogalmat. Mely szerint a dokumentáció „collection et conservation, classification et sélection, dissemination et utilisation de toute information”,²⁸⁸ melynek korábbi magyar meghatározási kísérlete azért nem igazán pontos, mert a kulcsszó csak körülírással szerepel benne: „Dokumentáció alatt értjük mindazt a tevékenységet, ami bárminemű ismeretanyagnak, vagy bármely adatforrás céljára alkalmas tárgynak keletkezésére, felkutatására, gyűjtésére, osztályozására és használatára vonatkozik...”²⁸⁹

Az eredeti francia szöveg egyértelműen mutatja, hogy a dokumentáció fogalmi meghatározásában 1953-ban az *információ* a meghatározó kulcsszó. Ennek a kulcsszónak a használatával ugyanis nemcsak egy újabb terminológiai vita körvonalai sejlnek fel, hanem a dokumentáció létjogosultságának ítélete is, ami persze több évtizedes folyamatos kiszorítással valósul meg (a dokumentáció helyére lép az információ).

A nagyszabású terminológiai vita a ’60-as évek elején bontakozik ki, melyben a főszereplők a dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalmak különböző értelmezései. Több fórumon, így a dokumentációs központok 1961-es prágai konferenciáján, a Documentation című szakfolyóirat hasábjain, jeles szakemberek részvételével folyik a vita, melyben két nézet áll szemben egymással. Josef Koblitz nevéhez az információ önálló, tágabb értelemben vett jelentésmagyarázata kapcsolódik, míg Polzovics Iván felfogásában a dokumentáció a főfogalom, annak csupán része a tájékoztatás

²⁸⁶ Szepesváry T.: Tudományos tájékoztatás, 8. p.

²⁸⁷ A dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalma. Terminológiai vita

²⁸⁸uo.

²⁸⁹ Káplány Géza: Könyvtárak korszerű... p. 156–157.

és az információ. Az idő azonban a Koblitz-féle, valamint a cseh- és lengyel meghatározásnak kedvezett, ezzel szinte mindenki kizárólagosan az információ fogalmával kezdett foglalkozni a dokumentációval szemben, amelynek használata folyamatosan háttérbe szorult.

Korunkban a *dokumentáció* elnevezés főként a spanyol nyelvben maradt fenn. Több könyvtártudományi tanszék nevében szerepel a *Biblioteconomía y Documentación* szókapcsolat. A neves spanyol szakfolyóirat elnevezése pedig *Revista Española de Documentación Científica*. Az utóbbi esetében a dokumentáció kiegészítő jelzőt kap, így *tudományos dokumentáció* lesz.²⁹⁰

Az idő pedig önmaga analógiájára, vagy ha úgy tetszik hűen önmagához, pontosan újabb ötven évvel azt követően, hogy a dokumentáció a bibliográfia elnevezést kiszorította a nemzetközi intézet nevéből, vagyis 1988-ban újabb névváltoztatást hozott magával. A régi rövidítés ugyan maradt FID, de a feloldásából már nem lehetett kihagyni az információ kifejezést (Federation Internationale d'Information et Documentation). Az is szimbolikus erejű, ahogy az információ beékelődik a dokumentáció elé, szinte sugallva, hogy az előbbi hamarosan eltűnik. Gondoljunk arra a névváltozásra, amelyen az OMKDK (Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ) átesett és OMIKK (Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár) lett. Még egyszer nézzük meg az évszámokat: 1885: bibliográfia, 1937: dokumentáció, 1988: információ. Így alakult száz év kulcsszavainak változása szaknyelvünkben.

A dokumentáció kifejezés hanyatlása minden bizonnyal összefügg a kor technikai vívmányaival és a velük indukált igényváltozásokkal. A 20. század végének szakembere nem tartott rá igényt, hogy tartalmilag értelmezzék számára az igényelt ismeretanyagot, sőt kifejezetten ellene van a másodkézből kapott ismeretanyagnak, csupa új és eredeti adatra vagy forrásra van szüksége. A dokumentáció kifejezés háttérbe kerülését bizonnyal az is erőteljesen befolyásolta, hogy az ebben az időben előtérben szereplő politikai hatalmak nyelvében sem volt a kifejezés közhasználatú, meghatározó. Az angolok és az amerikaiak a dokumentáció helyett ebben a jelentésben sokkal inkább az információ kifejezést használták, használják. A német nyelvterületen az információ és a dokumentáció szavak együttes használata jellemző: *Information und Dokumentation*. Legalábbis ez szerepel

²⁹⁰ Koltay T. – Prókai M.: Terminológiai változások...

szakterületünk jelentős német nyelvű kézikönyvének címében. Grundlagen der praktischen Information und Dokumentation. Szerk.: M.Buder, W.Rehfeld, T.Seeger. 3. völlig neu gefasste Ausgabe. München etc.: K.G.Saur, 1989.

A szovjet szakirodalomban nem használták a „dokumentáció” terminus technicust, ami a magyar szakfordításokban részben olyan körülményeskedő szóalkotáshoz vezetett, mint amilyen a dokumentalisztika kifejezés, amely vitathatatlanul mutatja az orosz nyelv hatását. Az oroszból származik az informatika szó is, hiszen 1965-ben Moszkvában jelent meg egy új kézikönyv a tudományos tájékoztatás elméletéről, és ekkor használja először a három szovjet szerző²⁹¹ az informatika kifejezést, melyet a kibernetika, bionika, szemiotika, kozmonautika analógiájára neveztek el.

A bibliográfia – dokumentáció – információ kulcsszavak változásával párhuzamosan az általuk előtérbe kerülő tevékenységek és tudományterületek elnevezései is hasonló változásokon estek át. A változásokban tehát meghatározó szerepe volt a nyelvi eredetnek (angolszász vagy szláv) és a politikai orientációnak. Ennek megfelelően az ötvenes évektől kezdve az információhoz kapcsolódó tudományos vagy nem tudományos tevékenységek megnevezésére egy sajátos, nyugat–kelet vonal mentén kialakuló kettősség jellemző, mely magyar nyelvterületen a mai napig tartja magát.

Az *információtudomány* (information science) kifejezést J. E. L. Farradane használta elsőként 1955-ben²⁹². Tíz évvel később, 1965-ben jelent meg A. I. Mihajlov, A. I. Černyj és R. S. Giljarevskij szovjet szerzők műve, amelynek címe *Osnovy naučnoj informacii*. Nem volt azonban egyetértés abban a tekintetben, hogy a *naučnaja informacija* kifejezést hogyan értelmezzük: *tudományos tájékoztatásként* vagy *tudományos informatikaként*, netán tudományos *információ* legyen a fordítás. Ennek megfelelően az 1968-as új kiadás címe már *Osnovy informatiki* (Az informatika alapjai) lett.

Az angol nyelvterületen közben az *information science* kifejezés terjedt el. Ez ekkor már az intézménynevekben is tükröződött. Az *Amerikai Dokumentációs Intézet*, mely 1955-ben még pályázatot hirdetett a dokumentáció fogalmának meghatározására, 1967-ben nevet változtatott és *Amerikai Információtudományi Társaság* (American Society of Information Science) lett az új neve. 2000-ben, megint csak az idők szavára hallgatva a

²⁹¹ Szepesváry T. – Vajda E.: Az informatika helye a tudományok rendszerében. In: TMT, 1970, 8-9. sz. 614. p.

²⁹² Horváth T. (szerk.): Könyvtárosok kézikönyve 1., 1999, 17. p.

technológia szó is az elnevezés végére került, így a társaság neve ma *American Society of Information Science and Technology* lett. Időközben pedig eltűnt belőle az *Amerikai* jelző, így – nemzetközi jellegét hangsúlyozandó, az új név *Association for Information Science and Technology* (ASIS&T).

Az előbbieknél némileg ellentmondva, két neves angol nyelvű folyóirat címe viszont egyaránt mutatja a dokumentáció továbbélését és az információtudomány fontosságát: *Journal of Documentation* és *Journal of Information Science*.

A magyar nyelvbe a politikai hovatartozás kényszeréből következően az informatika kifejezés kerülhetett be és válhatott elterjedté.

A 20. század kulcsszava azonban vitathatatlanul az *információ* szó, melynek meghatározására, fogalmának körülírására több ezer kísérlet történt.

Az információ-meghatározások analitikustól szintetikusig terjedő széles skáláján jellemző az egy-egy szempontból, szemszögből való megközelítés. A fogalom történeti áttekintése és azzal párhuzamosan a mai legáltalánosabb értelemben vett értelmezése, jelentésárnyalatai, a nyelvi struktúrában való elhelyezés szempontjából az információ általánosságban véve valamilyen (újra) értelmezett adat, tartalmi eltérés, különbözőség. Az információ tulajdonságai közé tartozik, hogy energiajelenség, átalakulásra képes, felcserélheti hordozóit.

Összefoglalva megismételhető, hogy a könyvtári szaknyelvben a századelőn a bibliográfiai tevékenység, a század közepén a dokumentációs tevékenység (ezen belül is a tartalmi feltárás különböző szintjeihez kapcsolódó új irányzatok, dokumentációs szolgáltatások), míg napjainkban az információs tevékenység a jellemző. Hangsúlyozva, hogy a tevékenységek végső könyvtári célja ugyanaz, csupán megvalósulási formáik és elnevezéseik mögött tükröződik mindegyikben egy-egy korszak színvonalának és hangulatának lenyomata.

4.2. A könyvtár és a számítógép nyelve a gépesítés kezdetén ('90-es évek)

A magyar számítástechnikai szaknyelv a számítógép hazai térhódítása óta terminológiai viták és változások tárgya. A technika szinte rajtaütésszerű, tehát nem fokozatos, folyamatos elterjedése, betörése a magyar piacra olyan

nyelvészeti, lexikai problémákat vetett föl és görget maga előtt, amelyekre a legtöbb esetben lehetetlen természetes és jó megoldást találni. A nyelvészek többnyire tehetetlenül széttárlják kezüket, hiszen az öntörvényű nyelvi folyamatok nem szabályozhatók. Hiába próbálták a sajtó hasábjain élesebbnél élesebb elmék ötletes magyar kifejezést fabrikálni a hardver és szoftver elnevezésére, sajnos az angol fogalom magyarosult alakváltozatát a mai napig nem sikerült kiszorítani, valóban magyarrá változtatni.

Az 1992-es szaknyelvi konferencia egyik kulcstémája éppen a számítógépes szaknyelv alakulása volt. „Ha a magyar számítástechnikai szaknyelv eredetét vizsgáljuk, azt látjuk, hogy a lexikai állomány több mint 90%-a angol eredetű, illetve angol keletkezési mintát követ.”²⁹³ Ha csak a *computer – komputér – personal computer – PC – számítógép* kifejezések elterjedésének változásaira gondolunk, látható, hogy ebben az esetben az angol eredeti kifejezések hogyan honosodtak meg, és hogyan vált magyarrá az eredetileg idegen kifejezés. Az akkor megjelent dokumentumok címében és nyelvében jól tükröződik az a folyamat, ahogyan az idegen eredetű és magyarrá vált szinonimák a nyelvi rendszerbe beépültek, ahogyan egységesült a „honosodási” folyamat.

A fenti gondolatok is jól illusztrálják, hogy a magyar számítástechnikai szaknyelv szókinccse komoly identitászavarokkal küszködött, tudathasadásos közegben létezett a rendszerváltozás után. Ezt talán mi sem mutatja jobban, mint az, hogy ha a kezdet kezdetén egy átlagos magyar anyanyelvű állampolgár minden számítógépes előképzettség nélkül elolvasott egy bevezető számítógépes szakkönyvet, komoly nyelvi és fogalmi nehézségekbe ütközött. Ennek oka az volt, hogy az ismeretterjesztő szakkönyvek többségének szerzői ekkor terminológiai hiátusok miatt „botránys” magyarsággal fogalmaztak, szókinccsük nem volt következetes, fogalmilag nem felvilágosított, hanem elhomályosított, mondattanilag is anglo-barbár volt.

Miközben a számítástechnikai szaknyelvben (vírusmódra) hemzsegték a nyelvészeti problémák, maga a technika egyre gyorsabban hatolt be újabb és újabb szakterületekre, azok hagyományos szókinccsét is (fertőzéssel) veszélyeztetve.

Miből adódtak ellentmondások a számítógépes könyvtári szaknyelvben?

Ha csupán három integrált könyvtári rendszert hasonlítunk össze, a kezdet kezdetén (a könyvtári gépesítés elején) megállapíthatjuk, hogy

²⁹³ Kis Ádám: A számítástechnikai szaknyelv újratermelődő hibái, 564. p.

nemcsak a könyvtárosok és a számítógépes szakemberek nem beszéltek egy nyelvet, hanem három azonos céllal készült könyvtári rendszer sem beszélt egy nyelvet, pontosabban nem a könyvtár nyelvét beszélték.

A kezdet kezdetén maga az integrált könyvtári rendszer elnevezés az egyik felhasználói dokumentációban „integrált könyvtárautomatizálási szoftver” néven (Voyager), a másikban „integrált könyvtárkezelő rendszer” vagy „integrált teljes körű könyvtárfeldolgozó program” (Szirén) néven fordult elő, de sorolhatnánk a körülírásokat, ugyanannak a fogalomnak a kifejezésére. Az összehasonlítást nemcsak ilyen fogalmi körülírások nehezítették, hanem az a jellemző tény is, hogy ha három integrált rendszert megpróbálunk összevetni, biztos, hogy, mindegyikből hiányzott legalább egy modul, és egyidejűleg mindegyikből más és más. Valamennyinek léteztek a kilencvenes évek elején kidolgozott hatásos moduljai, amelyek dominánsak lehettek, de azok általában mind-mind más könyvtári munkaterülethez kapcsolódtak. Hogyan is tudhatta volna így a számítástechnika vizein lavírozó gyanútlan és többnyire a gépesítésben képzetlen könyvtáros ekkor, hogy a magyar Szirén bárkáját vagy inkább az amerikai utasszállító hajót, a Voyager-t válassza. Az egyikben az egyik modul volt jó, a másikban egy teljesen másik, holott a könyvtárban a gyarapítástól kezdve a tájékoztatásig valamennyi munkaterületnek összhangban kellene működnie. Ez azonban csak a kezdet és a kiindulási probléma. Az integrált könyvtári rendszerek elméletileg komoly előtervezést, funkcióelemzést igényelnek. Nem mindegy, hogy milyen típusú könyvtárak szolgálatára használjuk a rendszereket. Ha ez az előtervezés elmarad, nincs átfogó koncepciótervezet az integrált rendszer kialakításakor, vagyis ha a számítástechnikai szakembernek nincs kellő rálátása a könyvtári munkaterületekre, olyan anomáliák keletkezhetnek, amelyeket utólag sokkal nehezebb módosítani, mint kellő előrelátással. Így fordulhatott elő, hogy „teljes körű” rendszerekből hiányzott a gyarapítási modul, általában nem voltak alkalmasak bibliográfia- vagy repertóriumkészítésre, hogy nem tudtak megfelelni a cédulakatalógus szerkesztésénél alkalmazott elvárásoknak, könyvtárilag szabványellenes elemeket használtak, nem alkalmazkodtak kellően a különböző könyvtártípusok elvárásaihoz, adatbázis-modellezésük nem volt könyvtár-szakmailag alapos.

Általánosságban jellemző, hogy az integrált könyvtári rendszerek nem ismerték pontosan a könyvtári szakkifejezések jelentését, az idegen nyelvről magyarra fordított rendszerek többségében meghonosodott magyar nyelvű könyvtári szakkifejezés helyett körülírást használtak (pl. előjegyzés helyett: „várakozó lista” – mintha fogászaton lennénk, hosszabbítás helyett:

„megújítás” volt pl. a Voyagerben). A felhasználói dokumentációk szintaxisa könyvtári szempontból sokszor értelmezhetetlen lett, pl.: „A rendszavak szerepe megegyezik a kézi nyilvántartásban a mutatókéval.” (Szirén) Egyértelműen terminológiai zavarra utal ez a mondat, hiszen a rendszó a bibliográfiai tétel besorolási adatának része, a katalógusban nincs mutató, csak utaló. Ha a bibliográfiai kézi nyilvántartásra vonatkozik az analógia, akkor, mint a bibliográfiai apparátus eszköze, jó a szó használata, csak más a szövegkörnyezet és nem egyértelmű a kapcsolat.

Több ízben kapott a könyvtáros szabványellenes utasítást: pl. „...rendszavakhoz ne vigyünk be testületi szerzőségi adatot”, vagy „... idegen szerzők esetén a szabvány szerinti formát használjuk, pl. Lev Tolsztoj = Tolsztoj, Lev”, amiből kiderült, hogy a rendszer nem ismeri a cirill–latin transliterációt. Volt olyan integrált rendszer a gépesítés kezdetén, amelyik összekeverte az állomány-nyilvántartás és az állományellenőrzés fogalmát (igaz, hogy a leltár és leltározás kifejezésünk valóban homonima), összemosta az irodalomjegyzéket a bibliográfiával.

Az idegen eredetű integrált rendszerek átvétele azzal a veszéllyel is fenyegetett, hogy belső (hazai) körülmények miatt nem tudunk a rendszereknek megfelelni. Az amerikai könyvtári gyakorlatban nem volt olyan jelentősége a katalogizálásnak, mint nálunk, mert a könyvtárak vagy a kiadóktól vagy ügynökségektől már eleve MARC-formátumban kapták a bibliográfiai adatot, vagy nagyobb könyvtáraktól készen vásárolták meg azokat. De mit kezdhettünk volna mi, magyar könyvtárosok a '90-es évek elején azzal a javaslattal, hogy kössünk szerződést valamelyik könyvtári szolgáltatást nyújtó nagy katalógussal (OCLC, RLIN), vagy céggel, mely visszamenőlegesen rekordkonverziót nyújt számunkra (pl. a Voyagerben).

Azt gondolhatnánk, hogy a könyvtárban a legkönnyebben gépesíthető munkák azok az adminisztratív, egyszerű nyilvántartási munkaterületek, amelyekhez a legkevesebb szellemi potenciál szükséges (leltározás, állomány-nyilvántartás). Ennek ellenére éppen ezek a területek el voltak hanyagolva, hiányosak voltak vagy hiányoztak az integrált rendszerekből a gépesítés kezdetén (pl. Dr. Lib), pedig az integrálásnak a megrendelésnél kellene kezdődnie, nem mellőzve a behasonlítási lehetőséget.

Összefoglalva a problémaköröket: az integrált könyvtári rendszerek többsége a kilencvenes évek elején nem tudott minden könyvtári munkaterületnek az élő szabványokat hűen követve megfelelni. Ennek három alapvető oka felismerhető: az egyik az, hogy az integrált rendszerek egy része kívülről próbálta integrálni a könyvtári munkaterületeket – vagyis

szakterületen kívüli volt. Másik része „területen” kívüli, vagyis külföldi, idegen eredetű volt, amelynek adaptálása, magyarosítása nemcsak terminológiai, hanem tágabb környezeti nehézségeket is fölvetett. Végül a harmadik típus szépséghibája, jöllehet területen és szakterületen belüli, elsősorban szerkezeti volt, struktúrája nem követte a könyvtári munkaterületek klasszikus egymásra épülését, vagyis az alulról építkezés elvét. (Típus-példák sorrendben: Szirén, Voyager, Dr. Lib.)

Az a nem mindig előnyös sokféleség, amely a könyvtári gépesítést, az integrált könyvtári rendszerek bevezetését az elmúlt húsz évben kísérte, meghatározta a magyar könyvtári rendszerben az országos közös katalógusok sorsát is. Az egységesítés minősége ugyanis nagyrészt a technológiai háttér alkalmazkodási képességétől függ. Mindaddig, amíg a keletkezésüket és működésüket tekintve ennyire heterogén integrált könyvtári rendszerek nem alkalmazkodnak hiánytalanul a könyvtári szabványokhoz és a kialakult könyvtári szaknyelvhez (a természetes kölcsönhatás úgyis elkerülhetetlen), sem verbális, sem fogalmi szinten nem lehetnek teljesen összhangban sem egymással, sem a kiszolgált könyvtárral és a könyvtári munkafolyamatokkal.

4.3. A 21. századi terminológia²⁹⁴

A könyvtárakban végbement terminológiai változások egyaránt érintették a könyvtártudományt és a tág értelemben vett, gyakorlati könyvtári munkát, mind fogalmi, mind nyelvi szinten. Az utóbbival kapcsolatosan számos új fogalom jelent meg a 21. században.²⁹⁵

A könyvtárak és a könyvtárosok általában a tudás reprezentációjával, szövegekkel és képekkel foglalkoznak, mintsem magával a tudással,²⁹⁶ a könyvtártudomány számára viszont fontos annak megismerése, hogy miként teszünk szert tudásra, és hogyan használjuk azt. Az adat – információ – tudás fogalomkörrel kapcsolatos elképzelések alapfeltevése az, hogy az adatból információ, az információból tudás hozható létre, továbbá, hogy az adat, az információ és a tudás egymásból határozhatók meg.²⁹⁷ A legközismertebb és

²⁹⁴ A fejezet Koltay T. – Prókai M.: Terminológiai változások a 21. századi... című cikkének felhasználásával készült, annak rövidebb, részleteiben módosított változata.

²⁹⁵ Koltay T. – Prókai M.: Terminológiai változások a 21. századi...

²⁹⁶ Buckland: A könyvtári szolgáltatások újratervezése, p. 17–18. p.

²⁹⁷ Rowley, J.: The wisdom hierarchy..., p. 167–168.

legelterjedtebb értelmezés szerint az adat elemi ismeret, a belőle nyert információ már értelmezett adat, a tudás pedig értelmezett információ, „magunkévá tett” ismeret. Leegyszerűsítve: minden további értelmezés az ismeretszerzés folyamatában egy magasabb szintre vihet bennünket.

Az információ és hordozóinak változásai a nyelvi szinten is módosulásokkal járnak.

Az eddig vázolt nyelvi változások elemi szintjén, a bibliográfia – dokumentáció – információ kulcsszavak jelentései mögött érdekes fogalomváltozási tendencia volt megfigyelhető. A bibliográfia kifejezésben a görög eredetű biblio- előtag jelentése a ’könyv-’, vagyis könyvvel kapcsolatos tevékenység. A szóhasználat egyértelműen jelzi, hogy a 19. század végén a könyv a legáltalánosabb, legelterjedtebb ismerethordozó volt. Azzal együtt is, hogy az időszaki kiadványok – melyeknek egy része szintén „könyvjellegű” volt – száma ekkor rohamosan megnövekedett. A 20. század közepére ez megváltozik, a dokumentum kifejezés használata egyértelműen fogalmi tágulást tükröz, vagyis sokkal többféle ismerethordozót képes magába foglalni, a nyomtatott dokumentumtípusoktól a hangzóig és mikroformáig. A 20. század végére pedig az információ jelentése még tágabb értelemben tartalmaz mindenféle hordozót, mely ismeretet közvetíthet. Ugyanakkor fontosabbá válnak a tartalmi kérdések, maga az ismeret, az információ, tehát miközben a fogalom terjedelme egyre tágul, a fizikai terjedelem asszociációja az információ és hordozói összefüggésében egyre zsugorodik.²⁹⁸ Egyre kisebb fizikai hordozón egyre nagyobb mennyiségű adat fér el, vagyis az információhordozók folyamatos „belső tágulása” figyelhető meg.

Az új fogalmak és a terminológia

Könyvtár alatt ma már nemcsak a szó eredeti értelmében vett hagyományos könyvtárakat értünk, hanem más, információszolgáltató intézményeket. A könyvtárak pedig egyre inkább megváltoztak, miközben különböző új formáik együtt élnek a régiekkel.

Igen sok, főként az új technológiák, az internet által megteremtett lehetőség és kihívás jelent meg a könyvtárak életében, és hívott életre új fogalmakat és szakkifejezéseket. Ezek jelentős része a 20. század végén és a

²⁹⁸ Koltay – Prókai i.m.

21. században jött létre. Ezekből a következők kialakulását és problémáit mutatjuk be:²⁹⁹

- *a közös katalógusok,*
- *a digitális és az elektronikus könyvtár,*
- *az e-könyvek,*
- *a metaadatok,*
- *az ontológiák, taxonómiák, folkszonómiák,*
- *a virtuális tájékoztatás,*
- *az információs műveltség,*
- *a nyílt hozzáférés,*
- *a tudásmenedzsment,*
- *a könyvtártudomány hivatalosan elismert tudományterületei*

A közös katalógusok témaköre elsősorban azért érdekes számunkra, mert a viszonylag gyors terminológiai fejlődés példáját adja. A *shared catalogue* szó magyarításakor a *közös katalógus* kifejezés aránylag hamar kiszorította az *osztott katalógust*, jelezve ezzel, hogy itt az adatok közös használatáról van szó, míg az osztott katalógus a katalogizálási tevékenység módjára vonatkozott, és arra utalt, hogy ebben a tevékenységben az egyes tagkönyvtárak milyen jogosultsággal, milyen módon vesznek részt. A közös katalógus terminus egyszerre képes megfelelni a használói oldal és a könyvtárosok tevékenysége felőli fogalmi elvárásoknak.

A *virtuális könyvtár* fogalmát gyakran igen tágan értelmezik. Célszerű azonban, ha fogalmát leszűkítjük olyan azonosítók rendezett gyűjteményére, amelyek másutt tárolt, és hálózaton elérhető dokumentumokat jelölnek és tesznek elérhetővé. Ezek megvalósulását jelentik a linkgyűjtemények vagy más néven forráskalauzok (*Subject Guides*).³⁰⁰

A *digitális könyvtárak* olyan szervezetek, amelyek meghatározott közösségek számára eszközöket nyújtanak digitális művek gyűjteményeinek azonnali és gazdaságos eléréséhez.³⁰¹ A digitális könyvtár nemcsak digitális (elektronikus), hanem nyomtatott dokumentumokat is tartalmazhat. Ezért is

²⁹⁹uo.

³⁰⁰Koltay: Virtuális, elektronikus, digitális...

³⁰¹WATERS, 1998

beszélnek sokan *hibrid könyvtárról* vagy *komplex könyvtárról*.³⁰² Ezek jelentéstartalma azonos, az utóbbi elnevezés azonban kevésbé terjedt el, annak ellenére, hogy figyelembe veszi annak lehetőségét, hogy a *hibrid* jelzőhöz pejoratív jelentés kötődhet.³⁰³ A digitális könyvtár fogalma egyaránt jelölhet eredetileg is digitális változatban létrejött műveket valamint utólag digitalizált nyomtatott műveket is. Ezek között lényeges különbségek is lehetnek az eltérő formátumok és a szövegek kereshetősége alapján.

Az *elektronikus könyvtár* esetében nincs ilyen egyértelmű meghatározásunk. Gyakran a digitális könyvtárral szinonim módon használjuk, másrészt viszont érdemes azt a megközelítést alapul vennünk, mely szerint a digitális könyvtár az elektronikus könyvtáron keresztül érhető el, annak részét képezi.³⁰⁴ Általános értelemben elektronikus alatt a géppel elérhető, géppel vagy valamilyen egyéb technikai eszközzel működtethető, hozzáférhető tartalmakat értjük. Ebből az értelmezésből következik az e-könyv kifejezés használata is, amely napjainkra elterjedtté vált.

A nyomtatott könyv tulajdonságainak megőrzésére törekvő (olvasásra szánt, lapozható, görgethető) *elektronikus könyv (e-könyv)*³⁰⁵, amely valamilyen technikai eszköz által teszi lehetővé a digitális tartalmak olvasását. Jellemzője, hogy kis helyen elfér, könnyen hordozható, szembarát felületű. A 21. század elején az információhordozó felületek és eszközök, táblagépek (tablet) felidézik az ókori viasz- és palatáblák tulajdonságait, amelyeken – akkor és most is – változtatható szövegekkel dolgozhat(t)unk. Hogy milyen eszközök és típusok válnak ideig-óráig uralkodóvá, a jelenlegi felgyorsult fejlődésben nehéz lenne előrejelezni.

Az e-könyv (digitális könyv) meghatározása körül korábban uralkodó terminológiai zűrzavar helyébe egyre inkább az az egységes megközelítés lép, hogy az e-könyv egyaránt magába foglalja az interneten forgalmazott szöveget és az olvasásához szükséges hardvereket, azaz könyvolvasó eszközöket (készülékeket). A szöveg a hardvertől nem választható el, és nem írható újra.

³⁰² Mader, 2001, p. 368–369

³⁰³ Koltay – Prókai i.m.

³⁰⁴ Koltay T. – Ördögné Kovács M.: Digitális könyvtári témák a könyvtárosképzésben. 485. p.

³⁰⁵ Koltay T.: E-könyvek: technológia és birtoklás. In: Médiakutató. 11. évf., 3. sz., 2010., p. 49–53.

Tehát továbbra is hozzájuthatunk olyan könyv-tartalmakhoz, amelyeket aztán asztali számítógépünkön, notebookon, PDA-n és más eszközökkel olvashatunk. Uralkodóvá azonban a fenti értelemben vett – bár még messze nem szabványosított – e-könyv látszik válni.³⁰⁶

A *metaadat* szó jelentése: strukturált adat az adatról. Ilyenek a könyvtári katalógusok, a tárgyszó-indexek, újabb formájukban a weben található dokumentumok leíró adatai. A könyvtári világban hagyományosan bibliográfiai adatok néven ismerjük, gépi szabványuk a MARC. A web gyors növekedése és mérete szükségessé tette azonban, hogy ettől eltérő metaadat-szabványokat is kidolgozzanak.

A metaadatok nemcsak a hagyományos könyvtári értelemben vett formai és tartalmi feltárás által megszabott funkciókat látják el, tehát nemcsak leíró jellegűek. A leíró metaadatok azonban domináns szerepet töltenek be.

A könyvtári területen eddig legszélesebb körben elterjedt leíró metaadat-formátum a *Dublin Core* (DC, <http://dublincore.org>). Érdemes néhány sort szentelnünk az elnevezésnek. A Dublin Core elnevezés úgy alakult ki, hogy 1995 márciusában az Ohio állambeli Dublinban, az OCLC (<http://www.oclc.org/>) székhelyén rendeztek egy szakértői összejövetelt. A név tehát nem Írország fővárosára utal. A *core* elnevezés pedig arra figyelmeztet, hogy a dokumentumok legalapvetőbb jellemzőinek leírására szolgáló, korlátozott, a jövőben várhatóan már nem bővülő adatelem-készletről, *magról* van szó.³⁰⁷

Az *ontológia* eredeti jelentésben a létről, a létezés törvényeiről szóló tudomány, a metafizika alapvető része. A könyvtári információs környezetben az ontológiák (főként így, többes számban használva) kialakításának célja, hogy segítségükkel a web forrásai a tartalmuk alapján, a mai böngészőknél jobban kereshető módon legyenek elérhetők. Arra szolgálnak, hogy a számítógépes rendszerek felhasználóinak fejében lévő fogalmi sémákat leképezzék a számítógépes rendszerek nyelvére.³⁰⁸

A *taxonómia* szóval eredetileg is olyan hierarchikus struktúrákon alapuló osztályozási rendszereket jelölünk, amelyek a terminus technicusok

³⁰⁶Koltay T.: E-könyvek: technológia és birtoklás. In: Médiakutató. 11. évf., 3. sz., 2010., p. 49–53.

³⁰⁷ Koltay – Prókai i. m.

³⁰⁸Dezsényi et al.: Tudásalapú információkinyerés, 201. p.

segítségével szervezik rendszerbe egy-egy tudományterület létezőit. Ezeket főként tudományos rendszerezés céljára alkalmazzák, azonban szolgálhatnak adminisztrációs célokat is: például áruk, foglalkozások, tevékenységek osztályozását. Az utóbbira példa a TEÁOR, a Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási Rendszere.

A webes információkeresést szolgáló taxonómiák az általuk képviselt fogalmakat hasonlóság alapján rendezik és csoportosítják, méghozzá viszonylag alacsony hierarchiaszinten, hogy számítógéppel kezelhetők legyenek.³⁰⁹

A *folkszonómia* (folksonomy) kifejezést a központi autoritás nélküli („amatőr”, „laikus”) osztályozási rendszerek megnevezésére szokás alkalmazni. Ezek lényege, hogy egy-egy csoport, közösség tagjai kifejezéseket, „tag”-eket, címkéket rendelnek különböző elemekhez, például fotókhoz vagy blogbejegyzésekhez, és ezeknek a címkéknek a gyűjteménye jelenti magát az osztályozást.³¹⁰

A virtuális tájékoztatás lényege az, hogy a kérdező olvasó és a válaszoló könyvtáros közötti (alapvetően verbális) kommunikáció anélkül zajlik le, hogy a felhasználó egyidejűleg, fizikailag jelen volna akár csak úgy is, hogy telefonál. A kommunikáció eszköze lehet e-mail (vagy az azt helyettesítő webes űrlapok), valamint csevegés (chat).

A terminológiai gyakorlat némileg bizonytalan. Célszerűbbnek látszik azonban, hogy a *virtuális tájékoztatás* terminus terjedjen el a *digitális* jelző helyett. Ebben a tájékoztatásban ugyanis nem annyira a digitális jelleg dominál, mint inkább az, hogy a könyvtáros és a felhasználó virtuálisan van jelen. A kérdések megválaszolására ugyanis nemcsak digitális (elektronikus) forrásokat használhatunk, és az online források használata önmagában még nem is virtuális tájékoztatás.³¹¹

Az információs műveltség lényege az információszükséglet felismerése, az adott probléma megoldásához szükséges információ azonosítása, megtalálása, értékelése és hatékony felhasználása a probléma

³⁰⁹ Horváth Z.: Taxonómia – az egyezményes nyelvek szerepe..., 211. p.

³¹⁰ Koltay – Prókai i.m.

³¹¹ Ellis: Approaches to teaching through digital reference, p. 103–105.

megoldására.³¹² Az információs műveltségről beszélve különösen hangsúlyoznunk kell az információforrások kritikus kezelésének fontosságát.

Az információs műveltség átfogó fogalom, amely magába foglalja a számítógépes írástudást (computer literacy) és szinonimáit. Az utóbbi tehát csak szükséges, de nem elégséges feltétel.

Az információs műveltség erősen kötődik az egész életen át tartó tanuláshoz. Ilyen módon az információs műveltséget pedagógiai eszköznek tekinthetjük, amely mindenekelőtt a tanulóközpontú oktatást állítja középpontba. Az ügyét képviselő személyek és mozgalmak elképzelése szerint az információs műveltség nemcsak a könyvtárhoz kapcsolódik, aligha kétséges azonban, hogy terjesztésében kiemelkedő szerepe van a könyvtárnak és a könyvtárosoknak.

Az információs műveltség fogalma, a maga összetettségében egyaránt hordozza a kultúra, a műveltség és az írástudás jegyeit. Ezért is van, hogy az angol *information literacy* kifejezést *információs írástudás* vagy *információs műveltség* néven is magyarázhatjuk, azonban az utóbbi megnevezés terjedt el a legjobban, bár használata nem mentes az ellentmondásoktól.³¹³

Közben terjedni látszik a *digitális írástudás* (digital literacy) elnevezés is, amelynek használata nem mindig következetes, van egy tágabb, átfogóbb értelmezése is, de többnyire az információs írástudáshoz képest szűkebb jelentésben, a számítógépek kezeléséhez kapcsolódó készségek összefoglaló ismereteire vonatkozik.

A tudományos publikációkhoz való nyílt hozzáférés (open access) fogalmát sokféleképpen értelmezik. Egy viszonylag részletes definíciója a következő kritériumokat tartalmazza:

- A felhasználó nem fizet az interneten hozzáférhető tudományos közlemények olvasásáért, nyomtatásáért, nem kereskedelmi célú, korlátozás nélküli felhasználásáért,
- Harmadik személy számára azonban általában tilos a tartalom közvetítése,
- A szerző szinte a teljes szerzői jogokat magának tartja meg, és máshol is közzéteheti művét.

³¹²ALA, 1989

³¹³ Koltay – Prókai i.m.

Az *open access* terminus magyarázása kapcsán az a megegyezés jött létre, hogy a helyes magyar fordítás nem *szabad*, hanem *nyílt hozzáférés*.³¹⁴

A *knowledge management* szókapcsolatot egyaránt fordíthatjuk úgy *tudásmenedzsmentnek*, *tudásszervezésnek*, mint *ismeretkezelésnek*, *ismeretszervezésnek*, bár az előbbi terminus kétségkívül elterjedtebb. Igazi viták azonban a tudásmenedzsment tárgyával kapcsolatban vannak, nevezetesen, hogy van-e egyáltalában tudásmenedzsment. Ilyen módon leginkább a tartalom kezeléséről (*content management*-ről) lehet szó.³¹⁵

Az UNESCO tudományfelosztási nomenklatúrájában a könyvtártudomány alkalmazott nyelvészetnek minősített négy részdiszciplínaként jelenik meg. Ezek a következők:

- *abstracting*,
- *automated documentation*,
- *documentary languages*,
- *documentation*.

A dokumentációról már ejtettünk szót. Ennek számítógépes megvalósításait most nem kívánjuk érinteni.

A *dokumentációs nyelvek*, közismertebb nevükön az *információkereső nyelvek* olyan mesterséges nyelvek, amelyek az információk megtalálásában a mindennapi vagy szakmai nyelv spontán használata okozta nehézségeket hivatottak kiküszöbölni.³¹⁶

Az *abstracting* szó eredetileg elvonatkoztatást jelent. Az ennek megfelelő magyar *referátum* (illetve tevékenységként *referálás*) szó ezzel összefüggésben, de már a dokumentumok tömör szöveges reprezentációját jelentő elnevezésként került a könyvtártudományba. Más szakterületek képviselői számára azonban messze nem ennyire egyértelmű a terminológia. A folyóiratokban megjelenő cikkeket kísérő, azok szerző által összeállított *author abstract* magyar elnevezése szinte csak a könyvtárosok között egyértelműen *autoreferátum*.³¹⁷

³¹⁴Bánhegyi 2006: 134–135, Koltay 2006: 423. p.

³¹⁵ Koltay – Prókai i.m.

³¹⁶Ungváry – Vajda: Könyvtári információkeresés, 8. p.

³¹⁷ Koltay: A referálás elmélete és gyakorlata, p. 12–14.

4.4. Összegzés

A könyvtári szaknyelv történeti változásainak követésében időrendi sorrendben tárgyaltuk a szókincs meghatározó területeit. Fontosnak tartottuk a klasszikus könyvtári szókincs számbavételét nemcsak a múlt felidézése, hanem a jelennel és a legújabb szókinccsel való összekapcsolása miatt is. A dolgozatban elsődleges helyen szerepeltek az elmúlt csaknem kétszáz év alatt (a 19. század elejétől a 21. század elejéig) használt és részben elavult szókincs elemei, a magyar nyelvű könyvtári szaknyelv kialakulásának elemzése. Olyan szavak gyűjtése volt a legfontosabb (bár nem kizárólagosan), amelyek valószínűleg kikerültek a könyvtári szaknyelv használati köréből, amelyek valamilyen szempontból történetivé váltak. Az írott szaknyelv elemzésében a legfontosabb könyvtártani, elsősorban általános, gyakorlati könyvtártani művek és szakszótárak, fogalomtárak szolgáltak alapul. Természetesen a dolgozat válogató jellegéből adódóan sem lehet teljes. Az elavult szókincs tekintetében viszont a teljesség igényére törekedett.

A szaknyelv kialakulását megelőző korszak szókincsváltozásait, a klasszikus és nyelvújítási lexikát, valamint a mai terminológiai problémákat csupán jelzésértékűként, érintőlegesen közelíti meg, az elsőt történeti előzményként, a másodikat „előrejelzésként” és egyúttal a múltba való visszacsatolásként értelmezte.

A könyvtári szaknyelv – és általában a szaknyelvek – változásai elsősorban a lexikai és szemantikai változásokban tükröződnek. Szintaktikai és morfológiai kérdésekben, a szaknyelvekben is a természetes köznyelvi változások hatása érvényesül elsősorban és jellemzően. Ezért ezeknek a területeknek az elemzését a dolgozat nem tartotta feladatának.

A könyvtártudomány fejlődése jelentős mértékben az ezt a diszciplínát megjelölő terminusok kialakulásának és fejlődésének története is. Ebben a változásban is nagy szerepe volt a terminusok eredetének és az aktuális politikai orientációnak. Korunkban, a hétköznapiakban a *könyvtártudomány* elnevezést használjuk, viszont e tudományág és szakterület tartalmát legjobban a *könyvtár- és információtudomány* kifejezés fedi le.

Elnevezésének megfelelően a könyvtártudomány terminológiájának is kulcskérdése az információ fogalmának meghatározása, amely a 20. század vívmánya, ahogyan a könyvtártudomány fogalmainak és az azokat tükröző szakkifejezéseknek a jelentős része a 20. század végén és a 21. században jött létre. A terminológia alakulását a könyvtártudomány területén is nagymértékben befolyásolja diszciplináris hovatartozása és interdiszciplináris

kapcsolatrendszere. Ahogy arról szóltunk, az utóbbi számos nyelvészeti vonatkozást rejt.³¹⁸

A nyelvészet és a könyvtártudomány határterületén a téma megközelítése szándékosan és remélhetőleg kevésbé nyelvészeti, mint amennyire könyvtártani szeretne lenni. Történetiségében arra törekedett, hogy összekapcsolja a könyvtári múltat a jelennel és közvetítse a jövő számára, Kudora Károly útjelzése mentén, a könyvtáros mindenkori ars poeticáját szem előtt tartva.

³¹⁸ Koltay – Prókai i.m.

5. Tárgymutató

1

13-as rendszer, 94

A,Á

A.M.D.G.

MIND, 10

acta

akta, 9

adat, 54

adatnyomógépeskölcsonzés, 98

adatulni, 54

adományok, 65

adréma, 97, 103

adrema címírógép, 85

adrémalevonat, 84

advolutum, 9

agitatóriusmunka, 87

ajánlati lap, 85

akcessziós katalógus, 66

akcessziós-kartoték, 67

aknakönyvtár, 88

aktíva, 99

aktivista, 99

akvizíció, 9

alapcímléírás, 92

alapcímtár, 69

alapítvány, 54

album, 9

albumkatalógus, 97

aldina, 9

alfabet, 9

alfabetikus, 10

államsegély, 65

állománynapló, 90

állvány, 83

állványkatalógus, 97

almanach, 10

alosztály, 76

alszak, 76

altisztek, 64

altiszti szolgálat, 64

anagramma, 10

analectum, 11

analitikus, 11

analitikus címnyomás, 84

anepigrapha, 11

annales, 11

annoDomini

A. D., 11

annotáció, 11

anonim

anonym, 11

antifonárium, 11

antikva, 11

antiphonale, 11

antológia, 12

anyakönyvtár, 61

apellatívum, 12

apographon, 12

apoztróf, 12

appendix, 12

archívum, 12

arczkép, 74

aritmetika, 12

arkánium, 12

árkus, 12

armárium, 12

armarius, 12

ars, 12

assistens, 12, 63

asszisztens, 12

asztronómia, 12

ateista propaganda, 102

átkérőlap, 98

átkölcsonzés, 98

átkölcsonzólap, 98

atlasz, 12

attitulatio, 13

attitulatio libri, 13

átvilágító kártya, 97

átvizsgálás, 68

audiovizuális, 13

aurea sectio, 13
autobiográfia, 14
autóbuszkönyvtár, 88
autográf, 14
autókönyvtár, 88
automata, 14
automatikus osztályozás, 14
automatizálás, 14
automatizált irodavasút, 97
autopszia, 14
autor
 autor, 13
autoreferátum, 120
autotíпия, 14
autotypia
 autotypia, 14

B

B.L.S.

Benevolo Lectori Salutem, 14
barátfűzés, 96
beékelési rendszer, 79
beírási díj, 85
beiratási díj, 98
belső katalógus, 91
bélyeg, 67
bestiarium, 15
beszerzési aktíva, 91
beszerzési napló, 90
betétfizetés, 98
betűrendes cédulajegyzék, 69
betűrendes cédula-czímtár, 70
betűrendes címtár, 70
betűrendes katalógus, 70, 101
betűrendes lajstrom, 70
betűrendes szakcímtár, 75
betűsoros címtár, 70
betűsoros szerzőikartoték, 70
biblia, 15
bibliator, 15
bibliobusz, 88
bibliofília, 15
bibliofilkiadás, 15

bibliofilm, 75
bibliográfia, 15
bibliográfiai keresés és tájékozás, 85
bibliográfus, 15
bibliographiai szakrendszer, 75
bibliológia, 15
bibliománia, 15
biblion
 biblia, 15
bibliopola, 15
bibliopolium, 15
bibliotafus, 16
bibliotéka, 16
bibliotékárius, 16
bibliotekográfia, 16
bibliotekonómia, 16
bibliothecae praefectus, 16
bifólium, 16
bilingvis, 16
biobibliográfia, 16
biográfia, 16
bírságpénzek, 65
biztosíték, 98
blaszfémia, 16
boríték, 93
borítékcím, 93
borítékcím, 73
borítéklap, 93
borjú-bőr kötés, 81
botanicum, 16
breviárium, 17

C

calamus. *Lásd* kalamus
capitulum, 17
captatiobenevolentiae, 17
caput, 17
carton, 17, 71
catalogus, 69, *Lásd* katalógus
catalogus alphabeticus, 17
catalogus systematicus, 17
cahedraticus, 17
cédulák nyomása, 84

cédula-kartoték, 70
cenzúra
 censura, 17
charta
 carta, 18
cím függelékei, 93
cím tartozékai, 93
címadat-kiegészítés, 93
cimélia, 18
címfelvétel, 72, 92
címfelvételi lap, 92
címjelzés, 93
címkarton, 92
címláb, 93
címlap, 92
címleírás, 92, 101
címleiratsorokoztatás, 84
címleltár, 90
címlevél, 92
címmás, 71
címmásolat, 71
címnyomás, 84
címrendszó, 94
címzalag, 93
címsegély, 93
címshó, 78
címshó katalógus, 76
címshó katalógus, 91
címtár, 91, 98
címtározás, 92
cirkulációs szolgálat, 86
citátum, 18
codex. *Lásd* kódex
cognomen, 18
collatio, 18
compacto
 kompaektor, 18
computer
 komputer, 110
convolutum, 18
copertura, 18
corvina. *Lásd* korvina
curriculum vitae, 19
custodes, 19

custos, 19, 96
czédulaczimtar-szekevény, 83
czédula-katalógus, 70
czédula-lapok, 72
czédulatartó bútor, 83
czédulatartó fiók, 83
czédulatartó szekevény, 83
czikk, 54
czím, 54
czímfölvétel, 72
czímjegyzék, 70
czímlap, 54, 71
czímlapozás, 71
czímleírás, 72
czímshó, 78
czímtár, 69, 70
Czimtarak, 59
czímtározás, 71
Czimtarozás, 59

Cs

csatlakozó szám, 94
csomagkönyvtár, 61
csonka példány, 69, 96
csökkenési napló, 90
csőposta, 97

D

datum, 19
decimálás, 76
decimális, 19
decimális osztályozás, 94
decimális rendszer, 94
decimális szám, 94
decimáló, 76
decimátor, 19
dedikálás
 dedikáció, 19
dedukció, 19
definíció, 19
deleátor

del., 19
deletio, 19
deponálni, 19
depozitorium, 19
depozitum, 19
desiderátum, 19
desiderium, 19
deszkriptor, 19
diakritikus jelek, 20
dialektika, 20
diárium, 20
dictionarium, 20
didaktika, 20
digitális, 21
digitális írástudás, 119
digitális könyvtár, 115
digitalizált, 21
digitus, 21
díjnok, 54
dijnokok, 64
diphtherai, 21
diploma, 21
diptychon
diptichon, 21
diszciplína, 21
díszkötés (selyem, bársony), 81
disszertáció
dissertatio, 21
docens, 21
documentiren, 54
doktrina, 21
dokumentáció, 106
dokumentációs központ, 89
dokumentációs nyelvek, 120
dokumentum, 21
donáció, 21
donatus, 21
dotáció, 22
duplány, 80
duplikáció, 22
duplikátum
duplicatum, 22
duplum, 22
duplum venditum, 22

duplum-jegyzékek, 80

E,É

editio, 22
editio princeps, 22
editor, 22
efemer
ephemer, 22
efemeridák, 22
EF-kartoték, 94
egész bőr kötés, 81
egybekötés, 82
egybenyomat, 82
egydimenziós katalógus, 91
egyetemes névczímtár, 69
egyöntetűség, 78
egységésíteni, 54
egyszerűsített címleírás, 101
elektrolitikus másolás, 103
elektronikus, 23
elektronikus adatrögzítő gépek, 97
elektronikus könyv
e-könyv, 116
elektronikus könyvtár, 116
elektrosztatikus másolás, 103
elemi fogalmak, 94
elemző címleírás, 93, 101
elenchus, 23
elismervény, 98
előnév, 95
előzécím, 73, 93
első őr, 63
elsőrendű rendszó, 78
elzevir, 23
embléma, 23
emendator, 23
empiria, 23
enchiridium
enchiridion, 23
enciklopédia, 23
epigráf, 24
epigráfia, 24
epilógus, 24

errátum, erráta, 24
et alii, 24
etiquette, 67
eufemizmus, 24
evidencia-kartoték, 64
évlapok, 54
ex libris, 24
excudit, 24
exempláris
 exemplár, 25
explicit, 25

F

fakszimile
 facsimile, 25
faktográfia, 25
falusi- és népkönyvtárak, 60
falusi könyvtár, 89
fasciculus, 25
fejcím, 73, 93
felállítás, 79
felolvasó-terem, 62
felügyelők, 64
felütő munkák, 85
felvétel, 71
felvételi cédulá, 72
felvigyázó, 63
felvilágosító (reference) szolgálat, 86
felvilágosító jegyzet, 77
fényképezéssel történő kölcsönzés, 98
fénylyukkártya, 97, 103
fiilialé, 25
fogalom, 54
fogyási napló, 90
fogyatéék állomány, 68
fóliáns, 25
fóliánsok, 81
folió, 81
fólió, 25
folium, 25
folium rectum, 25
folium versum, 25
folkszonómia, 118

folyóiratok, 73
folytatások, 74
folytatásos művek, 73
fordító gépek, 97
forgópántos állvány, 96
formátum, 25
foszlány kötés, 81
főcimmás, 77
főfelügyelők, 64
főkönyvtárak, 64
főlap, 78, 94
földabrosz, 54, 74
főosztály, 76
főőr, 63
főszak, 76
fragmentum, 25
fraktúra, 25
frontispicium, 25
függetlenített könyvtáros, 90

G

galériás rendszerek, 62
gépi lyukkártya, 103
graduale, 25
gradus, 25
gumi-arabikum, 68

Gy

gyarapodás, 65
gyarapodási napló, 66
gyémántkiadás, 95
gyűjtelék, 54
gyűjteményes művek, 73
gyűjteményes sorozatok, 73
gyűjteményes vállalatok, 73
gyűjtmények, 74
gyűjtő cím, 73
gyűjtő kötet, 73
gyűjtőcédula, 74
gyűjtőcím, 73, 74
gyűjtőcím, 73

gyűjtőkartoték, 67
gyűjtő-kartoték, 74
gyűjtő-kartotéklapok, 74
gyűrűskönyv, 83

H

habent sua fata libelli, 25
hágcsó, 84
hágcsós, karzatos könyvtár, 61
hálózati központ, 89
hangrögzítéses kölcsönzés, 98
harántretű, 81
harmadőr, 63
harmadrendű rendszavak, 78
hártya, 26
határidő-intés, 86
hátcim, 73, 93
hátlap, 92
házonkívüli használat, 85
hebdomadalis, 26
hektográf, 26
hektográf eljárás, 85
helybeli használat, 85
helycímtár, 96
helycímtár, 79
hely-czímtár, 70
helymutató, 66
helynapló, 66, 80
helyrajzi címtár, 70
helyrajzi felállítás, 79
helyrendi katalógus, 92
helyszám, 96
helyszámjelzet, 80
helyszámjelzet cédulácskák, 68
helyszámozás, 80
helyszámozását, 66
helyszini használat, 85
herbárium, 26
hibrid könyvtár, 116
hierarchia, 26
hírlap, 54
historia, 26
hivatás, 54

hivatkozás, 77
honorárium, 26
hungarikum, 26

I, Í

időrendi felállítás, 79
időszerű feladatok népszerűsítése, 102
*ifjúsági és gyermekkönyvek
népszerűsítése*, 102
igazgató-őr, 63
ikonográfia, 27
illuminátor, 27
illusztráció, 27
illusztrál, 27
imperial folio, 27
impresszum, 27
imprimatur, 27
imprimatúra, 27
in albis, 27
in brevi, 27
in duplo, 27
in extenso, 27
in memoriam, 27
incipit, 27
incl.
 inclusive, 27
index, 27
index librorum prohibitorum, 28
indikál, 28
indikátor, 28, 86
indorsatum, 28
indukció, 29
in-folio, 27
információ, 109
 informatio, 29
információkereső nyelvek, 120
információs műveltség, 119
információtudomány, 108
informál, 29
iniciálé, 29
inkunábulum
 inkunabula, 29
in-plano, 30

inszkripció, 30
institutum libri, 30
instruktor, 30, 90
integrál, 30
intellektus, 30
intelligencia, 30
interfoliatio, 30
interpretáció, 30
interpretáló gép, 97
interpunkció, 30
inventár
 inventárium, 30
involutrum, 30
irodalom, 54
irodatisztek, 64
írógépkézeltő, 63
iskolaiértesítők, 74
iskolakötés, 96
ismeretterjesztő irodalom népszerűsítése,
 102
ívcím, 73
ívrét, 81, 96

J

járási könyvtár, 89
járulék, 54
járuéléki napló, 65
járuélékos cím, 93
járuelványi napló, 65
javaslati kartoték, 91
jegyzék, 54, 70
jelenléti kartoték, 98
jelszó-index, 76
jelzet, 67
jelző szám, 67
jót-állás, 54
jótálló nyilatkozat, 85

K

káderfejlesztési terv, 100
káderszükséglet, 90

kalamus, 30
kalendárium, 31
kalligráfia, 31
kapitális, 31
kapszula, 82
kardex
 cardex, 31
karmazsin (carmasinum), 81
kartográfia, 31
karton, 31
kartankötés, 81
kartoték, 31, 70
kartotéka, 31
kartotéekfiók, 83
kartotékszekrény, 83, 97
karzatos raktár, 95
 kaszinói könyvtár, 60
katalogizáló, 69
catalogus, 70
katalógus
 catalogus, 31
kategória, 31
kaucsuk-bélyegző, 67
keményítőcsiriz, 68
kétkártyás rendszer, 98
kétnyelvű cím, 72
kettedrétű, 81
kettős cím, 72
kettős címlap, 72
kettős név, 95
kettős térítvény, 86
kettőspéldány, 80
kezelő tiszt, 63
kezelői asztal, 83
kézi könyv, 54
kézi lyukkártya, 103
kézíratos katalógus, 70
kézizálog, 98
kikölcsönzési napló, 86
kikölcsönzőállomás, 61
kikölcsönző-helyiség, 62
kilindrosz. Lásd volumen
kinyomtatott katalógus, 70
kívánatkönyv, 66

kívánatlap, 86
kívánságjegyzék, 99
kívánságkönyv, 91, 299
klasszifikáció, 31
klasszifikálni, 31
kódex, 31
kollacionálás, 32
kollátor-gép, 97
kolléga, 32
kollekció, 32
kolligátum, 32
kolofon, 32
kolumna, 33
komma, 33
kompakt, 33
kompatibilis, 33
kompiláció, 33
komplex könyvtár, 116
konferencia, 33
kongresszus, 33
kongresszusi jelentés, 102
konkordancia, 33
konzorcium, 34
konzultáció, 34
kópia, 34
kopíroz, 34
korrektor, 34
korrektúra, 34
korvina, 34
kotta, 34
kölcsöndíjak, 65
kölcsönkönyvtár, 55, 60, 61
kölcsönzőállomás, 89
kölcsönzőállomásokon, 98
könyvalaku tok, 82
könyvankét, 99
könyvcímlajstrom, 69
könyvcímsor, 69
könyvek egészségtana, 82
könyvek egészségügye, 96
könyvek felállítása, 59
könyvfelállítás, 79
könyvfelvétel, 71
könyvháznok, 55
könyvhét, 102
könyvhónap, 102
könyvjegyzék, 54, 70
könyvkézbesítés, 88
könyvlajstrom, 65
könyvnap–mezőgazdasági–műszaki, 102
könyvtár, 54
könyvtáratútbusz, 88
könyvtár csomag, 61
könyvtári aktíva, 99
könyvtári aktivista, 99
könyvtári igazgató-őr, 63
könyvtári kézírás, 93
könyvtári segítőegyüttes, 99
könyvtári segítőtárs, 99
könyvtári szakférfiak, 63
könyvtárírás, 93
könyvtárjegyzék, 70
könyvtár-jegyzék, 70
könyvtárkezelő, 63
könyvtár-kocsi, 61
könyvtárkocsi (bibliobusz), 88
könyvtárnok, 55, 62
könyvtáros, 55, 62
könyvtárőr, 63
könyvtár-szövetkezet, 61
könyvtártiszt, 63
könyvtártisztek, 64
könyvterem, 62
körzeti könyvtár, 89
kötet, 55
középfokú tisztviselők, 64
közönségkatalógus, 91
közös fenntartás, 101
közös katalógus, 115
központi könyvtár, 89
közvetlen és közvetett címadatok, 93
községi javadalom, 65
kresztomátia
 chrestomatia, 34
kriptonima
 kryptonima, 34
krónika, 34
kronogramma, 34

kronológia, 34
kruda, 96
krúda, 34
kumuláció, 34
kumulál, 34
kurátor, 34
kuratórium, 34
kurrens, 34
kurzív, 35
külső cím, 93
kvadrivium. *Lásd* quadrivium
kvart, 35

L

laboráns, 63
lajstrom, 70, 91
 laistrom, 35
lap, 96
laprendszer, 86
látkép, 74
lectorium, 35
lectrum, 35, 84
legenda, 35
legendárium, 35
leírás, alaki, 71
leíró bibliográfia, 71
lektor, 35
leltár, 55
leltárkartoték, 90
lemma, 35
lénia, 35
lexikon, 35
liber, 35
liber catenatus
 libri catenati, 36
liber manualis, 37
libraria, 37
librariolum, 37
librarius, 37
libresszó, 102
libri prohibiti, 37
licentia, 37
ligatúra, 37

linea, 37
lineáris katalógus, 91
lista, 37
literatura, 37
locus, 37
logika, 37
lovaskártya, 103
lunellum, 37

Ly

lyukasztógép, 97
lyukkártya, 97, 103

M

magazin, 37
magazin-rendszer, 62, 79
magyarázó jegyzet, 77, 94
maiusculum, 37
makulatúra, 37
makulatúraanyag, 69
manu propria, 37
manuale, 37
manuscriptorum
 manuscriptorium, 38
manuscriptum, 37
mappa, 38
marginalia, 38
margó, 38
másodőr, 63
másodrendű rendszó, 78
másolás, 103
materia, 38
mecénás, 38
melléklapok, 95
membrana
 membran, 38
memória, 38
mentor, 38
meta-, 38
metaadat, 38, 117
metodikai munka, 90

metszetszoba, 62
minerva, 38
miniator, 38
miniatúra, 38
minor, 38
mintakatalógus, 92
minta-könyvjegyzék, 65
mintakönyvlajstrom, 65
minusculum
 minuszkulum, 38
missale, 38
mobil, 39
monitor, 39
monográfia, 39
mottó, 39
mozgókönyvtár, 88
multiplex, 39
multiplikáció, 39
munkanorma, 100
munkáskönyvtár, 103
munkásmozgalmi, 102
munkaverseny, 100
munkaverseny könyvtárakban, 102
muzeum, 39
műhelykönyvtár, 88
müncheni beékelési (ugró-számú)
 rendszer, 79
műszaki elnevezések, 57
műszavak, 57
művelődési autó, 88, 102

N

negyedőr, 63
negyedré, 96
negyedré, 81
nem folyóirat jellegű periodikum, 101
nem nyilvános könyvtár, 60
népkönyvtár, 60, 103
névczímtár, 70
nevező esetben, 77
névjegyzék, 70
névsor, 70
nihil obstat, 39

nomád- vagyvándorkönyvtár, 61
nomenklatura
 nomenclatura, nómenklatura, 39
norma, 39, 73, 93, 100
notabene
 notabene! , 39
növedék, 55
növedéki napló, 66, 90
növedéknapló, 66
numerikus, 40
numero
 numerus, 39
numerus currens, 40
numerus libri, 40

Ny

nyílt hozzáférés, 120
nyílt polczrendszer, 85
nyilvános, 55
nyilvános könyvtár, 60
nyilvános szolgálat, 85
nyolcadré, 81, 96
nyolczad-rét, 55
nyomatott katalogus-czédulák, 82
nyomatvány, 55
nyugjel, 78

O,Ó

officina, 40
oktáv, 40, 81
olcsókönyvtár-sorozat, 101
oldalcím, 73
olvasási szabályok, 87
olvasói aktíva, 99
olvasói értekezlet, 99
olvasók lajstroma, 85
olvasókonferencia, 99
olvasókönyv, 85
olvasómozgalom, 99
olvasószoba, 62
olvasótermi felügyelő, 90

ontológia, 40, 117
opus
 op., 40
orgánum, 40
ormig, 97
ostracon, 40
osztályigazgatók, 64
osztályozó, 69
osztályőr, 63
osztott és osztatlan népkönyvtár, 60
osztott katalógus, 115

Ö, Ő

őr, 63
őrjegy, 96
összevont címléírás, 93

P

paizsacs, 67
paizsacsok, 67
paizska, 68
pajzsocska, 67
palimpszeszt, 40
panteon, 40
papirusz, 41
paradigma, 41
parentézis, 41
parkkönyvtár, 89
pars, 41
*párt- és kormányhatározatok –
 könyvtárügyi, tájékoztatósi*, 102
párthatározatok népszerűsítése, 102
pártirányítás, 100
pártkönyvtár, 89
pártmunkás könyvtár, 89
pártosság, 100
patent, 41
patriotika, 41
pécze, 55
péczeszó, 78
péczézni, 55

pecsét, 67
pecsételés, 67
pegma, 41
példány, 55
penna, 41
percamenarius, 42
peremlyukkártya, 97, 103
perforáció, 42
pergamen, 42
periodikum, 42
permutál, 42
personal computer
 PC, 110
pertinens, 42
plágium, 42
plakát, 42
plakátkatalógus, 96
plenáris, 42
poliglott
 polyglott, 42
poligráfia, 42
portál, 42
possessor, 43
postai kölcsönzés, 99
posztumusz
 posthumus, 43
pőre kötés, 81
praesens
 prézens, 43
praesenskartoték, 98
praesenskatalógus, 98
precentor, 43
predikátum
 praedicatum, 43
prezencia, 43
prezenskatalógus. *Lásd* indikátor
prezentációs címlap, 43
prezentálni, 43
primer, 43
prímoldal, 43
program, 43
projekciós készülék, 43
projektor, 43
prolegomena, 43

prológus, 43
pronomen, 43
prospektus, 43
proveniencia, 43
psalterium, 43
pszeudonim
 pseudonym, 43
publikáció, 44
publikál, 44
puha kötés, 81
pulpitus, 44

Q

quadrivium, 44
quantitas, 44
quart, 44, 81
quartal, 44

R

racionalizálás, 100
raktár, 55
raktárkönyv, 80
raktárnok, 55
raritás, 44
reálkatalógus, 75, 76
recenzió, 44
redakció, 44
redőnyös könyvszekrény, 84
redundáns
 redundancia, 44
referál, 45
referátum, 45, 120
reference, 45, 97
 referenz, 45
reference osztály, 85
reference szolgálat, 59
referencia, 45
regény, 55
regiszter, 45
regisztrálás
 regisztráció, 45

reklamáció
 reclamatio, 45
rektó, 45
reláció, 45
releváns, 45
réma, 45
remota, 45, 95
remoták, 80
rendelési kartoték, 64, 67
rendelési napló, 64
rendelő cédulák, 64
rendelő osztály, 64
rendelvény, 55
rendhatározó, 95
rendszer, 55
rendszeres címtár, 75
rendszo, 78
rendszo (pécceszó), 78
repertórium, 45
repozitórium, 45
repozitóriumok, 68
reprezentálni, 45
reprodukál, 45
reprodukcó, 45
réslyukkártya, 103
rész cím, 73, 74
rétalak, 96
rét nagyság, 81
retorika, 46
retrospektív konverzió, 46
revideálni, 46
revízió
 revisio, 46
részbélyegző, 67
rezerválni, 46
rituale, 46
rizma, 46
rotáció, 46
rotaprint, 97
rovat, 55
rubrika, 46
rubrikátor, 46
rubrum, 46
Rudolph indexer könyv, 82

Rudolph-féle mutató (könyvmutató), 82
ruggyanta, 55
ruggyanta-bélyegző, 67
ruhatár, 55

S

Schlagwortkatalog, 76
Schlagwort-katalógus, 76
scriptor, 46
scriptorium, 46
scriptuarius, 47
sculpsit, 47
sedecimo, 47
segéd, 63
segédőr, 63
segédtiszt, 55
segéd-tisztviselők, 64
seira, 47
selejtezni, 55
sematizmus, 48, 98
septem artes liberales, 48
signet, 48
silabizál
 sillabizál, 48
sillybos
 sillybes, 48
sine anno, 48
sine loco, 48
sine nomine, 48
sokasítás, 84
sokszorosítás, 103
sokszorosított katalógus, 70
sokszorozni, 55, 84
sommás, 48
sorozat, 55
sorozati lap, 95
sorozati-cím, 74
sorozatok, 73, 74
spatium
 spácium, 48
species, 48
specimen, 48
spicckolumna, 48

státus
 státusz, 48
stencil, 97, 103
stich-próbák, 68
strandkönyvtár, 89
struktúra, 48
studium, 48
stylus
 stylus, stílus, 48
superexlibris, 49
supplementum, 50
syllabus, 50
syllabus errorum, 50

Sz

szabadpolc rendszer, 98
szabályzat, 55
szabvány, 55
szakcímtár, 70, 75
szak-czímtár, 70
szakdíjnok, 63
szakkartoték, 70, 76
szaklap, 55
szakma, 55
szakosztályozás, 75
szakosztályozni, 55
szakozás, 76
szakozó, 69, 76
szakrendszer, 55
szakrendszerű katalógus, 70
szakrendszerű tárgyi katalógus, 76
szakszervezeti könyvtár, 102
szálláskönyvtár, 88
számlálógép, 87
számoló gépek, 97
Számozás, 59
számozógép, 68
szattyán, 81
szekunder, 50
szennycím, 73
szennylap, 93
szeparátum, 50
szépészeti felállítás, 79

széria

széries, series, 50

szerzemény, 55

szerzeményi dotatio, 64

szerzeménykönyv, 66

szerzői rendszó, 94, 102

szerző-jelzet táblázat, 80

szigla, 50

szignatúra

signatura, 50

szignet, 50

szinonim, 50

szisztéma, 50

szisztematikus, 50

szisztematikus osztályozó rendszer, 76

szocialista brigád-mozgalom, 100

szocialista brigádok, 102

szolga, 63

szótárformájú katalógus, 70

szótárkatalógus, 76

szöveg cím, 73

szövetkezeti könyvtár, 88

szurrogátum

surrogátum, 50

T

tabella, 50

tabelláló gép, 97

tabula, 51

tagdíjak, 65

támpéldány, 91

tanácsi könyvtár, 89

tanintézeti könyvtár, 60

tárgyczimtár, 75

tárgyi jegyzet, 77

tárgyi katalógus, 76

tárgyi rendszó, 94

tárgyi vezérszó, 79

tárgynevek, 77

tarisnyakönyvtár, 88

társadalmimunkás, 90

tarsolyos rendszer, 86

tartalom-jegyzék, 70

tautológia, 51

táv-gépiró, 97

távolsági írógép, 97

taxonómia, 51, 117

téka, 51

teljes és csonka népkönyvtár, 60

téma, 51

teremaltisztek, 64

teremkönyvtár, 61

téritvény, 86, 98

téritvény (elismervény)-rendszer, 86

termelőszövetkezeti könyvtár, 88, 102

terminológia, 51

terminus technicus, 51

területi könyvtár, 89

testületiszterző, 102

textualis, 51

textus, 52

tezaurusz, 52

tipográfia, 52

tipográfus

typographus, 52

típuskatalógus, 92

tiszteletdíj, 56

tiszteletpéldány, 56

tisztviselő, 63

titulatúra, 52

titulus, 52

tizedes szám, 94

tizenhatodré, 96

tizes szakrendszer, 76

tok, 82

tomos

tomus, 52

topográfia, 52

totum, 52

többdimenziós katalógus, 91

többes példányok, 80

többbszörösítés, 84

többbszörözés, 84

többbszörözni, 56

tömegkönyvtár, 89

törvényhatósági könyvtár, 60

törzscédula, 72

törzscédulakartoték, 66
törzslapos rendszer, 86
traktátus
 traktátum, 52
transzkripció, 52
transzliteráció, 52
trívium, 52
tudásmenedzsment, 120
tudományos rendszerű katalógus, 76
tudományos tisztviselők, 64
tudoriértekezés, 74

U,Ú

ugró számok rendszere, 79
újító mozgalom, 100
ujság, 56
újságkötés, 81
unikum, 52
útalás (Rückweis), 77
útalólap, 77
utánnymot, 56

V

vademecum, 53
vakán, 53
vákát, 53
válogatógép, 97
válu, 82

vándorkönyvtár, 88
variánsok, 53
védőlap, 93
verzál
 verzális, 53
verzió, 53
verző, 53
vesztéségnapló, 68
vétel-ülés, 65
vetustissima, 53
vezérlap, 95
vezérszó, 56, 77, 78
vezérszókatalógus, 91
vinyetta, 53
virtuális, 53
virtuális könyvtár, 115
vis major
 vis maior, 53
volumen
 vol., 53

X

xerográfia, 97, 103
xilográfia, 54

Z

zárócím, 73

6. Felhasznált irodalom

1. ALA 1989. American Library Association Presidential Commission on Information Literacy. Final report. Chicago, Ill.: American Library Association.
2. Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések kézikönyvtára. Bp., Akadémiai Kiadó, 1994. 843 p.
3. Ballagi Aladár: Felvidéki könyvtárbúvárlatok. In: Magyar Könyvszemle, 1879. 1. füz., p. 13–20.
4. Ballagi Aladár: A nagyszombati érseki főgymnásium könyvtára. In: Magyar Könyvszemle, 1888. 199.p.
5. Bánhegyi Zsolt: Fogalmi és terminológiai zavar: az Open Access NEM „szabad hozzáférés”. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 53 (2006) (3), p. 134–135.
6. Barna Ferdinánd: A Magyar Nemzeti Muzeumi Széchenyi Országos Könyvtár rendezéséhez. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 4. füz., p.173. és 1876. 3. füz., 127. p.
7. Bawden, D. – Robinson, L.: Introduction to information science. London: Facet, 2012.
8. Bisztray Gyula (szerk.): A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesületének évkönyve II. 1937–38. Bp., [s.n.], 1938. 96. p.
9. Bozóky Alajos: A berlini királyi könyvtár legújabb szabályai. In: Magyar Könyvszemle, 1887. p. 249–260.
10. Björk, B. 2004. Open access to scientific publications – an analysis of the barriers to change? In: Information Research 9 (2) <http://InformationR.net/ir/9-2/paper170.html> (2009.november 5.)
11. Buckland, Michael: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Budapest: OSZK., 1998.
12. Buda Attila: Könyvtári ismeretek kézikönyvtára. Bp., Korona, 2000. 292 p.
13. Budd, J.M.: Relevance: Language, Semantics, Philosophy. In: Library Trends 52 (2004)(3), 447–462.
14. Csontos János: Adalékok a szepességi XV. századi könyvtárakhoz In: Magyar Könyvszemle, 1880. 5–6. füz., p. 328–363.
15. Csontos János: A Sárospataki Református Kollégium könyvtárának kéziratai In: Magyar Könyvszemle, 1881. 4–5. füz., p. 248–255.
16. Dávid Antal: Gyakorlati könyvtárban. In: Könyvtári előadások, 10. p.

17. Dezsényi Cs. et al. 2004. Tudásalapú információkinyerés: az IKF projekt.In. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 51 (5), p. 193–208.
18. A dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalma: Terminológiai vita. 1961. Budapest, OSZK KMK.
19. A dokumentáció nyelvészeti kérdései I. Szemelvénygyűjtemény. Bp. OMKDK, 1966.
20. Ellis, L. A.: Approaches to teaching through digital reference. In: Reference Services Review 32 (2004)(2), p. 103–119.
21. Az első levéltári és könyvtártani szaktanfolyam. In: Magyar Könyvszemle, 1898. p. 352–356.
22. Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1903. - 240 [5] p., (Múzeumi és könyvtári kézikönyvek)
23. Ferenczi Zoltán: A könyvtárak berendezéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1892–93. p. 365–368.
24. Foskett, D. J.: A könyvtárak, a tájékoztatás és a tudományos alkotóképesség / ford. Szentmihályi János. In: Könyvtári Figyelő, 19. évf. (1973), 3. sz. p. 240–253.
25. Fraknoi Vilmos: Horvát Árpád röpirata. In: Magyar Könyvszemle, 1876. 6. füz.,p. 276–282.
26. Fülöp Géza: Ember és információ. 2.,átdolg. kiad. Bp., Múzsák, 1984. 148 p.
27. Fülöp Géza: Az információ, Bp., ELTE, 1996.
28. Géro, K.: Knowledge management – múltó hóbort, avagy a jövőnk? Könyvtári Figyelő 46 (2000) (1–2), p. 104–112.
29. Genius kis lexikona. Bp., Genius Kvk., 1933. 1711 p.
30. Goriupp Aliz: Katalogizálás. In: Könyvtári előadások, IV. fejezet, 2. p.
31. Gulyás Pál: A bibliográfia kézikönyve. Bevezetés a könyvészetbe. Budapest, MNM Széchényi Könyvtára, 1941.
32. Gulyás Pál: A könyv sorsa Magyarországon. I–III. Bp., OSZK.KMK, 1961. Kézirat gyanánt
33. Gulyás Pál: Könyvtári problémák. Bp., Gulyás Pál, 1917. 180 p.
34. Gulyás Pál: A magyar bibliográfiai irodalom az 1901. év negyedik és az 1902. év első negyedében.In: Magyar Könyvszemle, (új foly. 10.) 1902. p. 194-197.

35. Gulyás Pál: A magyar bibliográfiai irodalom az 1902. év utolsó negyedében. In: Magyar Könyvszemle, (új foly. 11.) 1903. 1. füz. 90. p.
36. Gulyás Pál: A népkönyvtárak szervezése, fentartása és kezelése. Gyakorlati kézikönyv népkönyvtárak és kisebb közkönyvtárak kezelői számára. Bp., Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1909. 239 p. (Múzeumi és könyvtári kézikönyvek, 4.)
37. Gyulai Farkas: A könyvtári tudományok célja és feladata Mo-on. Ismertetés. In: Magyar Könyvszemle, 1903. 2. sz. p. 180–181.
38. Havasi Zoltán: A könyvtárosok tudományos tevékenységéről. Kialakult és kialakuló könyvtári tudományos irányok. In: Könyvtári Figyelő, 19. évf. (1973), 3. sz. p. 229–239.
39. Hegyközi Ilona: A terminológiai dokumentáció. Szakdolgozat. Bp., 1981. Kézirat (KMK Szakkönyvtára)
40. Horváth Magda–Kövendi Dénes: Könyvtári és tájékoztatási tárgyszójegyzék. Tézaurusz-tervezet. Bp., OSZK, KMK, 1976. 187 p.
41. Horváth, Tibor: A könyvtártudomány és információtudomány alapjai. In: Horváth T.–Papp I. (Szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Budapest: Osiris. 1999. p. 18–75.
42. Horváth, T. – Papp I.: Előszó. In: Horváth T. – Papp I. (Szerk.): Könyvtárosok kézikönyve. 1. Alapvetés. Budapest: Osiris. 1999. p. 9–11.
43. Horváth, Zoltánné: Taxonómia – az egyezményes nyelvek szerepe és rokonságai – útközben a Szemantikus Webhez. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 53.(2006)(5), p. 211–223.
44. Jelentés a második könyvtárnoki tanfolyam lefolyásáról. In: Magyar Könyvszemle, 1900. p. 406–409.
45. Káplány Géza: Könyvtárak korszerű rendezése és fejlesztése. Vezérfonal tudományos- és kísérleti intézeti-, műszaki-, ipari-üzemi-, egyesületi- és magán- szakkönyvtárak szakszerű kezelésére. Bp., Technológiai Kvt. Barátainak Egyesülete, 1943. 167 p.
46. Káplány Géza: A könyvtárosi élethivatás a könyvtárosképzés tükrében. Bp., Technológiai Kvt. Barátainak Egyesülete, 1937. 18 p. Klny. a Műszaki Bibliográfiai Közlemények 18. sz.-ból.
47. Kis Ádám: A számítástechnikai szaknyelv újratermelő hibái. In: Magyar Nyelvőr, 117. évf. (1993), 4.sz., p.: 564–566.
48. Kiss Áron: Bod Péter levelei Ráday Gedeonhoz könyvgyűjtési ügyekben. In: Magyar Könyvszemle, 1882. 5–6. füzet, p. 257–263.

49. Koblitz, Josef: Bearbeitung und Verarbeitung von Fachinformationen. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut., 1982.
50. Koltay Tibor: E-könyvek: technológia és birtoklás. Médiakutató. 11. évf., 3. sz., 2010., p. 49–53.
51. Koltay Tibor: Nyílt, közös, művelt. Néhány gondolat az angol nyelvű terminológia magyarításáról. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató 53 (2006)(9), p. 423–425.
52. Koltay T.: Könyvtár- és nyelvtudomány: néhány gondolat a két tudományterület kapcsolatáról. In: Könyvtári Figyelő 48 (2002)(3), 429–440.
53. Koltay T.: A referálás elmélete és gyakorlata. Budapest: Könyvtári Intézet, 2003.
54. Koltay T.: Virtuális, elektronikus, digitális. Elméleti ismeretek a 21. század könyvtárához. Budapest: Typotex, 2007. In <http://www.hik.hu/tankonyvtar/site/books/b10095/> (2009. november 5.)
55. Koltay T.–Ördögné Kovács M. 2006. Digitális könyvtári témák a könyvtárosképzésben: a képzés Jászberényben és Szombathelyen. In: Könyvtári Figyelő 52 (4), 485–496.
56. Koltay T.–Prókai M.: Terminológiai változások a 20–21. századi könyvtártudományban. In: Magyar Terminológia, 3. évf. (2010), 2. sz.
57. Könyvtári elnevezések és meghatározások. MSZ 2155-55. Bp., Magyar Szabványügyi Hivatal, 1974. 42 p.
58. Könyvtári előadások. Az 1937. évi február 1–március 23. közt tartott könyvtárosképző tanfolyam előadásainak összefoglaló vázlata. Bp., kiad. a tanfolyam hallgatói, 1937. 281 [4] p. Kézirat
59. Könyvtári és tájékoztatási teaurusz. 3. rev. kiad. Bp., OSZK. KMK, 1992. 134 p.
60. A könyvtári szolgálat jogi szabályozása (összeáll. Balázs Sándor, Podonyi András, Takács József). Bp., Országos Könyvtárügyi Tanács, 1958. 303 p. (Az országos Könyvtárügyi Tanács kiadványai, 2.)
61. A könyvtári tudományok a kolozsvári egyetemen. In: Magyar Könyvszemle, 1901. 4. sz. 417. p.
62. Könyvtárrendezési mozgalmak hazánkban. In: Magyar Könyvszemle, 1879. 4–5. füz., 241–253. p.
63. Körkérdés. Az alkalmazott nyelvészet fogalma és részterületei. Alkalmazott Nyelvtudomány. 1 (2001)(1), 5–18.

64. Közhasznú esmeretek tára a' Conversations-Lexicon szerint Magyarországra alkalmaztatva. Pesten, Wigand O., p. 1831–1844.
65. Kudora Károly: Könyvtáran. Bp., Dobrowsky és Franke, 1893. 208 [19] p.
66. Madas Edit–Monok István: A könyvkultúra Magyarországon a kezdetektől 1730-ig. In: MEK: <http://mek.oszk.hu/01600/01613/> (Letöltés: 2011. augusztus 27).
67. Mader Béla: Információs és kommunikációs technológiák kutatási, fejlesztési és innovációs irányai és a könyvtárak. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztató 48 (2001) (9–10), p. 364–374.
68. Magyar Könyvszemle, 1888. II. Melléklet
69. A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára az 1899. évben. In: Magyar Könyvszemle, 1900. 115. p.
70. Magyar Nyelv, 1992. 122. p.
71. A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára (főszerk. Benkő Loránd). Bp., Akad. K., 1967–84. 4 db.
72. Majláth Béla: Jelentés a Nemzeti Múzeum könyvtárának állapotáról 1887–88-ban. In: Magyar Könyvszemle, 1888., p. 168–185.
73. Miller, F. J: I = 0 (Information has no intrinsic meaning). In: Information Research 8 (2002)(1), <http://informationr.net/ir/8-1/paper140.html> (2009. november 5.)
74. A Nagyváradi Királyi Jogakadémiai Könyvtár. In: Magyar Könyvszemle, 1887. p. 179–184.
75. Nussbächer Károly: A brassói evangélikus iskola könyvtár. In: Magyar Könyvszemle, 1888., p. 189–194.
76. Otlet, Paul: Traité de documentation. Bruxelles. 1934.
77. Petzholdt Gyula: A könyvtárnok képzéséről. In: Magyar Könyvszemle, 1888., p. 91–93.
78. Pintér Jenő: Magyar iparosok nyelvvédő könyve. Bp., 1939. 93 p.
79. Polzovics Iván–Koblitz, Josef: A dokumentáció, az információ és a tájékoztatás fogalma. Terminológiai vita. Bp., OSZK.KMK, 1961. 71 [1] p.
80. Polzovics I.: Bevezetés a szakirodalmi dokumentációba a műszaki és természettudományok terén. Budapest: OMKDK., 1962.
81. Prókai Margit: Klasszikus könyvtári szókincsünk. In: TMT, 2004. 7. sz., p. 291–299.

82. Prókai Margit: A könyvtári szaknyelv terminológiai anyagai, 1995–2000. Kommentált bibliográfia. In: MEK: <http://mek.oszk.hu/00000/00021/>
83. Prókai Margit: A könyvtári szaknyelv változásai. Egyetemi jegyzet. Jászberény, SZIE-ABK, 2011. 116 p. In: <http://www.jfk.szie.hu/files/docs/ikt/szaknyelvjegyzet.pdf>
84. Prókai Margit: Az osztályozás általános elméleti problémái és terminológiai jellegzetességei számítógépes rendszerekben. In: Neumann-ház, 2000. <http://www.neumann-haz.hu/digital/studies/phd/prokai.htm>
85. Prókai Margit: Terminológiai változások a könyvtári szaknyelvben. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 8. évf. (1999), 4. sz., p. 17–32.
86. Pusztai Ferenc (szerk.): Nyomdászati enciklopédia. Budapest: Pallas, 1902. In: <http://mek.oszk.hu/08900/08993/pdf/08993.pdf> (Leöltés: 2013. április 6.)
87. Raber, D.–Budd, J.M. Information as sign: semiotics and information science. In: Journal of Documentation 59 (2003)(5), p. 507–522.
88. Rowley, J.: The wisdom hierarchy: representations of the DIKW hierarchy. In: Journal of Information Science 33 (2007)(2), 163–180.
89. Sallai István–Sebestyén Géza: A könyvtáros kézikönyve. 2. átdolg. és bőv. kiad. Bp., Gondolat, 1965. 832 p.
90. Sebestyén Gyula: A katalóguskészítés kérdéséhez. In: Magyar. Könyvszemle, 1895. 24. p.
91. Surányi Miklós: Az informatika terminológiája. Nemzetközi egységesítésének problémái. Az UNESCO és a NTMIK terminológiai szótárán bemutatva. Szakdolgozat. Bp., 1978. Kézirat (KMK Szakkönyvtára)
92. Szabó Endre: Három országos könyvtári adatfelvétel tanulságai 1. Az 1884. évi felmérés. In: Könyvtáros, 8. évf. (1958), 9. sz. 662.p.
93. Szabó Katalin: Információs Bábel – a kelet-európai átmenet információgazdasági nézőpontból. In: TMT, 38. évf. (1991), 9-10. sz., p. 367–372.
94. Szaknyelvi divatok. Bp., Gondolat, 1989. 297 [1] p.
95. Szépe György: A nyelvészeti diszciplínák és a kommunikációkutatás. In: Nyelv és kommunikáció II. Bp., MRT Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 1969. p. 127–158.

96. Szepesváry T.–Vajda E.:Az informatika helye a tudományok rendszerében. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 17 (1970)(8–9), 613–634.
97. Szepesváry Tamás: Tudományos tájékoztatás. Tájékoztatási kiadványok és szolgáltatások tipológiája. Bp., Tankvk., 1990. 94 p.
98. Szily Kálmán: A magyar nyelvújítás szótára. Repr. kiad. Bp., Nap, 1994. 662 [5] p.
99. Szinnyei József: Észrevételek könyvtárrendezés tervvázlatára. In: Magyar Könyvszemle, 1879. 6. füz., p. 305–313.
100. Szolnoki Ernő: Bibliográfiai lexikon. Bp., Vörösváry Kiadó, 1943.
101. Szőke Ágnes: Antik eredetű szakszókincs. Bp., Athenaeum, 1999. 286 p.
102. Szöllősy-Sebestyén András: Hogy mondjuk a file-t magyarul? : Esettanulmány a számítógépes terminológia köréből. In: Magyar Nyelvőr, 117. évf. (1993), 4. sz., p. 567–569.
103. Thallóczy Lajos: Öreg Apafi Mihály könyvtára. In: Magyar Könyvszemle, 1881. 2–3. füz., 121–134. p.
104. Thaly István: Ghyczy Kálmán könyvtára. In: Magyar Könyvszemle, 1888., p. 229–234.
105. Toldy Ferenc: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának régi szabályai. Utasítás a Magyar Akadémiai Könyvtár tisztviselői számára. In: Magyar Könyvszemle, 1887., p. 185–201.
106. Ungváry Rudolf: A hiány jelei. Egy tanácskozás és egy tematikus folyóiratszám tanulságai. In: Könyvtári Figyelő, 28. évf. (1982), p. 15–24.
107. Ungváry R.–Vajda E. 2002. Könyvtári információkeresés. Budapest: Typotex.
108. Vakkari, P. 1996. A könyvtártudománytól az információtudományig. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás 43 (4–5), 159–163.
109. Váradi Ödön könyvismertetése. In: Magyar Könyvszemle, új foly. 8. köt., 1900, 320. p.
110. Várady Éva: Fogalomgyűjtemény az informatika válogatott területeiről. Bp., OMKDK, 1972. 191 p. Kézirat gyanánt
111. Varjú Elemér: Ferenczi Zoltán: A könyvtártan alapvonalai. (Ismeretetés). In: Magyar Könyvszemle, (új foly. 11.) 1903. 3. füz., p. 299–305.

112. Vásárhelyi Pál: A könyvtári munka gépesítése. Bp., OMKDK, 1967. 132 p. (Módszertani kiadványok, 26.)
113. Waters, D. J. 1998. What are digital libraries? In: CLIR Issues 4, <http://www.clir.org/pubs/issues/issues04.html> (2009. november 5.)
114. Wilson, T. D. 2002. The nonsense of 'knowledge management' In: Information Research 8 (1) <http://informationr.net/ir/8-1/paper144.html> (2009. november 5.)